

POLITICS IN CENTRAL EUROPE

The Journal of the Central European Political Science Association

Volume 12 • Number 2S • November 2016 • ISSN 1801-3422

ESEJE

Nové politické strany: novost, teoretické koncepty a možnosti jejich využití v ČR
Daniel Šárovec

Strany mezery v České republice: Analýza politických stran
v České republice z hlediska jejich "mezernosti"
Jaroslav Bílek a Michal Škop

Křivda jako příležitost pro nové politické strany?
Kotleba – Lidová strana Naše Slovensko na cestě do parlamentu
Pavel Maškarinec a Petr Bláha

Český stranický systém v roce 2016: personalizační tendence, populismus
a anti-politické přístupy
Ladislav Cabada

Strany mezery a parlamentní demokracie
Ján Lidák a Vladimír Srb

Labilita stranických systémů v postkomunistickém prostoru EU.
Příčiny, důsledky, souvislosti
Karel Vodička

POLITICS in Central Europe

*The Journal of the Central European
Political Science Association*

Volume 12 Number 2S November 2016 ISSN 1801-3422

EDITORIAL

ESEJE

Nové politické strany: novost, teoretické koncepty a možnosti jejich využití v ČR
Daniel Šárovce

**Strany mezery v České republice: Analýza politických stran
v České republice z hlediska jejich "mezernosti"**
Jaroslav Bílek a Michal Škop

Křivda jako příležitost pro nové politické strany?
Kotleba – Lidová strana Naše Slovensko na cestě do parlamentu
Pavel Maškarinec a Petr Bláha

**Český stranický systém v roce 2016: personalizační tendence, populismus
a anti-politické přístupy**
Ladislav Cabada

Strany mezery a parlamentní demokracie
Ján Lidák a Vladimír Srb

**Labilita stranických systémů v postkomunistickém prostoru EU.
Příčiny, důsledky, souvislosti**
Karel Vodička

POLITICS IN CENTRAL EUROPE – *The Journal of Central European Political Science Association*
is the official Journal of the Central European Political Science Association (CEPSA).
POLITICS IN CENTRAL EUROPE is a biannual (June and December), double-blind, peer-reviewed
publication.

Publisher:

Metropolitan University Prague Press
Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10-Strašnice (Czech Republic)

Printed by:

Togga, s. r. o., Radlická 48, 150 00 Praha (Czech Republic)
Copyright © by Metropolitan University Prague, v. o. s.

Co-editors:

Ladislav Cabada & Šárka Waisová
E-mail: ladislav.cabada@mup.cz; sarka.waisova@mup.cz

Executive Assistant to the editors:

Hana Hlaváčková
E-mail: hana.hlavackova@mup.cz

English language editing:

Debra Shulkes

Home Page

www.politicsincentraleurope.eu
www.degruyter.com

Executive Committee of the CEPSA (2012–2015)

Senior presidents:

Jerzy J. Wiatr
Attila Ágh
Silvia Miháliková
Karin Liebhart

President: Ladislav Cabada

Vice-President: Miro Haček

Secretary General: Liutauras Gudžinskas

National Representatives:

Krisztina Arató (Hungary)
Petr Just (Czech Republic)
Agnieszka Kasińska-Metryka (Poland)
Tonči Kursar (Croatia)
Marek Rybář (Slovakia)
Andžej Pukšto (Lithuania)
Andreas Pribersky (Austria)
Cirila Toplak (Slovenia)

International Advisory Board

- Jan Bureš (Metropolitan University Prague, Department of Humanities)
Alenka Krašovec (University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences)
Danica Fink-Hafner (University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences)
Petr Kopecký (University of Leiden, Department of Political Science)
Christian Lequesne (SciencePo-CERI, Paris)
Magda B. Leichtová (University of West Bohemia, Department of Politics and International Relations)
Paul Luif (Austrian Institute for International Affairs, Vienna)
Cas Mudde (University of Georgia, Department of International Affairs)
Beate Neuss (Technical University in Chemnitz, Institute for Political Science)
Otto Pick †
Jacques Rupnik (National Foundation for Political Science, Paris)
Boyka Stefanova (University of Texas at San Antonio, Department of Political Science and Geography)
Soňa Szomolányi (Comenius University in Bratislava, Department of Political Science)
Rein Taagepera (University of California, School of Social Sciences)

Editorial Office

Metropolitan University Prague, v. o. s., Univerzitní středisko Plzeň,
Koterovská 85, 326 00 Plzeň (Czech Republic)

POLITICS IN CENTRAL EUROPE is an independent scientific journal.
The authors are solely responsible for the content of their contributions.

POLITICS IN CENTRAL EUROPE is an Open Access Journal and may be freely cited,
downloaded, photocopied, and scanned for scholarly purposes only.

ISSN 1801-3422

MK ČR E 18556

Politics in Central Europe is listed in the internationally recognised databases of ERIH plus and DOAJ (Directory of Open Access Journals)

The articles published in this scientific review are also published in De Gruyter, <http://www.degruyter.com>

ISSN 1801-3422 ČÍSLO REGISTRACE MK ČR E 18556

OBSAH

ESEJE

Daniel Šárovec

Nové politické strany: novost, teoretické koncepty a možnosti jejich využití v ČR 9–27

Jaroslav Bílek a Michal Škop

Strany mezery v České republice: Analýza politických stran v České republice z hlediska jejich "mezernosti?" 29–43

Pavel Maškarinec a Petr Bláha

Křivda jako příležitost pro nové politické strany? Kotleba – Lidová strana Naše Slovensko na cestě do parlamentu 45–66

Ladislav Cabada

Český stranický systém v roce 2016: personalizační tendence, populismus a anti-politické přístupy 67–76

Ján Lidák a Vladimír Srb

Strany mezery a parlamentní demokracie 77–90

Karel Vodička

Labilita stranických systémů v postkomunistickém prostoru EU. Příčiny, důsledky, souvislosti 91–109

GUIDELINES FOR AUTHORS 111–115

Editorial

Vážení čtenáři,

předkládáme vám další ze speciálních čísel našeho časopisu, tentokrát věnované problematice nových stranicko-politických subjektů ve středovýchodní Evropě. Toto téma silně rezonuje ve veřejném i odborném diskursu nejen v České republice, ale rovněž řadě dalších zemí tohoto regionu a obecně Evropy. Rozklad dvě dekády relativně stabilního stranického systému v České republice, cyklické přelévání podpory k novým politickým subjektům v Pobaltí či narušení půlstoletí fungujících mechanismů rakouského stranického systému představují jen část komplexnější transformace spojené s procesy *party dealignment*, rozvolňováním členství v politických stranách a novými formami politické participace, pronikáním nových forem komunikace do vztahů mezi politickými aktéry a voliči, etablováním podnikatelských stran či nástupem antipolitických subjektů do politiky.

Naše speciální číslo samozřejmě ani zdaleka nemá ambici pokrýt všechna naznačená – a mnoha další existující – témata, jež jsou s problematikou změn ve formách politického stranictví spojena. Naopak, snažili jsme se soustředit dominantně na prostor střední Evropy a zejména pak na problematiku českého stranického systému. Ve vazbě na konferenci ***Strany mezery (niche parties) ve středovýchodní Evropě***, jež proběhla dne 2. května 2016 v Plzni a částečně rovněž na jeden z panelů prezentovaných v září 2016 na 10. všeobecné konferenci Evropského konsorcia pro výzkum politiky (ECPR) s názvem ***Search for „fifth party model“: New parties phenomenon in Central Europe***, proto nyní předkládáme soubor šesti příspěvků, které se soustředí na dvě základní otázky. První z nich je, jak odborně uchopit téma novosti v rámci studia politických stran a stranických systémů, jak se vypořádat s metodologickými i teoretickými překážkami a výzvami při definici a měření „novosti“ stran, jak „nové“ strany uvažovat v rámci studia voleb, tvorby vlád či typologie stranických systémů, jak je idologicky klasifikovat apod. Druhou významnou otázkou pak je, zda a případně jak nové, zpravidla silně populistické či přímo antipolitické subjekty narušují stabilitu demokracie, fungování politických institucí a obecně liberálně-demokratického politického řádu.

Jedná se tak o soubor zdánlivě nekoherentní, kdy na jedné straně pozorujeme dominantně či zcela empiricko-analytický přístup, na druhé straně pak vedle nutné deskriptivity rovněž normativní přístupy a nutně subjektivně formulovaná hodnocení. Věříme nicméně, že toto napětí je pro čtenáře užitečné, stejně jako bylo přínosem v rámci diskusí mezi autory příspěvků na obou zmíněných odborných fórech.

Ladislav Cabada
Šéfredaktor
Politics in Central Europe

ESEJE

Nové politické strany: novost, teoretické koncepty a možnosti jejich využití v ČR¹

DANIEL ŠÁROVEC

Abstract: *This study analyzes some chosen aspects of new political parties. Concepts analyzing this topic are widely used approximately from 80's and there is quite a variable amount of different approaches to this phenomenon. There is necessary to define what the newness really is so one of the objects of study is to bring a more comprehensive point of view of main research stream. Theoretical concepts based on newness are not so often applied in the Czech Republic in general. It is evident that the Czech party system has been fundamentally changed in 2010 and 2013 Chamber of Deputies Election by a several newcomers. And this change is one of the apparent indicators showing the importance of new Czech parties in the past, as well as in the present. Most of general approaches to this topic entirely use an original way of analyzing but there is rather relevant to take a specific features of the Czech system into consideration.*

Keywords: *Newness, Theories of Newness, New Parties, Political Parties, Czech Party System, Czech Republic*

Úvod

Nové politické strany jsou tématem, které je ve všeobecném diskursu předmětem mnoha debat, jež byly v posledních několika desítkách let velmi podníceny četnými změnami. Ty se odehrávaly nejen napříč evropskými stranickými systémy, ale noví hráči se za poslední období dokázali úspěšně prosadit i na české politické scéně. Ve druhé polovině 20. století se právě proto postupně začíná šířeji prosazovat výzkum nových politických stran.

Základními motivacemi pro takto konstruovaný výzkum byly okolnosti průlomu těchto nováčků ve stranických systémech, které vykazovaly určitou míru stability. Spousta autorů primárně odkazuje na tradiční rokkanovská štěpení, která se však nedokázala spolehlivě vypořádat se vznikem některých nových

1 Text vznikl v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově (PRVOUK), P17 *Vědy o společnosti, politice a médiích ve výzvách doby*, řešeném na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.

aktérů. Je však nanejvýš diskutabilní, co vlastně pod pojmem nová politická strana rozumět. Naprosto legitimní jsou konkrétní otázky směřující na to, zda se jedná o novost například organizační, personální či spíše ideovou, respektive programatickou.

Tento text před sebe klade hned několik úkolů. Předně se bude chtít zaměřit na to, jaké obecné předpoklady pro výzkum nových stran lze spatřovat. Je možné hovořit o celé řadě aspektů, díky nimž jsou nové strany označitelné jako nové, avšak ne každému subjektu zároveň musí a priori tyto charakteristiky přisoudit označení čistě nová politická strana.

Proto je dále nutné nastínit, co se vlastně pojmem novost myslí a jak s ním lze analyticky zacházet. Novost může totiž být uvažována jako proměnná, a to v tom smyslu, že subjekt je, či není nový, anebo ve smyslu jejího měření na základě předem stanovených analytických kritérií. Tato nezbytná teoretická východiska představují základní výchozí bod pro další uchopení dané problematiky, a proto je následně vhodně doplní průřezový přehled hlavních proudů výzkumu ilustrující současný stav poznání.

Poslední část se pak na základě poznatků z představených koncepcí bude chtít zaměřit na Českou republiku a nové aktéry, kteří se prosadili zejména od „volebního zemětřesení“ v roce 2010, pozornost bude věnována i méně úspěšným subjektům. Přesto (či možná právě proto), že se koncepty nových politických stran v českém kontextu spíše neaplikují, je na místě pokusit se vystihnout možné meze a limity, které s sebou takto zaměřený výzkum přináší.

Předpoklady výzkumu nových politických stran

Je nesporné, že politické strany i stranické systémy jsou velmi dynamickými entitami. Mezi rozličnými přístupy zabývajícími se novými politickými stranami nepanuje jasná shoda na tom, jak daný fenomén definovat a konceptualizovat.

Lze souhlasit s tezí, že každá politická strana je v okamžiku svého vzniku nová, nicméně ne každá nová politická strana pak vykazuje prvky novosti podle blíže zkoumaných charakteristik (Sikk 2005: 397–399). S tímto podstatným předpokladem se však ve všeobecném diskursu pracuje velmi málo, což následně vede k celé řadě dezinterpretací.

Robert Harmel si ve své práci všímá toho, že strany jsou často považovány za nové jen proto, že akcentují pouze nová témata. To tak úplně není vyčerpávající pravda, protože nové strany do stranických systémů přináší také novou dimenzi konfliktu, a také mohou podstatným způsobem změnit přirozenost stranického boje (Harmel 1985: 405).

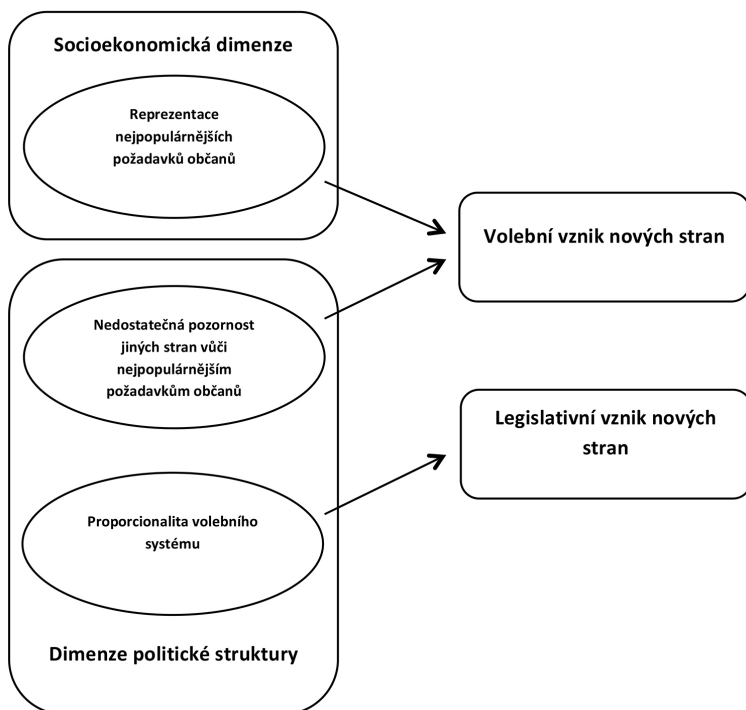
Podobně zaměřená jsou i zjištění dalších autorů, Seán Hanley v tomto kontextu říká, že „*novost nových stran není zřejmá konceptuálně, ani empiricky,*“ protože „*může spočívat v řadě jevů, mezi něž patří její počátky, apely a (mimo)parlamentní statut.*“ (Hanley 2011: 132). Často se totiž může jednat pouze o změny

názvu, někdy je problematický i původ, a to ve smyslu slučování či odštěpování, personálního obsazení a podobně (Sikk 2005: 397). I proto se formují různé teoretické přístupy, které se snaží na tyto více či méně zásadní nuance v kontextu každého zkoumaného případu poukázat a hledat tak rozdíly v míře novosti politických stran i na této bázi.

Nejprve je však nutné přehledně popsat a vymežit, co vlastně pod pojmem vznik nových politických stran rozumět. Otázkou je, na jaké okolnosti vzniku politických stran se vlastně zaměřit a jaké charakteristiky jsou pro výzkum klíčové. S poznatky Aira Hina (2012) pojícími se k této problematice ve své studii pracují autoři Nicolò Conti a Vincenzo Memoli (2015).

Airo Hino rozlišuje mezi volebním a legislativním vznikem nových stran, tedy podílem na hlasech a podílem na mandátech. Taková distinkce je důležitá zvláště v zemích, kde volební systém spíše brání vstupu nových aktérů. Volební a legislativní vznik nových stran pak může být v tomto kontextu považován za ukazatele úspěšnosti nově vzniklých subjektů (Hino 2012, cit. dle Conti, Memoli 2015: 518–519).

Obrázek 1: Teoretický rámec – determinanty volebního a legislativního vzniku nových politických stran

Z hlediska struktury politických příležitostí vytváří poměrně dobrou výchozí pozici. Ruku v ruce s tím pak jde proporcionalita volebního systému, která umožní novým aktérům volební průlom. Jak podotýkají Conti a Memoli, celá řada studií je zaměřena hlavně na (volební a legislativní) vznik, zatímco další indikátory následných účinků vzniku dané strany, jako například dopad na politiky předložené jinými stranami či vzorce potenciálního spojení, jsou na pozadí krátkého časového intervalu nepřímé, ale také poměrně obtížně zhodnotitelné (Conti, Memoli 2015: 518–519).

Na rozdíl například od konceptu stran mezery (*niche parties*)² se o nových stranách v kontextu představovaných teorií nehovoří jako o jednoznačně definovaném proudu, který by byl zařaditelný například do některé ze stranických rodin (srov. Cabada 2014: 108). Jak ukáže přehled hlavních teorií, jde spíše o souhrn přístupů ke studiu novosti, které mají za cíl poukázat na specifické rysy formací označovaných či považovaných za nové.

To jen potvrzuje již v úvodu předdeslanou skutečnost, že výzkum nových politických stran je v mnoha ohledech problematický, nicméně některé teoretické koncepty ukáží, že se zdaleka nejedná o problém neřešitelný a neuchopitelný.

Novost jako základní proměnná

Na půdorysu klasických politologických přístupů ke zkoumání této tematiky je více než zřejmé, že autoři se na jednotných kritériích či definicích popisující politické strany, jakožto pojem nadřazený novým politickým stranám, v zásadě neshodují (srov. např. LaPalombara, Weiner 1966; Sartori 1976; Weber 1972; Aron 1993; Offerlé 2012; Klíma 1997 apod.).

Autoři akcentují mnohdy odlišná kritéria, vzájemně na sebe reagují a nezdá se, že by se na konkrétních dílčích přístupech k pojmu politická strana velmi lišili. Lze tak souhlasit s Petrem Fialou a Maxmiliánem Strmiskou, podle nichž snaha „(...) *pravdivě si přiznat skutečný stav je mnohem užitečnější, než předstírat vědecky podloženou jistotu a shodu tam, kde neexistuje a kde ji s největší pravděpodobností v dohledné době nebude možno ani dosáhnout.*“ (Fiala, Strmiska 2009: 45). Tento stav sám o sobě napovídá, že situace ve výzkumu nových politických stran nebude jiná. Konec konců, potvrdí to i následující řádky tohoto textu.

Ono adjektivum *nový* snahu o jednoznačnost teoretického uchopení tohoto fenoménu v mnoha ohledech totiž ještě více komplikuje. Autoři Shlomit Barnea a Gideon Rahat (2010) se při své analýze pokusili abstrahovat od politologicko-

2 Strany mezery odmítají tradiční třídní zacílení politiky a socio-ekonomické zacílení společnosti, přičemž se snaží vyvíjet odlišnou strategii založenou na politizaci vybraných témat či politik, někdy jsou nesprávně zaměňovány za strany jednoho tématu (*single-issue parties*) (Bílek et al. 2014: 30; Cabada 2014; Meguid 2005; Wagner 2012). Je tedy zřejmé, že koncepty stran mezery a nových politických stran mohou být vzájemně spjaty, nová politická strana může být zároveň stranou mezery. Každý z těchto teoretických rámců se však zaměřuje na jiné partikulární aspekty, a proto je dobré je touto optikou i odlišovat.

-metodologického rámce a uchopili novost pro politologii relativně neobvyklým způsobem, a to sémanticky.

Za použití Merriam-Websters Collegiate Dictionary toto substantivum definovali ve smyslu chronologickém jako něco, co *nedávno začalo existovat*, ve smyslu vztažném pak něco, co „(...) *se liší od dřívějšího či staršího*, případně jako něco, *co je v té samé kategorii odlišné od jiného, které existovalo již dříve*.“ (Merriam Websters Collegiate Dictionary 2001: 780; Barnea, Rahat 2010: 308).³ Přestože tento způsob analýzy o nových stranách odhalí jen velmi málo, je velmi důležitým základním bodem pro další chápání vzájemně se střetávajících přístupů.

Barnea a Rahat (2010: 308) proti sobě staví novost jako dichotomickou a jako dynamickou (tedy nedichotomickou) proměnnou. V prvním případě platí, že novost jako dichotomická proměnná odkazuje k chronologickému pojetí, a zároveň poukazuje na jasnou podmínku – pokud je něco definováno jako *nové*, pak musí existovat i něco *nedávno/bývalé*. Tato vztažná definice se dotýká jádra problému, protože s sebou nese implicitní předpoklad, že to, co je definováno jako *nové*, musí zákonitě být *jiné než staré*, tedy musí být *odlišné*. A to pochopitelně nemusí platit vždy a bezvýhradně.

Z tohoto pohledu zůstává nezodpovězenou (a možná i nezodpověditelnou) otázkou, kde a jak vlastně metaforicky načrtnout onu dělicí linii, respektive zda se o to vůbec pokoušet. Jako zásadní se z tohoto hlediska jeví skutečnost, do jaké míry a jakým způsobem musí být odlišné *nové* od *starého*, aby bylo možné kvalifikovat ho jako *nové* (Barnea, Rahat 2010: 308–309).

Analýza novosti jako dynamické proměnné se těmto úskalím do jisté míry vyhýbá, protože se snaží zachytit, využít a vhodně pracovat s její dynamičností. I těmto konceptům se text bude dále věnovat podrobněji. Barnea s Rahatem (2010: 305–306) připouštějí, že novost se mění nejen co do rozsahu, tedy úrovní změn, ale i co do své přirozenosti v tom, jaké aspekty dané strany byly inovovány.

Na základě konceptualizace Valdimara O. Keye (1942) pracují se třemi tvářemi či aspekty stran (srov. Katz, Mair 1993). Na základě toho navrhují celkem osm kritérií, prostřednictvím nichž je možno měřit novost každé politické strany. Každé z kritérií je následně specifikováno i funkční definicí tak, aby bylo zřejmé, co by v rámci každé kategorie mělo být předmětem podrobnějšího zkoumání.

3 Podobně Longman Dictionary of Contemporary English slovo *new* vnímá ve smyslu *nedávno vyrobený; vybudovaný; vymyšlený; napsaný; navrhnutý; předtím neexistující; právě vyvinutý; nikdy předtím nepoužitý; neznámý*, ale i *nedávno změněný, nedávno objevený či moderní*. Pokud se řekne, že je něco nové, pak se tím může rozumět i ve smyslu *nahrazení něčeho již existujícího* (2005: 1105).

Tabulka 1: Barneův a Rahatův analytický rámec pro měření »novosti« strany

Tvář strany	Kritérium	Funkční definice
<i>Party-in-the-electorate</i>	Značka strany	Je název strany skutečně nový, nebo obsahuje „staré“ jméno?
	Ideologie	Jak se liší „nový“ program strany od starých stran a programů?
	Voliči	Jak se liší voličská základna nové strany od té staré?
<i>Party-as-organization</i>	Formální/právní status	Je strana zaregistrována jako nová?
	Instituce	Byly stranické instituce odděleny a odlišeny od těch ve staré straně/starých stranách?
	Aktivisté	Má nová strana nové aktivisty, anebo přišli ze staré strany/starých stran?
<i>Party-in-government</i>	Představitelé	Jsou přední kandidáti noví (dosud nezastávali žádný úřad)? Přišli všichni či většina z nich z jedné strany?
	Politiky	Jak odlišné jsou politiky nové strany od politik staré strany/starých stran?

Zdroj: Barnea, Rahat 2010: 306

Podobně analyticky zaměřený pokus o diferenciovanější konceptualizaci a zachycení míry změny u nových stran přináší například i Krystyna Litton, která se zaměřuje na předpokládanou distribuci novosti strany, a to na základě změny vlastností, kdy měří míru změny týkající se programu, lídra a jména, a změny strukturální příslušnosti, v rámci které se zabývá způsobem vzniku daného politického subjektu (Litton 2013).

Vnímání novosti jako základní proměnné v dichotomickém a dynamickém smyslu své opodstatnění má, nicméně nepřináší plastický obraz mezi a limitů, v rámci nichž se pohybují další variетní teoretické koncepty. A přestože je takové prvotní rozdělení a uchopení klíčového pojmu pro ucelenost velmi podstatné, není jedinou teoreticko-metodologickou možností, která nové politické strany z odborného pohledu podrobovat analýze.

Hlavní teoretické proudy

Teoretické koncepty nových politických stran se začaly prosazovat v reakci na rozvoj nových subjektů v prostředí stranických systémů, které do té doby vykazovaly určitou míru stability (Harmel 1985: 403–404). Obecně se prosazuje názor, že základní výzkum je možné vztáhnout k teorii štěpných linií (*cleavages*) autorů Lipseta a Rokkana (1967).

Stávající politické strany sice vznikaly na základě původních štěpení, nicméně ta již nedokázala spolehlivě odůvodnit vznik stran nových, protože ne každý subjekt se profiluje jasně programově či ideologicky, došlo také ke změně voličského chování, což odráželo typické rysy postmodernizace (viz Caba-da 2014: 107–108 v kontextu *niche parties*). V souvislosti se štěpnými liniemi a vznikáním nových stran hovoří Miroslav Novák o tzv. historicko-konfliktním

modelu (Novák 1997: 38–39). Vedle něj existuje ještě developmentalistický přístup spojující vznik stran se širším procesem modernizace, přičemž se týká zejména rozvojových zemí (Novák 1997: 37–38).

Studie zaměřené na výzkum nových politických stran se v odborném diskursu začínají objevovat zhruba okolo 80. let 20. století. Robert Harmel a John Robertson (1985: 501) si všímají, že již od roku 1975 se objevuje celá řada studií (např. Kemp 1975; Berrington 1979; Bürklin 1982; Rochon 1982 a další). Jako pomyslný počáteční mezník tohoto směru výzkumu však lze označit rok 1985, kdy se čtvrté číslo odborného časopisu *International Political Science Review* věnovalo výhradně výzkumným výsledkům týkajícím se problematiky nových politických stran.

V tomto monotematickém kontextu byla pozornost věnována hlavně pronikání nových subjektů do stabilních stranických systémů a cílila na tento fenomén i z obecného pohledu, respektive z pohledu příčin úspěchu analyzovaných subjektů (Harmel 1985; Rochon 1985; Berrington 1985; Harmel, Robertson 1985). Téma nových politických stran je ale také historicky spjato i s prvotními úspěchy postmateriálně orientovaných stran zelených (Bürklin 1985; Müller-Rommel 1985).

Sumu všech dosavadních směrů výzkumu je možné rozdělit do čtyřech hlavních kategorií. Téma zkoumá celá řada komparativních studií, které jsou více či méně rozsáhlé. Jedna z prvních a zásadních komparativních kvantitativních studií byla ta zaměřující se na celkem 233 nových stran v západní Evropě a angloamerických zemích mezi lety 1960–1980 (Harmel, Robertson 1985), ale i celá řada takto zaměřených prací (např. Tavits 2006 a 2008; Bolleyer 2011; van Biezen, Rashkova 2012; Beyens et al. 2016 nebo Bolleyer, Bytzek 2016).

Další skupinu tvoří klasické případové studie, které mají své opodstatnění vzhledem ke konkrétním stranám sázejícím mimo jiné na aspekt novosti a své odlišnosti. To se týká zejména finské populistické formace *Praví Finové* (PS) (Arter 2013), belgické *Nové vlámské aliance* (N-VA) (Beyens et al. 2015) či italského *Hnutí pěti hvězd* (M5S) (Conti, Memoli 2015).

Třetí kategorií jsou studie analyzující či hledající určitý vztah. Joseph Willey ve svém textu hledá vztah volebního úspěchu nových stran a jejich následné účasti v parlamentu, přičemž se v tomto kontextu věnuje konkrétním institucionálním podmínkám (Willey 1998). Syntézu uchopení nových stran a populismu přinášejí Onno Bosch a André Krouwel (Krouwel, Bosch 2004). Sarah Engler zase ve svém výzkumu zkoumala vztah korupce a volební podpory nových politických stran ve střední a východní Evropě (Engler 2016).

Poslední a neméně důležitou skupinou jsou studie přicházející s vlastními teoretickými vymezeními, typologiemi a definicemi. Z hlediska identifikace a vyjasnění si rámce, v němž jsou nové strany analyzovány, je vhodné této skupině konceptů věnovat větší pozornost.

Jak již bylo nastíněno při zkoumání novosti jako proměnné, politologové se dosud neshodli na jednotném vymezení politických stran, ale i přesto se

někteří autoři pokoušeli definičně vymezit pojem *nová politická strana*. Nebude tak překvapením, že ani tato snaha nepřinesla jednotný pohled na to, k jakému přístupu by bylo vhodné se většinou přiklonit.

Například Simon Hug (2001: 14) novou stranu charakterizuje jako „*skutečně novou organizaci, která poprvé jmenuje kandidáty do všeobecných voleb⁴ zastupitelského shromáždění daného systému*.“ Tím zároveň nastoluje kategorii tzv. skutečně nových politických stran (*a genuinely new parties*).

Taková definice totiž vylučuje všechny strany, které již existují a jsou připraveny jmenovat do voleb své kandidáty. Příslušné vymezení však není kompatibilní ani s volebními spojenectvími, ani s fúzemi, naopak zahrnuje skutečně nové politické strany a odštěpené formace. Ty se totiž snaží poprvé soutěžit o hlasy, které byly původně určeny výhradně pro etablované subjekty. Z pohledu Hugovy definice jsou etablované všechny strany, které nesplňují charakteristiku nových politických stran (Hug 2001: 14).

Vedle toho však zavádí pojem potenciálně nová politická strana (*a potential new political party*), což je v jeho pojetí „*(...) skupina, organizace nebo politický podnikatel, který uvažuje o prezentaci kandidátů pro všeobecné volby*.“ (Hug 2001: 14–15). Vznik a následné formování politické strany jsou podle něj výsledkem určitého procesu, v rámci něhož skupina, organizace nebo politický podnikatel směřuje k cíli představit kandidáty do všeobecných voleb. Předtím, než daná organizace představí své kandidáty, není novou politickou stranou, ale právě potenciálně novou politickou stranou.

Jedinou jistotou je dle Huga to, že vzniku nové politické strany předchází existence potenciální nové strany, ne vždy se ale potenciální nová strana musí transformovat v novou politickou stranu. Někdy také potenciální nová strana odpovídá sociálnímu hnutí, či jeho části. Z vývojového hlediska pak popsánmu procesu podléhala kupříkladu celá řada stran zelených (Hug 2001: 14–15).

Jiných atributů podstatných pro nové strany si zase všímá Allan Sikk. Podle něj jsou skutečně nové politické strany takové subjekty, které „*(...) nejsou nástupkyněmi žádné z předchozích parlamentních stran, mají nový název a strukturu, a mezi jejich hlavními členy nejsou žádné významné osobnosti předchozí demokratické politiky*“ (Sikk 2005: 399). Poslední podmínka tak vylučuje participaci premiérů, významné části kabinetu a poslanců. Naopak ale připouští, že skutečně novou politickou stranou mohou zformovat i představitelé spojení s předchozím nedemokratickým režimem⁵, ovšem vyjma těch, kteří vstoupili do demokratické politiky zakladatelskými volbami v přímé návaznosti na dané nedemokratické strany. Většina z pozdějších kandidátů dle něj totiž představuje spíše okrajovou reinkarnaci oné nedemokratické politiky a nemůže být považována za část existujícího stranického kartelu.

4 Simon Hug má na mysli všeobecné volby ve smyslu *general election*, tedy volby prvního řádu.

5 V tomto případě Sikk explicitně hovoří o komunistické éře.

Navíc politické strany, které znovu vstoupily do parlamentu poté, co z něj na jedno volební období vypadly, nejsou dle autorova nazírání označitelné jako skutečně nové. Naopak ty strany, které parlamentního zastoupení znovu dosáhly poté, co ho ztratily na více než jedno volební období, za nové považuje (Sikk 2005: 399).

Pohledem Barney a Rahata musí strana, která je definovatelná jako nová, splňovat dvě zásadní kritéria, která se týkají názvu a původu kandidátů. Nová strana je podle nich taková strana, která „(...) má nové označení a ne více jak polovina jejích kandidátů⁶ pochází z jedné předchozí strany.“ (Barnea, Rahat 2010: 311). Toto pojetí tak opět vychází spíše z minimalistických kritérií.

Přístupy uvedených definic se v mnoha ohledech velmi odlišují. Z pohledu kritérií je patrné, že každý autor k označení analyzované strany jako nové za nutnou podmínku považuje vždy jiná kritéria, respektive jejich mix. V zásadě se tímto potvrzuje teze, že definičnímu vyjasnění zákonitě budou vládnout často protichůdné, či minimálně ne zcela kompatibilní názory. Z hlediska nezaujatosti pak není možné všeobecně říci, která z definic je pro daný účel nejlepší či nejvýstižnější. Spíše lze poměrně jasně poukázat na parciální teoretické mezery, s nimiž se výzkum nových stran stále potýká. Otázkou je, jak například nakládat s odštěpeneckými formacemi, které sice mohou mít nový název, ale přejímají část organizační struktury, případně některé členy, respektive představitele. Podle některých definic by se o novou formaci jednat mohlo, jiné přístupy by novost spíše vyloučily.

Co se týče vlastních konceptů, jedná se o již představené řešení Shlomita Barney a Gideona Rahata (2010), Krystyny Litton (2013), či v českém prostředí již úspěšně aplikované koncepty Paula Lucardieho (2000), respektive Allana Sikka (2011) vycházející z ideologického zaměření nových subjektů, přesněji vzato z míry jejich ideologické motivace, která může být buď silná, anebo slabá. S těmito hledisky pak autoři dále pracují.

Souhrnně vzato je více než zřejmé, že teoretické přístupy ke zkoumání novosti politických stran se snaží s problematikou nových politických stran pracovat velmi svébytně. Z navrženého dělení hlavních směrů výzkumu je zřejmé, že k tomu využívají varietních přístupů. I proto lze teoretické rámce novosti politických stran souhrnně vnímat jako určitý zastřešující koncept, na čemž se příslušní autoři v podstatě shodují (např. Litton 2013: 2).

Nové politické strany v ČR – meze a limity výzkumu

Navzdory tomu, že český stranický systém byl považován za stabilní (Chytilík, Šedo 2007; Linek 2012: 166; Charvát 2014), došlo v roce 2010 k takzvanému „politickému zemětřesení“ (Hanley 2011), jehož hlavními aktéry byly dvě nové

6 Autor má na mysli kandidáty z předních míst kandidátních listin.

formace. Věci veřejné a TOP 09 se při své premiérové účasti ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 se získaly 10,88 %, respektive 16,70 % do dolní komory s přehledem probíjaly (ČSÚ 2010), strana TOP 09 se dokonce později stala součástí tehdejší vládní koalice (Döring, Manow 2016). Díky tomuto výsledku ovšem bylo výrazně nabouráno dosavadní rozložení sil a existence dvou velkých politických stran – lídra levice ČSSD a lídra pravice ODS, což „připustilo diskusi o revizi předchozích konstatování týkajících se polarizace českého stranického systému“ (Havlík 2010: 37).

Tabulka 2: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny 2010

	Hlasy (v %)	Mandáty
ČSSD	22,08	56
ODS	20,22	53
TOP 09	16,70	41
KSČM	11,27	26
VV	10,88	24

Zdroj: ČSÚ 2010

V předčasných volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 získaly parlamentní zastoupení další dva nové subjekty, hnutí ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie. Tato hnutí zaznamenala 18,65 % a 6,88 % hlasů, a výrazně tak přispěla k další proměně stranického systému. V tomto kontextu se objevuje i pojem dekonsolidace stranického systému (Drahokoupil 2013). Hnutí ANO 2011, které podobně jako TOP 09 následně zasedlo ve vládě (Döring, Manow 2016) nechybělo mnoho a stalo by se dokonce vítězem voleb, od první ČSSD ho dělilo pouhých 1,80 % (ČSÚ 2013).

Tabulka 3: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny 2013

	Hlasy (v %)	Mandáty
ČSSD	20,45	50
ANO	18,65	47
KSČM	14,91	33
TOP 09	11,99	26
ODS	7,72	16
Úsvit	6,88	14
KDU-ČSL	6,78	14

Zdroj: ČSÚ 2013

Z hlediska metodologické obezřetnosti lze do jisté míry souhlasit s poznámkou Michala Kubáta (2003), která byla sice primárně adresována k problematice výzkumu politických stran a stranických systémů v zemích středovýchodní Evropy, některé představené poznatky jsou však přenositelné i ke specifictěji zaměřenému výzkumu nových politických stran, a to nejen ve zmiňovaném regionu.

V návaznosti na výše přiblížené volební výsledky totiž platí, že je třeba vždy se blíže věnovat také specifikům konkrétní zkoumané země, jelikož každý stranický systém je determinován zcela jiným historickým vývojem, ale naprosto odlišnými klíčovými událostmi, jakož i aktéry. V případě nových politických stran se často musí výzkum potýkat i s velmi krátkým časovým úsekem analyzované problematiky, na čemž se v podstatě shoduje více autorů (např. Kubát 2003: 271–272; Sikk 2005: 397).

Pro ČR zatím nebyl specifický rámec pro studium nových stran zpracován, krátké časové období je pak při výzkumu nových stran objektivní záležitostí, která z mnoha pohledů není až tak problematická. Hranice mezi tím, kdy je možné stranu považovat ještě za novou, a kdy už za institucionalizovanou, je v mnoha ohledech z pohledu výzkumu nových stran velmi zamlžená (srov. Stauber 2015a; Stauber 2015b). Některé studie cílí na nové strany optikou teorií novosti právě v začátcích jejich působení, nicméně není to výlučná nutnost (srov. např. Barnea, Rahat 2010; Hanley 2011; Sikk 2011; Arter 2013; Beyens et al. 2015; Passarelli, Tuorto 2016), na druhou stranu pro případové a rozsáhlé komparativní studie může naopak krátký časový úsek být poměrně komplikujícím faktorem.

Typickým příkladem specifčnosti a úskalí spojeným s institucionalizací může být výše nastíněná představa o relativně stabilizovaném českém stranickém systému, která byla volbami 2010 a 2013 zásadním způsobem naborána. Někteří aktéři považováni za nové po svém volebním průlomu úspěšné institucionalizace nedosáhli. Jedná se například o Úsvit přímé demokracie, který se po vnitřních sporech rozpadl⁷, a přestože na jeho základech vyrostl subjekt Úsvit – Národní koalice, jedná se minimálně programaticky a organizačně o zcela odlišnou formaci. Podobně na tom byly i Věci veřejné (k problematice jejich institucionalizace viz Jarmara 2011; Stauber 2015a; Stauber 2015b) z nichž se odštěpil subjekt LIDEM a obě strany jsou již dnes naprosto marginalizovány – VV byly transformovány na spolek (Novinky.cz 2015) a LIDEM dnes vystupuje jako hnutí Řád národa (MVČR 2016a). Na druhou stranu subjekty jako TOP 09 či ANO existují bez zásadních problémů na parlamentní úrovni dále, ovšem posilování a oslabování, respektive míra jejich institucionalizace je stále předmětem kontinuálního výzkumu (viz např. Jarmara 2011; Stauber 2015a; Stauber 2015b).

7 Fakticky došlo k odchodu někdejšího předsedy Tomia Okamury a poslance Radima Fialy. Okamura posléze nechal zaregistrovat hnutí *Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura* (SPD).

Vznik a následný volební úspěch nových politických stran jsou faktory velmi úzce spojené, nicméně každý z nich podléhá naprosto odlišné logice (Hug 2000: 188). Ikonickou ilustrací tohoto předpokladu byla například situace VV, které ač byly registrovány již v roce 2001 (Hloušek 2012: 336) avšak volebního průlomu ve volbách prvního řádu se dočkaly až v roce 2010 (ČSÚ 2010). Ve všeobecném diskursu se o nich hovořilo jako o nové straně, přestože již ve stranickém systému existovaly, byť v marginální roli.

Podobně je možné analyzovat TOP 09, která byla sice registrována v roce 2009 (MVČR 2016b), úspěch ve volbách prvního řádu se dostavil v roce 2010 (ČSÚ 2010). Tato strana do jisté míry přejímá organizační i část personální struktury KDU-ČSL, od které se odštěpila. Přesto i TOP 09 měla přídomek nové strany, a to navzdory tomu, že její novost byla patrná jen v určitých partikulárních ohledech.

Při volebním úspěchu nové politické strany tedy musí být brána v potaz i etapa jejího vzniku, respektive následného působení (Hug 2000: 193). Případem výstižně ilustrujícím tuto tezi může být hnutí ANO. To fakticky navázalo na činnost iniciativy *Akce nespokojených občanů*, u jejíhož zrodu stál podnikatel Andrej Babiš (Anobudelip.cz 2016). Prostřednictvím tohoto předstupně hnutí následně legitimizovalo svůj celospolečenský záběr a protestní rétoriku.

Lze souhlasit s Allanem Sikkem (2005: 397) v tom, že každá politická strana byla v okamžiku svého vzniku stranou novou. Alespoň tedy formálně. Z hlediska příslušných definic či teorií je novost v jednotlivých případech někdy velmi diskutabilní. Nicméně z dnešní perspektivy se jeví téměř jako kacířská myšlenka optikou teoretických konceptů novosti chtít analyzovat dnes již etablované subjekty.

V této rovině lze zmínit například ODS jako stranu v českém stranickém systému ukotvenou. Přesto i okolnosti jejího vzniku byly velmi specifické a strana musela voličům nabídnout takový program a takové osobnosti, aby byla schopná se v českém stranickém systému udržet a institucionalizovat. A to rozhodně není samozřejmost.

Z nových politických stran vzniklých od 90. let do roku 2010 jedinou stabilní parlamentní politickou stranou zůstává totiž právě pouze ODS. Ostatní nové strany se na parlamentní půdě udržely pouze krátkodobě.⁸ Strany jako Piráti, Svobodní či SPO dokáží zabodovat ve volbách druhého řádu, avšak vstupu do Poslanecké sněmovny se také ještě ani v jednom případě nedočkaly. Podobně by bylo možné v dimenzích novosti analyzovat i další subjekty, jako jsou například NS-LEV21, VIZE 2014, LES a mnohé další, ovšem ani ty se prozatím neukázaly být jako subjekty úspěšnými.

8 HSD-SMS (1990–1996), LSU (1992–1996), SPR-RSČ (1992–1998), ODA (1992–1998), US-DEU (1998–2006) a SZ (2006–2010). Přičemž některé z těchto stran již zanikly (zmiňovaná ODA, US-DEU), případně se transformovaly do jiných politických subjektů (LSU, HSD-SMS) nebo představují okrajové politické subjekty (SPR-RSČ), eventuálně je jejich další osud zatím z hlediska účasti v Parlamentu poměrně nestabilní či nejistý (SZ) (Jarmara 2011: 70).

Tyto „neúspěšné“ subjekty tak jsou oproti formacím jako VV, TOP 09, ANO a Úsvit, které svého zastoupení v Poslanecké sněmovně dosáhly, z hlediska zájmu mnohdy spíše marginalizovány. Otázkou však zůstává, zda transformaci, respektive faktický zánik VV a rozpad Úsvitu přímé demokracie stále považovat za úspěch. U TOP 09 a ANO je další stabilní vývoj z dnešního pohledu zatím velkou neznámou. Dá se souhlasit s tím, že tento stav by měl pro další výzkum konstruovaný na teoretických rámcích novosti představovat další výzvu.

Neméně zásadním faktem je to, že fenomén odštěpeneckých formací, který je v české politice relativně vzácný, se začal po počáteční stabilizaci stranického systému velmi rychle vytrácet (Hanley 2011: 121). Byť pochopitelně neplatí, že by vymizel úplně, příklady nalézt lze: subjekt LIDEM odštěpený z VV, odštěpení SPD z Úsvitu, anebo odchod části nespokojených členů hnutí ANO, kteří následně založili hnutí PRO 2016. To všechno jsou případy, které by byly nejlépe analyzovatelné pravděpodobně za pomoci chápání novosti jako dynamické proměnné, čímž by bylo možno zachytit drobné, avšak důležité nuance determinované vznik a následné působení všech těchto zmíněných formací.

Přes výše nastíněné těžkosti výzkumu pak je možná přenositelnost teoretických konceptů, které byly původně konstruovány či testovány v rámci jiných stranických systémů, respektive jiných zemí. Důkazem takto úspěšné aplikace je například práce Seána Hanleyho, který studoval dynamiku utváření nových stran v rámci českého stranického systému mezi lety 1996–2010 (Hanley 2011) a pracoval s konceptem Paula Lucardieho (2000), respektive Allana Sikka (2011), případně teoretický nástin Lukáše Linka při analýze nových stran TOP 09 a VV po volbách v roce 2010 (Linek 2012) či česko-slovenský pohled na nové strany (Žúborová 2015).

Obecně ale platí, že teoretické koncepty nových politických stran se v českém odborném diskursu spíše neaplikují. To ovšem neznamená, že by nové strany nutně stály stranou zájmu kontinuálního výzkumu. Nepřehlédnutelnými příspěvky, které se mimo jiné zabývají i novými stranami jsou práce ať už týkající se problematiky samotných voleb a volebních výsledků (Balík et al. 2010; Linek et al. 2012; Havlík et al. 2014; Kohoutek 2014 apod.), institucionalizace (Jarmara 2011; Stauber 2015a; Stauber 2015b), expertizy v politických stranách (Polášek et al. 2014; Perottino 2015; Perottino 2016) či dalších přístupů (např. Bláha, Maškarinec 2014; Deegan-Krause, Haughton 2015; Kopeček, Svačinová 2015 či Klíma 2015).

Lze se ale klonit k názoru, že pro účely českého prostředí je nutno pracovat s jeho charakteristickými rysy. A to ať už se jedná o vývoj stranického systému, rozložení sil na ose pravice versus levice, personální aspekty, ideologickou profilaci, ale pozornost je nutno zaměřit i na subjekty, které nedokázaly znamenat úspěch.

Kapitolou samotnou pro sebe jsou potom strany, které se odštěpily od jiných formací. Tento děj mnohdy provázely specifické události, které mnohdy velmi napoví o jejich dalším směřování či orientaci.

Závěr

Text potvrdil již v úvodních pasážích předeslaný předpoklad nejednoznačnosti v uchopení toho, co vlastně pod pojmem nová politická strana rozumět a jak novost politických stran co nejlépe a nejspolehlivěji měřit. Je nutné pracovat s etapou vzniku subjektu a klíčovými okolnostmi, a následně s dimenzí jeho potenciálního úspěchu.

Novost jako taková může mít mnoho podob, vždy záleží na přesném akcentu každého specifického přístupu. Přímočará a všeobecně přijímaná cesta, která tento fenomén uchopovat, se zdá být aktuálně spíše utopickým přáním než reálnou alternativou, ostatně celá řada studií na sebe vzájemně reaguje, podporuje se, ale i vylučuje či kritizuje. Z hlediska přínosu pro odbornou vědeckou diskusi je ale tento stav velmi obohacující, neboť s sebou přináší stále nové a nové impulsy pro další soustavný výzkum.

Česká odborná literatura je nicméně na témata spojená s teoretickými koncepty nových politických stran poměrně skoupá. Tematika novosti a její následné aplikace není v českém vědeckém diskursu zatím dostatečně zastoupena, přestože za posledních několik let došlo k zásadním proměnám českého stranického systému a k průlomům, ale i neúspěchům celé řady formací, které byly nové, případně se za nové považovaly. Řada z nich na aspektu své novosti dokonce konstruovala část vlastní identity. Zmiňované studie cílily ať už na jednotlivé případy, hledaly příslušné korelace nebo se snažily se formovat vlastní teoretické a definiční rámce. Vzhledem k evropskému i světovému vývoji se výzkum jistě dalšími dynamickými změnami bude kontinuálně zabývat.

Pro české prostředí pak relativně nedostatečné zastoupení těchto konceptů pak představuje další bílé místo výzkumu, které by bylo vhodné adekvátně zaplnit. A to ať už prostřednictvím aplikací jednotlivých modelů na český stranický systém, anebo invencí úplně nových modelů bude možné lépe porozumět aktérům, kteří se definují jako noví. Díky tomu bude možné více projasnit tento téměř ve všeobecném diskursu až nadužívaný pojem.

Literatura

- Abedi, Amir (2004): *Anti-Political Establishment Parties: A Comparative Analysis*. Routledge.
- Aron, Raymond. (1993): *Demokracie a totalitarismus*. Atlantis.
- Arter, David (2013): When New Party X Has the „X Factor“: On Resilient Entrepreneurial Parties. *Party Politics OnlineFirst*: 1–12.

- Balík, Stanislav, ed. (2010): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Barnea, Shlomit – Rahat, Gideon (2010): Out with the Old, In with the “New”: What Constitutes a New Party? *Party Politics* 17 (3): 303–320.
- Berrington, Hugh (1979): Towards a multi-party Britain? *West European Politics* 2 (1): 29–52.
- Berrington, Hugh (1985): New Parties in Britain: Why Some Live and Most Die. *International Political Science Review* 6 (4): 441–461.
- Betz, Hans-George (1993): The New Politics of Resentment: Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe. *Comparative Politics* 25 (4): 413–427.
- Bolleyer, Nicole – Bytzek, Evelyn (2016): New Party Performance after Breakthrough: Party Origin, Building and Leadership. *Party Politics* OnlineFirst: 1–11.
- Beyens, Stephanie – Deschouwer, Kris – van Haute, Emilie – Verthé, Tom (2015): Born Again, or Born Anew: Assessing the Newness of the Belgian Political Party New-Flemish Alliance (N-VA). *Party Politics* OnlineFirst: 1–11.
- Beyens, Stephanie – Deschouwer, Kris – Lucardie, Paul (2016): The Life and Death of New Political Parties in the Low Countries. *West European Politics* 39 (2): 257–277.
- van Biezen, Ingrid – Rashkova, Ekaterina R. (2012): Detering New Party Entry? The Impact of State Regulation on the Permeability of Party Systems. *Party Politics* 20 (6): 890–903.
- Bláha, Petr – Maškarinec, Pavel (2014): For whom Bell Tolls: Grievance Theory and the Rise of New Political Parties in the 2010 and 2013 Czech Parliamentary Elections. *Sociológia* 46 (6): 706–731.
- Bolleyer, Nicole (2011): New Party Organization in Western Europe: Of Party Hierarchies, Stratachies and Federations. *Party Politics* 18 (3): 315–336.
- Bürklin, Wilhelm P. (1982): *The Grünen in West Germany: an Answer to Post-industrial Change*. Presented at the Annual Meetings of the Midwest Political Science Association, Milwaukee, April 29–May 2.
- Bürklin, Wilhelm P. (1985): The German Greens: The Post-Industrial Non-Established and the Party System. *International Political Science Review* 6 (4): 463–481.
- Cabada, Ladislav (2014): Strany mezery v České republice a ve střední Evropě: náčrt možností a limitů, in Kubát, Michal – Lebeda, Tomáš et al., *O komparativní politologii a současné české politice*. 105–122. Karolinum.
- Bílek, Jaroslav – Cabada, Ladislav – Hulec, Pavel (2014): Strany mezery v litevském stranickém systému. *Politické vedy* 17 (1): 27–53.
- Conti, Nicolò – Memoli, Vincenzo (2015): The Emergence of a New Party in the Italian Party System: Rise and Fortunes of the Five Star Movement. *West European Politics* 38 (3): 516–534.
- Český statistický úřad/Czech Statistical Office (ČSÚ 2010): Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 28. 05.–29. 05. 2010. Available at: <http://volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ> (August 28, 2016).
- Český statistický úřad/Czech Statistical Office (ČSÚ 2013): Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 25. 10.–26. 10. 2013. Available at: <http://volby.cz/pls/ps2013/ps2?xjazyk=CZ> (August 28, 2016).

- Deegan-Krause, Kevin – Houghton, Tim (2015): Hurricane Season. Systems of Instability in Central and East European Party Politics. *East European Politics & Societies* 29 (1): 61–80.
- Döring, Holger – Manow, Philip (2016): Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version.
- Drahokoupil, Štěpán (2013): *Volby 2013: dekonsolidace stranického systému a vzestup anti-politiky*. November 21, 2013. Available at: <https://cz.boell.org/cs/2014/07/08/volby-2013-dekonsolidace-stranickeho-systemu-vzestup-anti-politiky> (August 28, 2016).
- Engler, Sarah (2016): Corruption and Electoral Support for New Political Parties in Central and Eastern Europe. *West European Politics* 39 (2): 278–304.
- Fiala, Petr – Strmiska, Maxmilián (2009): Teorie politických stran. Barrister & Principal.
- Hanley, Seán (2011): Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996–2010: hledání možných příčin politického zemětřesení. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 47 (1): 115–136.
- Harmel, Robert (1985): On the Study of New Parties. *International Political Science Review* 6 (4): 403–418.
- Harmel, Robert – Robertson, John D. (1985): Formation and Success of New Parties: A Cross-National Analysis. *International Political Science Review* 6 (4): 501–523.
- Havlík, Vlastimil (2010): Politické strany a jejich systém v letech 2006–2010, in Balík, Stanislav a kol., *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. 11–38, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Havlík, Vlastimil et al. (2014): *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav.
- Hino, Airo (2012): *New Challenger Parties in Western Europe*. Routledge.
- Historie | ANO, bude líp* (Anobudelip.cz 2016). Available at: <http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/historie/> (August 28, 2016).
- Hloušek, Vít (2012): Věci veřejné: politické podnikání strany typu firmy. *Politologický časopis* 19 (4): 322–340.
- Hug, Simon (2000): Studying the Electoral Success of New Political Parties. A Methodological Note. *Party Politics* 6 (2): 187–197.
- Hug, Simon (2001): *Altering Party Systems: Strategic Behavior and the Emergence of New Political Parties in Western Democracies*. University of Michigan Press.
- Charvát, Jakub (2014): The Czech Party System Change since 2010: From Fragile Stability to Stable Fragility. *Revista de Stiinte Politice/Revue des Sciences politiques* 41: 141–154.
- Chytilík, Roman – Šedo, Jakub (2007): Party System Stability and Territorial Patterns of Electoral Competition in the Czech Republic, in Hloušek, Vít – Chytilík, Roman, eds., *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries*. 23–35, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Jarmara, Tomáš (2011): TOP 09 a Věci veřejné v kontextu institucionalizace českých politických stran po roce 1989. *Politologická revue* 17 (1): 56–74.

- Katz, Richard S. – Mair, Peter (1993): The evolution of party organizations in Europe: The three faces of party organization. In: Crotty, William J., ed. (1993) *Political Parties in a Changing Age*. University of Central Arkansas Press.
- Kemp, David (1975): Social Change and the Future of Political Parties, in Maisel, Louis S. – Sacks, Paul M. eds., *The Future of Political Parties*. 124–164, Sage.
- Key, Valdimar. O. Jr. (1942) *Politics, Parties, and Pressure Groups*. Crowell.
- Klíma, Michal (1997): *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Radix.
- Klíma, Michal (2015): *Od totality k defektní demokracii: privatizace a kolonizace politických stran netransparentním byznysem*. Sociologické nakladatelství.
- Kohoutek, Jiří (2014): Předčasné volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2013: jejich průběh a výsledky, in Dobiaš, Daniel – Eštok, Gabriel – Hrehová, Mária, eds., *Politika v kultúre, kultúra v politike. Kam kráčaš demokracia*. 245–253. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.
- Kopeček, Lubomír – Svačinová, Petra (2015): Kdo rozhoduje v českých politických stranách? Vzestup nových politických podnikatelů ve srovnávací perspektivě. *Středoevropské politické studie* 17 (2): 178–211.
- Krouwel André – Bosch, Onno (2004): *Explaining the Emergence of New Parties. Cynical Citizens and the Rise of Populism*. Working Paper. Politicologenetmaal 2004 in Antwerpen, Mai 27 and 28 2004. First draft, 11-May-04, 19 pages.
- Kubát, Michal (2003): Problém výzkumu politických stran a stranických systémů v zemích středovýchodní Evropy – několik poznámek. *Politologický časopis* 10 (3): 269–274.
- LaPalombara, Joseph – Weiner, Myron, eds. (1966): *Political Parties and Political Development*. Princeton University Press.
- Linek, Lukáš (2012): Volební podpora nových stran TOP 09 a VV, in Linek, Lukáš, ed., *Voliči a volby 2010*. Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR.
- Linek, Lukáš, ed. (2012): *Voliči a volby 2010*. Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR.
- Lipset, Seymour M. – Rokkan, Stein (1967): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Free Press.
- Litton, Krystyna (2013): Party Novelty: Conceptualization and Measurement of Party Change. *Party Politics OnlineFirst*: 1–14.
- Longman Dictionary of Contemporary English* (2005). Longman.
- Lucardie, Paul (2000): Prophets, Purifiers and Prolocutors. Towards a Theory on the Emergence of New Parties. *Party Politics* 6 (2): 175–185.
- Meguid, Bonnie M. (2005): Competition between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success. *American Political Science Review* 99 (3): 347–359.
- Merriam-Websters Collegiate Dictionary* (2001). Merriam-Webster.
- Ministerstvo vnitra České republiky (MVČR 2016a): *Rejstřík politických stran a politických hnutí*. Politické hnutí Řád národa. Available at: http://aplikace.mvcr.cz/seznam-politickyh-stran/Vypis_Rejstrik.aspx?id=369 (August 28, 2016).

- Ministerstvo vnitra České republiky (MVČR 2016b): *Rejstřík politických stran a politických hnutí*. Politická strana TOP 09. Available at: http://aplikace.mvcr.cz/seznam-politicky-stran/Vypis_Rejstrik.aspx?id=321 (August 28, 2016).
- Müller-Rommel, Ferdinand (1985): The Greens in Western Europe: Similar But Different. *International Political Science Review* 6 (4): 483–498.
- Novák, Miroslav (1997): *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Sociologické nakladatelství.
- Offerlé, Michel (2012): *Les partis politiques*. Presses universitaires de France.
- Passarelli, Gianluca – Tuorto, Dario (2016): The Five Star Movement: Purely a Matter of Protest? The Rise of a New Party Between Political Discontent and Reasoned Voting. *Party Politics* OnlineFirst: 1–12.
- Perottino, Michel (2015): Expertiza v českých politických stranách: poznámky k teoretickému a praktickému rámci. *Acta Politologica* 7 (2): 119–132.
- Perottino, Michel (2016): The Disappearance of Politics, or Depoliticization the Czech Way. *Sociální studia/Social Studies* 13 (1): 45–56.
- Polášek, Martin – Perottino, Michel – Novotný, Vilém (2014): Expertiza v politických stranách: téma a jeho teoretické uchopení. *Politologická revue* 22 (1): 147–166.
- Rochon, Thomas R. (1982): *Penetration and Renewal in the Dutch Party System*. Presented at the Annual Meetings of the Midwest Political Science Association, Milwaukee, WI. April 29–May 2.
- Rochon, Thomas R. (1985): Mobilizers and Challengers: Toward a Theory of New Party Success', *International Political Science Review* 6 (4): 419–439.
- Sartori, Giovanni (1976): *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge University Press.
- Schedler, Andreas (1996): Anti-Political-Establishment Parties. *Party Politics* 2 (3): 291–312.
- Sikk, Allan (2005): How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe. *European Journal of Political Research* 391–412.
- Sikk, Allan (2011): Newness as a Winning Formula for New Political Parties. *Party Politics* 18 (4): 465–486.
- Stauber, Jakub (2015a): Organizační vývoj nových politických stran v České republice pohledem teorie institucionalizace. *Acta Politologica* 7 (2): 133–154.
- Stauber, Jakub (2015b): Party Institutionalisation in the Czech Republic: Towards a New Measurement of the Theoretical Concept. *Středoevropské politické studie/Central European Political Studies Review* 17 (3–4): 249–275.
- Tavits, Margit (2006): Party System Change. Testing a Model of New Party Entry. *Party Politics* 12 (1): 99–119.
- Tavits, Margit (2008): Party Systems in the Making: The Emergence and Success of New Parties in New Democracies. *British Journal of Political Science* 38 (1): 113–133.
- Věci veřejné končí, přeměnění se na spolek (Novinky.cz 2015) August 12, 2015. Available at: <https://www.novinky.cz/domaci/377459-veci-verejne-konci-premeni-se-na-spolek.html> (August 28, 2016).

- Wagner, Markus (2012): Defining and Measuring Niche Parties. *Party Politics* 18 (6): 845–864.
- Weber, Max (1972): *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriß der Verstehenden Soziologie*. J.C.B. Mohr.
- Willey, Joseph (1998): New Arrangements and the Success of New Parties in Old Democracies. *Political Studies* 46 (3): 651–668.
- Žúborová, Viera (2015): Newcomers in Politics. The Success of New Political Parties in the Slovak and Czech Republic after 2010. *Baltic Journal of Law & Politics* 8 (2): 91–111.

Mgr. Daniel Šárovec je interním doktorandem na Katedře politologie Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Korespondenční adresa: U Kříže 8 a 10, 158 00 Praha, Česká republika. E-mail: daniel.sarovec@fsv.cuni.cz.

Strany mezery v České republice: Analýza politických stran v České republice z hlediska jejich „mezernosti“

JAROSLAV BÍLEK A MICHAL ŠKOP

Abstract: *The research on niche parties has recently become one of the relevant agenda in current research concerning political parties in Europe. Since the first concepts (Meguid 2005; Adams et al 2006) have dealt with a series of troubles, an emergence of several more profound concepts of niche parties in the last years occurred (Meyer and Miller 2015; Bischof 2015; Škop 2016). The aim of this article is to introduce these concepts and employ them for the analysis of the political parties in the Czech Republic after the last national elections. Building on the quantitative analysis and triangulation, the acquired results then enable us to declare that the applied methods are in a consensus that the closest to be characterized as the niche party were in 2013 'Strana práv občanů Zemanovci' and 'Úsvit přímé demokracie' founded by Tomio Okamura. Disputing the previous research (Cabada and Vansa 2013) and the theoretical expectation (Meguid 2005) the analysis outcomes further illustrate that 'Strana zelených' is remarkably close to what is called the mainstream of the party system.*

Key words: *Czech Republic, issue competition, mainstream parties, niche parties, green parties*

Úvod

Jednou z nejzajímavějších konceptuálně-teoretických diskuzí na poli soudobého výzkumu politických stran se v posledních letech stala diskuze o vymezení stran mezery (*niche parties*). Toto téma, které otevřela Bonnie Meguid (2005) svou přelomovou prací, způsobilo, že stále více výzkumníků při svém výzkumu stranického systému rozlišuje mezi stranami mainstreamu a stranami mezery.

Že šlo o krok správným směrem, potvrzují i závěry soudobých výzkumů, které dávají za pravdu Meguid a jejím následovníkům v tom, že se strany mezery opravdu v mnohém liší od mainstreamových politických stran. Zmíněná odlišnost poté není patrná jen ve výsledné podobě stranického programu, na což

upozornil svou slavnou studií Wagner (2012), ale především v tom, jak se tyto politické strany chovají. Odlišnost stran mezery je dobře vidět nejen v chování těchto stran v parlamentech (Jensen a Spoon, 2010; Vilegenthart et al., 2011), ale především v jejich reakcích na volební výsledky a nálady elektorátu. V této velmi důležité a i více probádané oblasti se jasně ukazuje, že strany mezery častěji než mainstreamové politické strany upravují svůj program po neúspěšných volbách (Meyer a Wagner, 2013). Dále se strany mezery při tvorbě svého programu orientují především na postoje svého průměrného voliče, čímž se výrazně odlišují od mainstreamových stran, jejichž cílem je oslovit především středového voliče obecně (Ezrow et. al, 2010).

Větší orientace na vlastního voliče poté pramení především ze specifického charakteru těchto politických stran, kdy vzhledem k tomu, že nabízí jen určitý segment témat, a loví tak v nepoměrně menším voličském rybníčku, usilují o jiný typ voliče než mainstreamové politické strany. Tyto závěry jsou již taktéž podloženy empirickým výzkumem, ve kterém se jasně ukazuje, že volič stran mezery oproti voliči tradiční politické strany spíše tenduje k podpoře strany dále od pravolevého středu (Ezrow, 2007; Adams et. al, 2006). Krom toho má volič stran mezery větší tendenci k potrestání své politické strany v případě, že se uchýlí k politickým kompromisům (Adams et. al, 2012), než je tomu u voličů běžných politických stran. Přes nesporný vědecký přínos těchto studií, se však vůči nastíněnému směru bádání stále ozývají kritiky, které upozorňují na konceptuální nejasnost samotného vymezení stran mezery a s tím spojené problémy, které výrazně limitují možnosti našeho poznání.

Tato často opodstatněná kritika prvních konceptů stran mezery (Meguid 2005, Adams et. al, 2006) se koncentrovala především na zjevný nedostatek, který byl ukryt ve faktu, že původní konceptualizace až příliš vycházely z konceptu stranických rodin. Tento na první pohled nepatrný problém velmi limitoval užitečnost celého konceptu, protože nebylo možné uspokojivě zachytit proměnu stran mezery v čase a rozdíl mezi jednotlivými stranami této kategorie v komparativní perspektivě (o čemž bude ještě řeč v teoretické části). Částečně se neduhu situace snažil ve své práci řešit již Markus Wagner (2012), avšak jeho práce zůstala uvězněna kdesi na půli cesty, protože stále uvažovala jen v dichotomní perspektivě, což neumožňovalo dostatečně porovnat jednotlivé strany mezery mezi sebou. Výrazné zlepšení celé situace pak přinesly až poměrně nedávné práce Meyera a Millera (2015) a také Bischofa (2015). Autoři v nich představili hned dva způsoby jak vylepšit konceptualizaci stran mezery. Třetí nový způsob jak odhalit strany mezery poté nedávno odborné veřejnosti představili výzkumníci z občanského sdružení *KohoVolit.eu*, které se již více než deset let zabývá problematikou programatiky politických stran v České republice a jejím okolí.

Protože domácí politická diskuze zatím téma stran mezery spíše přehlíží a jediné existující práce, mezi které lze řadit průkopnickou monografii mladých autorů pod vedením Ladislava Cabady (Cabada et al, 2013) a několik kratších

textů převážně časopisového charakteru (Hloušek, 2012; Bílek et al, 2014; Cabada, 2014), jsou výrazně inspirovány „staršími“ teoretickými pracemi Meguid (2005) a Adamse a jeho kolegů (Adams et al, 2006), je cílem textu představit tři zmíněné novější konceptualizace stran mezery na případu voleb do parlamentu České republiky v roce 2013 ve snaze triangulovat získané závěry a dospět ke koherentnějším výsledkům ohledně povahy zkoumaných politických stran.

Koncept stran mezery

Jak již bylo řečeno v úvodu, byla pro výzkum a vývoj problematiky stran mezery zásadní práce Meguid (2005). V této práci autorka reaguje na problematiku vzniku nových politických stran¹ a přichází s vlastní konceptualizací, která na základě programových odlišností vymezuje vedle tradičních mainstreamových politických stran i strany, které k programům a tématům, jež akcentují, přistupují odlišně. V této souvislosti cílila Meguid především na zelené a radikální pravicové strany, které se podle jejího názoru v programové rodině zásadně odlišují od běžných politických stran. Tuto odlišnost vidí především v tom, že jí zmíněné strany odmítají tradiční pravo-levé dělení stranického spektra a soustředí se spíše na omezený počet do té doby spíše přehlížených témat (Meguid, 2005: 347–351).

Pro vymezení stran mezery poté v její práci hrál zásadní roli již zmíněný koncept stranických rodin (Von Beyme, 1987) a „spatial theory“ (Downs, 1957). Toto odlišení v sobě skrývalo již taktéž zmíněný problém, spočívající v jisté neměnosti a „exkluzivitu“ celé kategorie, kterou lze vzhledem k době vzniku a průkopnickému charakteru celé práce pochopit, avšak dnes je již spíše ku škodě, protože je často v rozporu s empirickou realitou soudobých stranických systémů. Problém exkluzivity jejího konceptu je v tom, že přehlízí některé další soudobé „stranické rodiny“ jako jsou kupříkladu pirátské strany. Neměnost, tedy předpoklad, že například strana zelených bude vždy stranou mezery zase odporuje vývoji v řadě současných evropských zemí, kde se postupem času z některých stran mezery staly strany politického mainstreamu. Příkladem takové proměny je vývoj Strany zelených v Německu (Wagner a Miller, 2015), stranu Smer na Slovensku (Cabada, 2013: 17), nebo Věci veřejné v České republice (Hloušek, 2012).

Druhým významným konceptem poté byla práce Adamse a jeho kolegů (Adams et al, 2006), kteří sice vyšli ze stejných teoretických základů (stranické rodiny a „spatial theory“), ale původní koncept Meguid se jim zdál příliš komplikovaný. Ve snaze o dosažení vhodné „minimalistické definice“ tak omezují na jediné kritérium, kterým je důraz na to, aby politická strana v programové

1 Meguid nebyla pochopitelně první a jediná, kdo se snažil nějakým způsobem teoreticky uchopit problém nových stran v Evropské politice. Z dalších pokusů jmenujme například koncept „stran-hnutí“ (Kitschelt, 2006) nebo nových politických stran (Muller-Rommel, 1989).

rovině akcentovala takovou ideologii, která je extrémní, nebo se alespoň nenachází blízko pomyslného středu pravo-levé škály (Adams et al, 2006: 513).

Problémem takového řešení však je, že jsou poté mezi strany mezery řazeny i strany komunistické. Takové řešení mohlo opět mít jistou logiku při analýze západoevropských stranických systémů, kde se však v poslední době setkalo s jistou porcí kritiky (Bischof, 2015: 3; Meyer a Miller, 2015: 261), která se soustředila především na to, že komunistické strany akcentují tradiční pravo-levé ideologické štěpení politiky a zdůrazňují ekonomická témata. V této souvislosti se hodí poznamenat, že pro kontext České republiky a východní Evropy celkově bylo začlenění komunistických stran mezi strany mezery odmítnuto (Bílek et al, 2014: 30–31).

Podobným směrem jako předchozí autoři poté rozvíjí svou konceptualizaci stran mezery i Wagner (2012), který jednak konstatuje, „že strana mezery není a nesmí být synonymem extrémní politické strany“ (Wagner, 2012: 6), ale především považuje za nejzásadnější znak těchto stran jejich orientaci na malý počet spíše neekonomických témat (Wagner, 2012: 7–9). Kromě této úpravy však zůstává doslova „na jedné lodi“ s předchozími autory a stále ve své klasifikaci vychází jen z dichotomického rozlišení mezi stranami mezery a „tradičními“ politickými stranami.

„Druhé kolo“ diskuze o konceptualizaci stran otevřeli nedávno Meyer a Miller (2015). Ve snaze o eliminaci nastíněných nedostatků se rozhodli strany mezery konceptualizovat ne podle předem daných stranických rodin, ale spíše podle témat, které reálně akcentují v předvolební kampani. Konkrétněji podle témat, které akcentují soupeřící politické strany, protože vhodně poznamenávají, že nelze určit „mezeru“, dokud nevíme, co přesně je ve zkoumané politické konstelaci mainstream. S tím souvisí i dosud opomíjený důraz na vývoj a jednání ostatních politických stran (Meyer a Miller, 2015: 261).

To ve svém důsledku vede k tomu, že se dříve mainstreamové politické téma může stát tématem strany mezery a naopak. V jejich pojetí tak může být teoreticky jakákoliv politická strana v určitou chvíli stranou mezery. Proto se při své analýze neomezují jen na předem dané stranické rodiny, ale hodnotu „mezerovosti“ (nicheness) přiřazují každé politické straně. V této souvislosti se potom zajímavé, že i když jdou díky této změně proti původnímu pojetí Meguid, tak vlastně přímo reagují na její první výzkum, ve kterém se právě reakcemi ostatních politických stran na strany mezery v předvolebním boji zabývala (Meguid, 2005: 350–357).

Klíčovou otázkou a zároveň nejslabším místem celé jejich konceptualizace je podle našeho názoru soubor témat, na základě kterého určují, do jaké míry je analyzovaná politická strana stranou mezery. Jejich soubor 13 dimenzí a příslušných kódovacích otázek sice pro zachování transparentnosti kopíruje témata a otázky Bäck a jejich kolegů (Bäck et al, 2011). Tento seznam však vznikl za jiným účelem (výzkum koaličních vlád), a není tedy příliš jasné, proč by měl být vhodným i k detekci stran mezery. Při pohledu na jednotlivé otázky si poté

nejde nevšimnout, že jsou často velmi povšední a nejasné, takže jejich užití může být oříškem a je určitě na místě diskuze o jejich úpravě.

Bischof zase autorům vytýká, že se ve svém vzorci pro výpočet výsledného indexu až příliš soustředí na velikost jednotlivých politických stran (metody výpočtu budou rozebrány v metodologické podkapitole textu), což podle něj nemá teoretické opodstatnění (Bischof, 2015: 7–8). Mimo údajného přeceňování významu velikosti politické strany je poté podle Bischofa z teoretického hlediska neopodstatněné, že autoři analyzují i témata, která z jeho pohledu odporují samotné logice celé kategorie, protože jsou „příliš tradiční“ a nespádají do toho, co nazývá „niche segment“ (Bischof, 2015: 5–7).

Bischofova metoda (2015) se jinak od konceptu Meyera a Millera (2015) příliš neodlišuje. Ve své podstatě kombinuje jejich argument ohledně toho, aby strana mezery akcentovala témata ležící mimo zorné pole zájmu ostatních politických stran s podmínkou, že těchto témat musí být omezené množství a musí jít o témata, která považuje za „specifická“ pro strany mezery (Bischof, 2015: 4). Podle svého názoru tak vlastně účelně kombinuje výhody práce Meyera a Millera s teoretickými kořeny celé kategorie, tak jak je o dekádu dříve vymezila Meguid.

Ačkoliv je možné polemizovat o vhodnosti začlenění velikosti stran do výsledného výpočtu a argument Bischofa má jisté své teoretické opodstatnění, považujeme jeho výběr pěti témat stran mezery za příliš arbitrární a nedostatečný, protože podobně jako první dva zmíněné koncepty opomíjí pirátské strany a pravděpodobně bychom našli i další specifické strany, které by podle něj nebylo možné označit za strany mezery, ačkoliv jinak bezezbytku naplňují logiku této kategorie.

Poslední koncept Škopa (2016) se poté stejně jako Bischof, Meyer a Millera snaží vedle vymezení stran mezery zachytit i jejich proměnu v čase. Strany mezery poté v jeho pojetí 1) kladou důraz na témata, která ostatní strany opomíjí 2) soustředí se na omezení počet těchto témat 3) nelze je zařadit na tradiční pravo-levé škále (Škop, 2016). Ve své podstatě tak jde o modifikaci konceptu Wagnera a Millera (2015). Modifikace v podobě poslední třetí podmínky je však velmi důležitá, protože pomocí ní Škopův koncept reaguje na již zmíněnou kritiku Bischofa (2015) a zároveň eliminuje námi taktéž již zmíněný nedostatek vlastní Bischofovy práce pramenící z omezeného počtu „niche“ témat. Škopův koncept je tak minimálně z teoretického hlediska logickým vyústěním celé diskuze s ambicí výrazně precizovat celou kategorii stran mezery.

Použitá data a způsob jejich získání

Analytická část textu se opírá o tři zdroje dat. První dva představují datasety, které byly pro účel textu vyrobeny autory a zaznamenávají odpovědi kandidujících politických stran na kódovací otázky, které pro své koncepty navrhli Meyer a Millera (2015: 268) a Bischof (2015: 6). Do analýzy byly zařazeny pouze

politické strany, které na základě výsledků parlamentních voleb v roce 2013 dosáhli na příspěvek na úhradu volebních nákladů². Toto omezení je sice čistě arbitrární, ale podle našeho důvodu snadno odůvodnitelné, protože se domníváme, že a) má smysl analyzovat pouze relevantní politické subjekty b) metoda Meyera a Millera pracuje s kritériem velikost a strany s volebním výsledkem na úrovni desetin procent jsou marginální. Data pro získání odpovědí byla získána prostřednictvím analýzy primárních zdrojů³, tedy v tomto případě politických programů⁴ jednotlivých politických stran.

Třetím zdrojem dat jsou odpovědi politických stran v projektu *Volební kalkulačka pro parlamentní volby 2013*. Tento dataset obsahuje třicet konkrétních otázek. Otázky sestavil tým expertů tak, aby se podle nich dal co nejlépe pokrýt (modelovat) stranický systém v České republice. Oproti předchozím dvěma datasetům, které sestavili sami autoři textu, se tento dataset liší tím, že na jednotlivé otázky odpovídali přímo představitelé kandidujících politických stran.

Výrazným pozitivem použitého metodologického designu tak je, že umožňuje triangulovat získané výsledky. Mimo toho, že jde o tři různé metody a tedy tři odlišné způsoby výpočtu a tři různé palety otázek, jde také o kombinaci přímého dotazování (Škopova metoda) a expertní analýzy programů (první dva přístupy). Před začátkem samotné analýzy je však pro zachování maximální transparentnosti třeba krátce představit jednotlivé modely po matematicko-technické stránce.

Metody a krátký nástin jejich fungování

Meyer a Wagner vycházejí z toho, jak moc se jednotlivé strany liší v důrazu, který dávají na jednotlivé dimenze politického prostoru. Předpokládají, že strany mezery dávají větší důraz na takové dimenze, na které mainstreamové strany kladou důraz obecně nižší (např. jde o environmentální dimenzi u zelených stran). Naopak u mainstreamové strany, existuje předpoklad, že kladou důraz na podobné dimenze (typicky na klasickou ekonomickou levo-pravou dimenzi

2 Dle zákona č. 247/1995 Sb. mají na tento příspěvek nárok politické strany, které získají ve volbách alespoň 1,5% hlasů.

3 Na jednotlivé kódovací otázky bylo vždy možné odpovědět ano/ne. Ve snaze o co největší shodu vždy nejprve každý člen autorské dvojice provedl kódování samostatně a poté jsme diskutovali rozdílné odpovědi až do nalezení vzájemné shody. Jednotlivé kódovací tabulky (tedy vlastní dataset) pro jeho rozsah neuvádíme v přílohách, ale jsme ho ochotni celý, nebo po částech poskytnout zájemcům k nahlédnutí.

4 Autoři sledovaných studií většinou místo programů politických stran používali databáze jako například *Comparative Manifestos Project*. Toto řešení však nebylo možné využít, protože kupříkladu tato databáze neobsahuje programy většiny politických stran v České republice. Mimo programů politických stran se nabízí otázka, zda by nebylo vhodné analyzovat spíše (nebo také) projevy předních představitelů, či sledovat mediální obraz jednotlivých stran. Obě možnosti mohou být vhodné a pravděpodobně by vedly k získání přesnějších výsledků, avšak našim cílem bylo držet se co nejvíce postupu, který používali samotní autoři jednotlivých konceptů.

politického prostoru). Autoři také zahrnují do svého výpočtu velikost stran (typicky dle výsledků voleb) – velké strany mají ve výpočtech větší váhu než strany malé. To jednak vede k robustnějším výsledkům v rámci jednoho stranického systému. To znamená, že výsledky nejsou velmi odlišné pro případy, kdy bychom např. do výpočtu zařadili jen strany se ziskem nad 5 % naproti případu, kdy bychom zařadili všechny strany ve volbách. To také vede k tomu, že velké strany jsou automaticky spíše mainstreamové (Meyer a Miller, 2015: 262–263).

Nicheness score (skóre mezernosti) definují Meyer a Miller

$$\sigma_p = \sqrt{\frac{1}{N} \sum (x_{ip} - \overline{X_{i,-p}})^2}$$

Kde x_{ip} je důraz strany p na politiku v dimenzi i ;

$\overline{X_{i,-p}}$ je vážený průměr ostatních stran na politiku v dimenzi i (váženo dle velikosti strany, tj. prakticky dle výsledků voleb);

N je počet dimenzí stranického systému;

Součet x_{ip} pro každou stranu p je 1 (Meyer a Miller, 2015: 262).

Toto skóre ve svém důsledku ukazuje především rozdíly mezi různými stranickými systémy. Pokud jsou v jednom stranickém systému např. strany velmi rozdílné, potom mají všechny skóre vysoké. Naopak, pokud všechny strany kladou důraz na obdobné politiky, mají skóre nízké (Meyer a Miller, 2015: 262–263).

Standardized nicheness (standardizovaná mezernost) je poté spočtena jako:

$$\overline{\sigma}_p = \sigma_p - \mu_{-p}$$

Kde μ_{-p} je průměrné skóre ostatních stran.

Tato standardizovaná míra je navržena tak, aby porovnávala strany uvnitř jednoho stranického systému. Opět platí, že čím vyšší tato standardizovaná míra, tím se strana více liší od ostatních a lze ji spíše označit jako stranu mezery. Hodnota 0 zde znamená, že je strana přesně průměrná. Záporné hodnoty ukazují na stranu mainstreamu (Meyer a Miller, 2015: 263). Bischofova míra mezernosti (measure of parties nicheness) se skládá se dvou částí. První část je *de facto* Meyerova a Wagnerova míra Nicheness score (skóre mezernosti). Autor pouze odmítá vážení dle velikosti strany s argumentem, že malé strany mohou mít větší míru nastavování agendy v dimenzích, kterými se zabývají (např. zelené strany v environmentálních otázkách). Krom této změny je ale první část Bischofovy míry identická. Ve druhé části však Bischof do výpočtu zahrnuje další složku, která má reprezentovat rozložení důrazu na jednotlivé politiky v rámci jedné strany. Tato část je založena na Shannonově entropii. Které předpokládá, že strany mainstreamu kladou stejný nebo podobný důraz na všechny dimenze stranického prostoru. Naopak, strany mezery kladou důraz nerovnoměrně (např. zelené strany více na environmentální otázky než na

jiné). Vzhledem k tomu, že Shannonova entropie měří, jak hodně jsou strany rozprostřené ve stranickém prostoru, Bischof používá inverzní míru tak, aby větší číslo ukazovalo naopak na specializaci dané strany (Bischof, 2015: 7–8).

Bischofova míra mezernosti pro stranu p se spočítá dle vzorce

$$m_p = (\sigma_p + r_p)/2$$

kde σ_p je Standardized nicheless (standardizovaná mezernost) dle Meyera a Millera s tím, že se nepoužijí při jejím výpočtu váhy pro jednotlivé strany,

$r_p = (\ln(N) - s_p)/\ln(N)$ je standardizovaná inverzní Shannonova entropie,

$$s_p = \ln\left(\frac{1}{\prod_{i=1}^N X_{ip}^{x_{ip}}}\right)$$
 je Shannonova entropie (Bischof, 2015: 7–8)

N je počet dimenzí stranického prostoru

Poslední metoda Škopa vychází z předpokladu, že strany mezery se výrazně odlišují svými postoji od ostatních stran, a to takovým způsobem, že v multidimenzionálním stranickém prostoru je třeba, aby našly svou vlastní pozici. Tím se odliší od stran extrémních, které jsou umístěny ve stejných dimenzích jako strany mainstreamové. Základem této metody je model stranického prostoru určený postoji stran k otázkám volebních kalkulaček (voting advice applications). Výchozím předpokladem je, že dobrý model stranického prostoru pomocí vybraných otázek je jedním z cílů autorů volebních kalkulaček. Při použití modelu stranického prostoru vypočteném metodou PCA je již další postup obdobný metodě Meyera a Miller (2015), a to včetně motivace. Jedinou nutnou úpravou po praktické stránce je uzpůsobení výpočtu rozdílně definovanému modelu (např. vzdálenost strany p od středu – bodu 0 – v modelu PCA je vždy 1).

Tato míra mezernosti se tedy spočte jako:

$$\sigma_p = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \max(0, \text{abs}(x_{ip}) - \bar{x}_i)$$

x_{ip} je souřadnice strany p v dimenzi i stranického prostoru vypočteného metodou PCA

\bar{x}_i je vážený průměr absolutních hodnot souřadnic stran p v dimenzi i (váženého dle velikosti strany tj. prakticky dle výsledků voleb (Škop, 2016).

Na rozdíl od metody Meyera a Millera (2015) tedy používá pouze rozdíly (nikoliv čtverce rozdílů), neboť nenachází teoretické odůvodnění pro použití složitějších čtverců rozdílů. Další rozdíl je, že používá pouze kladné hodnoty.

Podobně jako u Meyera a Millera lze definovat standardizovaný index mezernosti jako: $\bar{\sigma}_p = \sigma_p - \mu$

kde μ je průměr σ_p za všechny strany.

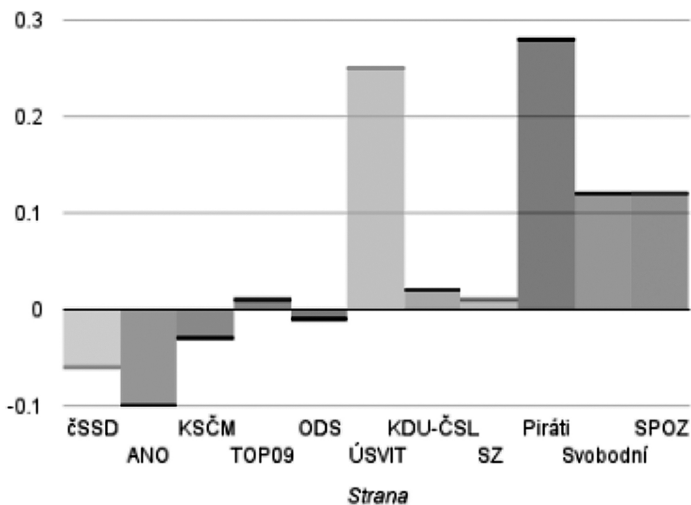
Opět platí, že čím vyšší tato standardizovaná míra, tím se strana více liší od ostatních a lze ji spíše označovat jako stranu mezery. Jednou z důležitých vlastností této metody je to, že rozlišuje mezi stranami mezery a stranami

extrémními, které jsou ovšem extrémní v rámci mainstreamových dimenzí stranického prostoru.

Výsledky analýzy

Při použití prvního z představených konceptů (tabulka 1), si můžeme povšimnout, že hodnot pomyslného mainstreamu (blízko nuly) v těchto volbách dosahovala Top09, ODS, ČSSD, KDU-ČSL, ANO 2011, Strana zelených a KSČM. Až na dvě výjimky v podobě Strany zelených a ANO 2011 nejsou tyto výsledky žádným překvapením. U Strany zelených se v souladu s obecným očekáváním a předchozími studii (Cabada a Vansa, 2013) dalo očekávat, že se bude nacházet spíše dále od politického mainstreamu, nicméně z analýzy je zřejmé, že se co do programu příliš nelišila od tehdejšího politického mainstreamu. ANO 2011 se sice do povědomí veřejnosti dostalo asi nejvíce všem známou a poměrně „nestandardní hláškou“ leadera a zakladatele Andreje Babiše „všetci kradnú“, ale co do programu působilo naprosto standardně. Tím myslíme, že ve svém programu pokrývalo přibližně stejná témata⁵ jako většina politických stran.

Tabulka 1: Výsledky analýzy prostřednictvím metody Meyera a Millera.

Zdroj: Autoři na základě vlastního zpracování

5 Zde je možné namítat, že oproti jiným stranám, byly „programové recepty“ ANO 2011 velmi obecné, avšak to není aspekt, který by vstupoval do výsledného hodnocení. To se totiž soustředí čistě na výskyt jednotlivých témat a podobu jejich zpracování ponechává na bedrech hlubších a k tomuto účelu lépe vybavených analýz.

Když se na program obou stran podíváme podrobněji, tak se navíc jasně ukazuje, že ANO 2011 nevybočuje v žádném z analyzovaných témat. Strana zelených se poté od politického mainstreamu mírně odlišuje a to konkrétně v otázkách sociálních politiky a obrany. V sociální politice totiž šlo ve sledovaných volbách o jedinou stranu, která podporovala páry stejného pohlaví. U obrany se Strana zelených odlišovala tím, že ji ve svém programu vůbec nevěnovala armádě pozornost⁶.

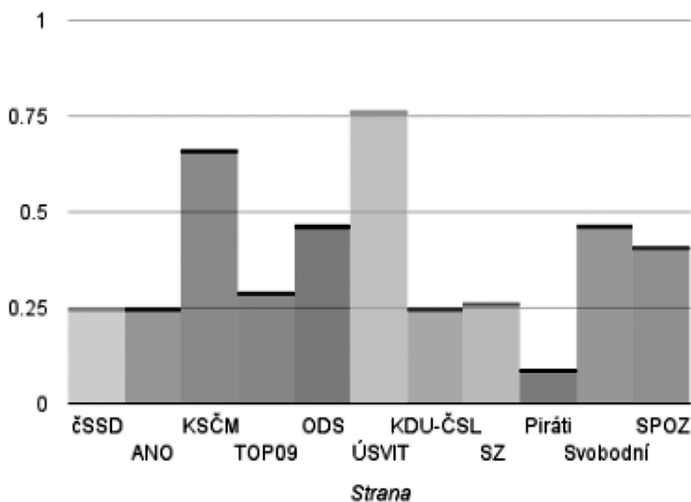
Nejdále od politického mainstreamu poté naopak byly Piráti a Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury (Úsvit). V případě Úsvitu to bylo způsobeno tím, že jeho program se primárně soustředil na reformu politického systému a „klasická témata“ jako zdravotnictví téměř opomíjel⁷. Pirátská strana poté byla ve sledovaných volbách rozhodně nejjasnější stranou mezery v celé zkoumané množině politických stran. Zajímavé je, že ačkoliv voličům představila (co do počtu stran) nejdelší programový dokument, věnovala ho téměř celý pouze novým a specifickým tématům jako je svobodný přístup k informacím, svobodný internet nebo znalostní společnost. Vzhledem k těmto skutečnostem tak není výsledek nikterak překvapivý.

V porovnání s první použitou metodou Bischofův přístup (tabulka 2) tolik nezdůrazňuje výjimečnost Úsvitu a mezi strany mezery zařazuje k této straně i KSČM. Strana zelených poté již podruhé v rozporu s očekáváními působí jako více či méně mainstreamová. Hodnoty Svobodných a SPOZ jsou podobně jako v minulém případě na půli cesty oběma kategoriemi. Kromě nízké hodnoty mezerovosti u Pirátů, která je způsobena volbou kódovacích otázek celého konceptu, na což jsme již upozorňovali v teoretické části, stojí za zmínku situace ODS. Ta je na první pohled poměrně vysoká. Příčinou je především volební program ODS pro parlamentní volby v roce 2013, který zdůrazňoval poměrně protekcionalistický přístup k domácím podnikatelům a dala se v něm najít i kritika EU, což vzhledem k použitým otázkám ovlivnilo výsledek celé analýzy.

6 Tento poznatek svědčí o druhém možném nedostatku konceptu Meyera a Wagnera. Na tomto příkladu se totiž ukazuje, že odlišnost postojů vzniká nejen, když strana akcentuje jiná témata, ale i když témata opomíjí, což je efekt, který jde proti logice zakladatelů kategorie stran mezery. V této souvislosti se však hodí poznamenat, že nejde o nějak markantní zkreslení výsledné analýzy, protože jde o jedno ze 13 hodnocených kritérií (a 2 ze 46 kódovaných otázek), což nemá téměř vliv na výslednou hodnotu této politické strany.

7 Opomíjení jistých témat by mohlo souviset i rozsahem samotných programových dokumentů. Zatímco ČSSD představila voličům svůj program na přibližně 36 stranách textu, TOP 09 na 32 a ODS na 31 stranách, byl programový dokument Úsvitu velmi strohý a rozkládal se na necelých šesti stránkách. I tak je z něj však patrný důraz na prosazování prvků přímé demokracie, a strana tak rozhodně naplňuje znaky strany mezery.

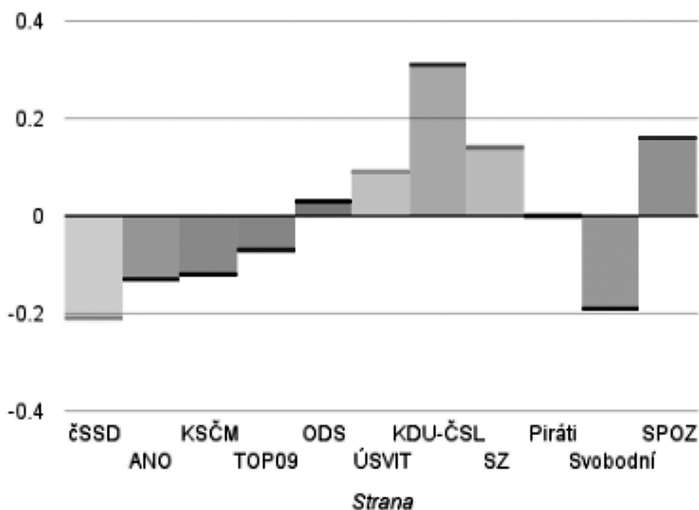
Tabulka 2: Výsledky analýzy prostřednictvím metody Bischofa

Zdroj: autoři textu na základě vlastního zpracování

Poměrně zajímavé výsledky ukazuje poslední index (tabulka 3). Jako stranu, která nejvíce odpovídá straně mezery, nachází KDU-ČSL. To je dáno tím, že tato strana v ČR zdaleka nejvíce akcentuje katolická konzervativní témata – liší se od ostatních stran např. v postoji k eutanázii, možnosti adopce homosexuálními páry, v roce 2013 také podporovala tzv. církevní restituce. Další strany identifikované strany mezery jsou Strana zelených a SPOZ. Strana zelených se odlišuje díky odpovědím na otázky ohledně environmentálních témat a problematiku kvality demokracie. SPOZ se poté od tehdejšího politického mainstreamu odlišovala v postoji k některým ekonomickým a liberálním tématům. Zajímavý je případ Strany svobodných občanů. Tato strana nebyla metodou identifikována jako strana mezery, ale jako extrémní strana. Neliší se od ostatních stran tím, že by akcentovala nějaké specifické programové téma (jako třeba KDU-ČSL), ale tím, že především v ekonomických tématech často zastává extrémní pozici oproti ostatním stranám.

Tabulka 3: Výsledky analýzy na základě metody Škopa

Zdroj: Autoři na základě vlastního zpracování

Pokud vezmeme v potaz všechny tři použité metody a přistoupíme na jisté zjednodušení, které je dané nedichotomickou podobou výsledných indexů, je možné hodnotit politické strany z hlediska jejich mezerovosti ve sledovaném období následovně. Všechny tři metody se shodují v tom, že SPOZ a Úsvit vykazují řadu znaků strany mezery. Použité metody se však již neshodují v hodnocení dalších nových politických stran, které jsou někdy do kategorie stran mezery zařazovány. Strana zelených vyšla jako strana mezery pouze v jedné z použitých metod, podobně jako Pirátská strana. Neshoda panuje také na vymezení Svobodných, kteří ve dvou metodách vykazují jisté mírné znaky mezerovosti, ale podle třetí metody jde spíše o stranu extrémní.

Do kategorie vyložených zajímavostí pak spadá skutečnost, že KSČM získala vysoké „niche score“ v Bischofově (2015) indexu. Tato situace je paradoxní v tom, že Bischof ve svém konceptu předem stanovil otázky typické pro strany mezery, mezi které komunistické strany oproti Adamsovi (Adams et, al. 2006) nepočítá. Výsledek tedy především vypovídá o specifickém programu KSČM a spolu s již zmíněnými výsledky Strany zelených v České republice jasně dokládá, že soustředit se pouze na předem dané, i když teoreticky podložené otázky a témata, nemusí být při snaze o identifikaci strany mezery ideální, a pravděpodobně bude v kontextu České republiky lepší využít koncepty, které jsou co do otázek a témat bohatší.

Závěrem a k perspektivám dalšího výzkumu

Výzkum stran mezery se v posledních letech stal jednou z důležitých agend soudobého výzkumu politických stran v Evropě. Ačkoliv tato výzkumná agenda výrazně přispěla k rozvoji soudobého poznání politických stran, potýká se od začátku se dvěma nedostatky. Tím prvním je nejasnost teoretického vymezení prvních konceptů a druhým přílišná empirická orientace na politické strany v západní Evropě.

Ve snaze o zmírnění zmíněných nedostatků, se představený text rozhodl přispět do diskuze o stranách mezery klasifikací „větších“ politických stran v České republice po parlamentních volbách v roce 2013 prostřednictvím analýzy jejich programových východisek za pomoci tří odlišných kvantitativních metod pro určení stran mezery. Ve snaze o triangulaci získaných závěrů poté práce vycházela nejen ze tří různých metod, ale i dvou různých zdrojů dat ve snaze dosáhnout co nejkoherentnějších výsledků.

Výsledky analýzy ukazují, že se všechny tři použité způsoby určení stran mezery shodují na statusu SPOZ a Úsvitu. Oproti některým předpokladům a závěrům předchozích studií však za stranu mezery vždy nepovažují Stranu zelených a také Pirátskou stranu. Představené metody klasifikace a výsledky celé analýzy pak mají smysl i pro domácí výzkum politických stran, protože obohacují dosavadní výzkum politických stran, který se dosud stranám mezery příliš nevěnuje.

Koherentní klasifikace stran mezery by však měla být jen prvním krokem dlouhodobějšího výzkumu tohoto fenoménu. V návaznosti na několikrát zmíněný nedostatek empirických studií stran mezery ve střední a východní Evropě se vysloveně nabízí otestování existujících hypotéz a závěrů na nových případech. Ve druhé fázi poté soudobý stav poznání doslova vybízí k formulování a především ověřování hypotéz nových, protože existující studie nevěnují pozornost stranám mezery na lokální či krajské úrovni, což by tedy mohl být velmi vhodný cíl budoucího výzkumu.

Literatura

Adams, James – Clark, Michael – Ezrow, Lawrence – Glasgow, Garrett (2006): Are Niche Parties Fundamentally Different from Mainstream Parties? The Causes and the Electoral Consequences of Western European Parties' Policy Shifts, 1976–1998, *American Journal of Political Science*, 50 (3): 513–529.

Adams, James – Ezrow, Lawrence – Leiter, Derba (2012): Partisan Sorting and Niche Parties in Europe, *West European Politics*, 35 (6): 1272–1294.

- Bäck, Hanna – Debus, Marc – Dumont, Patrick (2011): Who gets what in coalition governments? Predictors of portfolio allocation in parliamentary democracies, *European Journal of Political Research*, 50 (4): 441–478.
- Bílek, Jaroslav – Cabada, Ladislav – Hulec, Pavel (2014): Strany mezery v litevském stranickém systému, *Politické vedy* 1/2014, 27–53.
- Bischof, Daniel (2015): Towards a renewal of the niche party concept Parties, market shares and condensed offers, *Party Politics*, 1–16.
- Cabada, Ladislav – Bílek Jaroslav – Hulec, Pavel – Müller, Pavel – Štollová, Sandra – Vansa, Vojtěch (2013): Strany jednoho tématu ve střední Evropě. Brno: Václav Klemm.
- Cabada, Ladislav (2013): Strany jednoho tématu ve střední Evropě – možnosti a perspektivy politologického výzkumu. In: Cabada, Ladislav – Bílek Jaroslav – Hulec, Pavel – Muller, Pavel – Štollová, Sandra – Vansa, Vojtěch: Strany jednoho tématu ve střední Evropě. Brno: Václav Klemm, 5–21.
- Cabada, Ladislav – Vansa, Vojtěch (2013): In: Cabada, Ladislav – Bílek Jaroslav – Hulec, Pavel – Muller, Pavel – Štollová, Sandra – Vansa, Vojtěch: Strany jednoho tématu ve střední Evropě. Brno: Václav Klemm, 44–57.
- Cabada, Ladislav (2014): Strany mezery v České republice a ve střední Evropě: Náčrt možností a limitů politologického výzkumu. In: Kubát, Michal – Lebeda, Tomáš (eds.): O komparativní politologii a současné české politice, 105–123.
- Downs, Anthony (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Ezrow, Lawrence (2007): The Variance Matters: How Party Systems Represent the Preferences of Voters, *The Journal of Politics*, 69 (1): 182–192.
- Ezrow, Lawrence – De Vries, Catherine – Steenberge, Marco – Edwards, Erica (2010): Mean voter representation and partisan constituency representation: Do parties respond to the mean voter position or to their supporters? *Party Politics*, 17 (3): 275–301.
- Hloušek, Vít (2012): Věci veřejné: politické podnikání strany typu firmy, *Politologický časopis/ Czech Journal of Political Science*, 19 (4), 322–340.
- Jensen, Christian, B. – Spoon, Jae-Jae (2010): Thinking Locally, Acting Supranationally: Niche Party Behaviour in the European Parliament, *European Journal of Political Research* 49 (2): 174–201.
- Kitschelt, Herbert (2006): Movement parties. In: Katz, Richard – Crotty William, J. (eds) *Handbook of Party Politics*. London: Sage, 278–290.
- Meguid, Bonnie (2005): Competition between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success, *The American Political Science Review*, 99 (3): 347–359.
- Meyer, Thomas, M. – Miller, Bernhard (2015): The niche party concept and its measurement, *Party Politics*, 21 (2): 259–271.
- Meyer, Thomas, M. – Wagner, Marcus (2013): Mainstream or Niche? Vote-Seeking Incentives and the Programmatic Strategies of Political Parties, *Comparative Political Studies*, 46 (10): 1246–1272.
- Müller-Rommel F (eds.) (1989): *New Politics in Western Europe: The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists*. Boulder, CO: Westview.

Škop, Michal (2016): Modelování politického prostoru České republiky na základě dat z volební kalkulačky. Praha: ECPR General Conference 2016.

Vliegthart Rens – Walgrave Stefaan – Meppelink Corine: (2011) Inter-party agenda-setting in the Belgian Parliament: The role of party characteristics and competition, *Political Studies* 59 (2): 368–388.

Von Beyme, Klaus (1984): *Parteien in Westlichen Demokratien*. München: Piper.

Wagner, Marcus (2012): Defining and measuring niche parties, *Party Politics*: 2–18.

Jaroslav Bilek je interním absolventem politologie na KAP FF ZČU a interním doktorem politologie na KPOL FF UHK. Korespondenční kontakt jaroslav.bilek@uhk.cz.

Michal Škop je absolventem doktorského studia na Matematicko-fyzikální a Přírodovědné fakulty UK a základající člen občanského sdružení KohoVolit.eu.

Křivda jako příležitost pro nové politické strany? Kotleba – Lidová strana Naše Slovensko na cestě do parlamentu¹

PAVEL MAŠKARINEC A PETR BLÁHA

Abstract: *This article presents an analysis of the Kotleba – People’s Party Our Slovakia (Kotleba-LSNS) electoral success in the 2016 Slovak parliamentary election. We use the grievance theory for explaining the reasons behind inter-regional variation of the Kotleba-LSNS electoral support, together with an analysis of the spatial variability of the party’s electoral results and time-space stability of its voting patterns. We use two grievance mobilization models which focus on economic changes and ethnic conflict, testing these models on aggregate regional data. The study finds that the explanatory capacity of grievance theory mobilization models is very low, especially economic grievances. Furthermore, the Kotleba-LSNS success in the 2016 election, which was accompanied by the significant decline in interregional variation of the party support, resulted in significant rise of explanatory power of status and contextual factors. We conclude that the success of the Kotleba-LSNS in 2016 is possible to explain rather by protest vote than issue voting, with protest aiming to the established parties, rather than mobilizing economic or ethnic grievances.*

Key words: *Slovakia; new parties; grievance theory; grievance mobilization; economic grievance; ethnic grievance; Kotleba – People’s Party Our Slovakia*

Úvod

Volby do Národní rady Slovenské republiky, které proběhly 5. března 2016, byly v mnoha ohledech zlomové. Stávající premiér Robert Fico a jeho strana SMER-SD ztratili dominantní postavení, které jim po předchozích volbách zajistilo jednobarevnou vládu (srov. Smetanková 2012) a byli nuceni se zaměřit na koaliční vyjednávání. KDH jako jedna z tradičních stran (Bican 2005; Hynčica

1 Text vznikl jako výstup grantu „SGS-2016-63202-15-0002-01 – Imigrace, sociální napětí a volební chování“, který byl poskytnut Univerzitou Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

2015) poměrně překvapivě zůstalo za hranicí parlamentního zastoupení, což způsobilo zvrát v možné koalici SMER-SD a KDH, protože většina ostatních stran před volbami rezolutně odmítala spolupráci se SMER-SD. Konečně do parlamentu pronikly tři zcela nové subjekty, přičemž zejména úspěch krajně pravicové Kotleba-LSNS, často považované až za neonacistickou (Kluknavská 2013), byl i v rámci nacionálně silně orientovaného Slovenska novinkou.

Hlavním cílem předkládané studie je odpověď na otázku, zda lze voličský úspěch Kotleba-LSNS vysvětlit pomocí aplikace tzv. teorie křivd (*grievance theory*), která předpokládá přímou souvislost mezi protestním chováním (ne nezbytně pouze volebním) a nespokojeností a křivdami pocítovanými ze strany občanů. Teorie křivd preferuje faktory na „straně poptávky“ a náleží tudíž mezi tzv. *demand-side theories*, které při vysvětlování voličského chování a mobilizace křivd kladou důraz na sociologické proměnné, které jsou spjaty s obecnějšími sociálně-ekonomickými a modernizačními procesy.

První část práce je věnována představení teoretické perspektivy, která spojuje mobilizaci křivd s vývojem stranických systémů, resp. souvislosti mezi křivdami ve společnosti a nástupem nových stran (viz Lucardie 2000; Sikk 2012, Caba-da et al. 2013), a blíže představí specifické modely teorie křivd. Ve druhé části jsou představeny metody a data použitá v analýze. Konečně následující části práce předkládají výsledky analýzy, kde se mimo konečné odpovědi na otázku, zda mobilizační modely teorie křivd vysvětlují voličské úspěchy Kotleba-LSNS, zaměřujeme i na další otázky, které by měly detailněji přiblížit důvody vzestupu strany mezi parlamentními volbami 2012 a 2016, konkrétně: a) jaká je velikost regionálních rozdílů ve volebních výsledcích Kotleba-LSNS; b) jaká je míra stability prostorových vzorců podpory Kotleba-LSNS; c) jaké je územní rozložení voličské základny Kotleba-LSNS; d) jaké jsou oblasti s nejvyšší intenzitou nárůstu podpory Kotleba-LSNS; e) jaké jsou determinanty volební podpory Kotleba-LSNS. Závěr práce se věnuje diskuzi spojené s vysvětlovací kapacitou představených modelů a možnými důsledky pro budoucí výzkum.

Mobilizace křivd a její vliv na podobu stranického systému

Elisabeth Ivarsflaten (2008) ve své studii analyzující příčiny úspěchu populistické krajní pravice v západní Evropě upozornila na fakt, že většina teorií pojednávajících o proměnách stranických systémů se, bez ohledu na ekonomické či politicko-sociologické tradice existující v různých zemích, shoduje v názoru, že pokud se ve společnosti odehrávají určité sociální změny, mohou tyto změny vyvolat nespokojenost či pocit křivdy a ve svém důsledku ovlivnit stávající podobu stranického systému. Autoři věnující se teorii křivd (Ivarsflaten 2008; Crossley 2012; Kriesi 2012; Beissinger – Sasse 2014; Maškari-nec – Bláha 2014) rozlišují nejčastěji tři modely, které politické strany užívají při snaze mobilizovat elektorát: a křivdy jako důsledek ekonomických změn;

b) křivdy způsobené nárůstem imigrace; c) křivdy vznikající z politického elitismu a korupce.

Mobilizace ekonomických křivd

První z modelů křivd má přímou souvislost s ekonomickými změnami. Ty ve slovenském prostředí proběhly zejména v souvislosti s přechodem k demokracii a změnou od centrálně řízené ekonomiky směrem k volnému trhu. Tyto změny přinesly i bouřlivý politický vývoj, přičemž důležitými prvky transformačního období byl vznik nové struktury společnosti, nárůst sociálních nerovností a rozdělení společnosti do dvou segmentů. Na ty, kdo na ekonomické a společenské transformaci získali (vítězové), a ostatní (poražené) (Hloušek – Kopeček 2008).

Na druhé straně proces konsolidace demokracie může do jisté míry tlumit potenciální problémy, s nimiž se část společnosti střetává v důsledku transformačních procesů a vede občany, po jistou dobu, k určité toleranci vůči následkům ekonomických poklesů (Beissinger 2012). K tomu v postkomunistických státech zčásti přispívalo i směřování k určitým cílům, z nichž významnou prioritu představovala otázka budoucí bezpečnosti těchto států a jejich nové geopolitické ukotvení, ať už se v první fázi jednalo o začlenění do transatlantických struktur (vstup do NATO), ve druhé fázi o vstup do EU, a ve slovenském případě i přechod na společnou evropskou měnu EURO, které vedly obyvatele těchto zemí k určité toleranci negativních dopadů hospodářské transformace na určité segmenty společnosti.

Slovenský případ je však komplikovaný výrazně asymetrickým rozvojem různých částí Slovenska, kde kupříkladu industriální východ je stále vnímán jako „zaostalý“ a nutno podotknout, že ukazatele rozvoje tomuto přesvědčení dávají jednoznačně za pravdu, ať se jedná o otázku urbanizace, rozvoje oblastí či nezaměstnanosti (Švecová – Rajčáková 2014).

Podle Kriesiho je křivdou právě vyšší míra nezaměstnanosti, postihující zejména strukturálně postižené regiony. Nejedná se ale v první řadě pouze o nezaměstnanost jako takovou, ale především o kroky vlády, které vedou k jejímu vzestupu, a takto jsou ze strany voličů chápány. Reálný dopad ekonomické křivdy tudíž nelze získat pouze ze statistických údajů o poklesu či růstu HDP. Takovýto číselný projev je nutné převést na reálné důsledky pro obyvatelstvo, což se zpravidla projeví až s určitým zpožděním (Kriesi 2012).

V modelu mobilizace ekonomických křivd tudíž připadá primární důležitost ekonomickým změnám, které se mohou z prostorového hlediska negativně projevit odlišně v různých částech území. Na základě výše stanovených předpokladů lze předpokládat, že mobilizace ekonomických křivd bude vyšší v oblastech, které jsou více postiženy ekonomickými problémy, panuje zde větší nespokojenost s ekonomickou situací země a úsporné programy vlády mohou ve zdejších obyvatelích vyvolávat pocity křivdy.

Mobilizace tématu imigrace/etnických křivd

Druhý z klasických modelů je v kontextu západní Evropy vnímán jako model křivdy spojený s problematikou nárůstu imigrace a etnicitou (Mudde 2000; van der Brug – Fennema 2003; Carter 2005). Hloušek a Kopeček (2010) upozorňují, že v rámci slovenského stranického systému hrály vždy roli strany, které se daly řadit ke krajní pravici. Z těchto subjektů lze vyzdvihnout historicky nejúspěšnější SNS a jejího dlouholetého kontroverzního představitele Jána Slotu. Ten se proslavil řadou kontroverzních výroků a skandálů a jeho působení demonstruje, jak je v rámci Slovenska nacionální otázka velmi silně akcentována. Z tohoto důvodu se lze domnívat, že pokud je krajní pravice etablována ve stranickém systému, mimoparlamentní krajně pravicová uskupení musí být zpravidla mnohem radikálnější (Kupka – Laryš – Smolík 2009).

Milza (2005) upozorňuje na to, že důležitou roli v rámci slovenské krajní pravice hraje vyhrocený nacionalismus (tzv. hypernacionalismus), který se projevoval již v dobách habsburské monarchie, ale pokračoval i v rámci Československa. V zásadě se dá říci, že pocit nesvobody prochází celými dějinami Slovenska, a proto se často v prostředí krajní pravice objevují názory, že druho-válečný klerofašistický stát byl svobodným slovenským státem, k němuž je třeba se odvolávat. Pocit nesvobody, respektive „cizí hrozby“, je umocňován i výrazným zastoupením národnostních menšin na Slovensku (maďarské a romské).

Parlamentní volby 2016 probíhaly v době, kdy se Evropa potýkala s migrační krizí a na její území proudily tisíce uprchlíků, zejména z muslimských zemí. Jakkoliv počet imigrantů příchozích na slovenské území byl v porovnání s ostatními zeměmi marginální, tak celá situace zřejmě napomohla ve výsledku právě stranám, které kladly důraz na národnostní otázku. S ohledem na slovenský kontext je nicméně nutné tento model křivd v určitém ohledu upravit. Oproti západní Evropě se Slovensko nepotýká s výraznou migrační vlnou, a to zejména z muslimských zemí. Slovenští občané již tradičně považují za výraznější problém romské obyvatelstvo a maďarskou komunitu. Tradičně je tak zejména romská komunita v programatice Kotleba-LSNS akcentována jako velká hrozba (doslovně „cigánský extremismus“), a z tohoto důvodu se jako přínosné jeví využít v našem modelu etnických křivd právě ukazatele romského a maďarského obyvatelstva daného území.

Mobilizace politických křivd

Poslední z „klasických“ modelů křivd je spojena s mobilizací křivd vznikajících v důsledku rozhořčení občanů z politického elitismu a korupce. Vývoj po roce 1989 přinesl řadu změn ve slovenské společnosti, ale tou nejzásadnější bylo rozdělení Československa k 1. lednu 1993, kdy vznikla samostatné Slovensko. Avšak obdobně jako v Česku, i na Slovensku nastala brzy po osamostatnění

deziluze z nově budované demokratické společnosti, která byla spojena s řadou skandálů a afér, jež podřývaly důvěru v politiku. Ty bývají v první fázi spojovány zejména s osobou tehdejšího premiéra Vladimíra Mečiara. Za jeho vlády došlo například k únosu syna prezidenta Slovenska Michala Kováče mladšího, z něhož bývala podezřívána i slovenská tajná služba (SIS). Slovensko v době Mečiarovy vlády celkově směřovalo ke stavu politické izolace a autoritativní vlády (Kopeček 2006).

Nicméně ani po odchodu Mečiara z funkce premiéra se situace neuklidnila. V roce 2011 otřásl společností skandál, který vešel ve známost jako kauza Gorila. Název odkazuje ke stejnojmennému spisu SIS, jehož únikem na veřejnost se celá aféra rozpoutala. Obsahem dokumentu byly informace o údajné korupci naprosté většiny politických špiček Slovenska v letech 2005–2006 v souvislosti s finanční skupinou Penta Investments. Toto odhalení vyvolalo řadu demonstrací, a i když vyšetřování nebylo uspokojivě dokončeno, šlo o událost, která výrazně poškodila v očích občanů obraz slovenské politiky a důvěru v demokracii.

Předkládaná práce tento, jistě zajímavý, model neužívá. Hlavním důvodem je nedostatek relevantních indikátorů, které by byly schopny testovat tento model na agregované úrovni. Jakkoliv můžeme spekulovat, že například kauza Gorila měla vliv na podporu Kotleba-LSNS, nemáme k dispozici data, která by tento jev mohla spolehlivě prokázat. Využití modelu mobilizace politických křivd tak zůstává jako vhodný model pro využití ve studiích pracujících s individuálními daty, kde lze občanům položit otázky, které jsou schopny adekvátně zodpovědět problematiku mobilizace politických křivd.

Metodologický rámec výzkumu

Za základní úroveň výzkumu byla zvolena úroveň slovenských okresů. První metodou výzkumu je srovnání volebních map na úrovni 79 slovenských okresů v parlamentních volbách 2012 a 2016. Srovnání map by mělo nastínit, jak se Kotleba-LSNS dařilo z teritoriálního hlediska navazovat na (ne)úspěchy v předchozích volbách; míra podpory Kotleba-LSNS bude zobrazena pomocí kvintilů.

Základní srovnání map volební podpory Kotleba-LSNS bude doplněno mapami, které se pokusí zodpovědět otázku, kde se nacházejí oblasti s nejvyšší intenzitou nárůstu/poklesu podpory strany mezi volbami. V tomto případě bude využit index voličské stability (IVS) vycházející ze schémat, jejichž základem je vztažení volebních zisků k předchozím volebním soutěžím. IVS vyjadřuje schopnost kandidátní listiny opakovaně oslovovat voliče a získáme ho tak, že vydělíme počet hlasů odevzdaný kandidátní listině strany v parlamentních volbách 2016 počtem hlasů v předcházejících parlamentních volbách 2012 (Eibl et al. 2009).

Poslední kartografickou metodou bude prezentace lokálních indikátorů prostorové asociace (*local indicators of spatial association*, LISA), jimiž lze

vizualizovat prostorové shlukování podpory strany mezi okresy.² Indikátory LISA mohou být vypočteny pro každou jednotku (okres) a statisticky významné hodnoty mohou být kategorizovány (dle typu prostorové autokorelace) do čtyř skupin, odpovídajících čtyřem kvadrantům Moranova diagramu, a tak identifikovat jednotky s pozitivní či negativní prostorovou závislostí (srov. Anselin 1995). V naší práci budou použity mapy reprezentující hodnoty dvou ze čtyř kvadrantů Moranova diagramu. Tmavě šedý odstín odpovídá hodnotám vysoká – vysoká (tj. vysoké hodnoty proměnné v jedné jednotce obklopené podobně vysokými hodnotami v okolních jednotkách) a světle šedý odstín hodnotám nízká – nízká (tj. nízké hodnoty proměnné obklopené podobně nízkými hodnotami v sousedních jednotkách). S ohledem na to, že naším cílem je srovnat rozdíly ve shlukování podpory Kotleba-LSNS mezi volbami, využijme bivariační indikátory LISA, které umožňují srovnat shlukování mezi dvojicemi voleb.

Mimo srovnání volebních map nás zajímá rovněž velikost regionálních rozdílů volebních výsledků a stabilita prostorových vzorců podpory Kotleba-LSNS. Pro zjištění územní variability volebních zisků budou vypočteny hodnoty variačního koeficientu, který bude vyjádřen v procentech. Stabilita prostorových vzorců voličské podpory Kotleba-LSNS mezi dvojicemi po sobě jdoucích voleb i v celém sledovaném období bude měřena Pearsonovým korelačním koeficientem.

Analytickými jednotkami pro odpověď na otázku, zda a do jaké míry lze vysvětlit rozdíly v úspěšnosti Kotleba-LSNS na různých částech území Slovenska, budou, stejně jako v předchozích případech, okresy. Použití agregovaných dat lze zdůvodnit teoretickým ukotvením práce, vzhledem k tomu, že jejím cílem není zkoumání individuálních příčin voličského chování, ale analýza úspěšnosti strany z pohledu teorie křivd na agregované úrovni, tj. analýza teritoriální variace výše vymezených faktorů ovlivňujících voličskou podporu Kotleba-LSNS. Vzhledem k využití agregovaných dat ale považujeme za nutné zdůraznit, že v případě nalezených zjištění se nejedná o studium jednotlivce, jednotkou sledování je společenství lidí žijících v určitém území. Výsledky statistické analýzy tudíž lze považovat za platné právě pro zvolenou konfiguraci jednotek (viz King 1996; Wong 2009).

Primárním indikátorem (závisle proměnnou) je podíl hlasů Kotleba-LSNS na okresní úrovni. Volební údaje byly poté propojeny s nezávisle proměnnými, jejichž výběr odpovídá teoretickému vymezení (modelům mobilizace křivd). Do modelu ekonomické mobilizace křivd vstupují jako nezávisle proměnné *nezaměstnanost a podnikatelé*, a do modelu mobilizace tématu etnických křivd proměnné *Romové a Maďaři*; všechny proměnné jsou vyjádřeny jako procentuální podíl dané skupiny na populaci okresu. Z důvodů zhodnocení dalších vlivů následně do regresních modelů vstupují nezávisle proměnné, které zastupují další významné indikátory stratifikace, které předchází výzkumy (Krivý 1996;

2 Více k metodologii výpočtů indikátorů LISA a problematice prostorové autokorelace viz Spurná (2008).

Szöllös 2006; Plešivčák 2011; Madleňák 2012) identifikovaly jako důležité prediktory chování slovenských voličů. Vzdělanostní strukturu zastupuje proměnná *základní vzdělání* (podíl obyvatel s nejvýše ukončeným základním vzděláním), vliv věku bude kontrolován pomocí proměnné *mládež* (podíl počtu obyvatel ve věku do 29 let, včetně) a vliv náboženské struktury bude měřen pomocí proměnné *katolíci* (podíl obyvatel římskokatolického vyznání). Kontextuální proměnné, charakterizující stav regionálních populací, zastupují proměnné *urbanizace* (podíl městského obyvatelstva na celkovém počtu obyvatel okresu)³ a *rozvoj*, resp. *socioekonomická úroveň okresu* (komponentní ukazatel stanovující pozici okresů dle čtyř oblastí: ekonomická výkonnost, demografický profil, trh práce, infrastrukturní vybavenost).⁴ Jako vstupní soubor dat slouží databáze údajů získaná z veřejně dostupných zdrojů, databáze Štatistického úradu Slovenskej republiky a výsledků Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011, v případě proměnné *rozvoj* přebíráme data z výzkumu Švecové a Rajčákové (2014).

Za metodu analýzy, do níž vstoupí výše popsané indikátory, byla zvolena metoda mnohonásobné lineární regrese (resp. klasická metoda nejmenších čtverců, OLS). Model 1 testuje indikátory mobilizace ekonomických křivd, model 2 efekt mobilizace tématu etnických křivd, model 3 statusové proměnné, model 4 kontextuální proměnné, a konečně v modelu 5 jsou zahrnuty všechny proměnné z modelů 1 až 4.

Kotleba-LSNS: původ strany a volební zisky

Je určitým historickým paradoxem, že krajně pravicová radikální strana, kterou dnes Kotleba-LSNS je, vznikla původně v roce 2001 jako Strana přátel vína a ve svém programu se prezentovala jako liberálně ekologické uskupení. Před volbami v roce 2006 strana v rámci recesistického pojetí oznámila, že přechází do ilegality. Z té vystoupila transformací v Lidovou stranu Naše Slovensko a převzetím moci Mariánem Kotlebou, bývalým vůdcem Slovenské pospolitosti (Mikušovič 2007).

Ta byla jako občanské sdružení založena již v roce 1995, ale v roce 2005 byla na jejích základech registrovaná politická strana Slovenská pospolitost – Národní strana, která však byla již počátkem roku 2006 rozpuštěna Nejvyšším soudem pro porušování Ústavy. Následně bylo v roce 2008 soudně rozpuštěno i občanské sdružení, avšak v roce 2009 soud rozhodnutí ministerstva vnitra zrušil a Národní pospolitost ve formě občanského sdružení nadále existuje.

Po zvolení Mariána Kotleby předsedou LSNS v roce 2010 začala transformace strany směrem ke krajní pravici. Oficiální webová prezentace Kotleba-LSNS tak naprosto otevřeně říká, že vedle Ludovíta Štúra a Andreje Hlinky navazuje

3 Ordinální proměnná rozděluje okresy do pěti kategorií dle míry urbanizace: 1) do 30 %; 2) 30–40 %; 3) 40–50 %; 4) 50–60 %; 5) více než 60 % (viz Slavík – Grác 2009).

4 K detailní konstrukci ukazatele viz Švecová a Rajčáková (2014).

strana i na odkaz prezidenta fašistického Slovenského štátu Dr. Jozefa Tisa (Naxera – Krčál 2016: 94–98). V programu se dále vymezuje například proti státu Izrael a otevřeně mluví o „cigánském extrémizmu“.

V parlamentních volbách se Kotleba-LSNS poprvé představila v roce 2010. Sám Marián Kotleba ale kandidoval již v roce 2009 jako nezávislý kandidát na předsedu Banskobystrického samosprávného kraje (tzv. župana), kde mu však zisk 10,03 % hlasů nestačil k postupu do druhého kola volby. O rok později strana kandidovala jak na komunální úrovni (se ziskem jednoho zastupitelského mandátu), tak na úrovni celostátní, kde se ziskem 1,33 % hlasů nedosáhla na zisk mandátu v Národní radě. Jen o desetiny procenta lepší výsledek strana zaznamenala v parlamentních volbách 2012, kde získala 1,58 %.

První výraznější úspěch tak Kotleba-LSNS dosáhla až v roce 2013, kdy její předseda Marián Kotleba získal ve druhém kole post župana Banskobystrického kraje. Parlamentní volby v březnu 2016 tudíž přinesly dosud největší úspěch strany, když za 8,04 % hlasů obdržela 14 křesel v parlamentu a stala se pátou nejsilnější slovenskou stranou. Ostatní strany se však takřka okamžitě od tohoto subjektu distancovaly, čímž se Kotleba-LSNS ocitla v politické izolaci, což dovršil prezident země Andrej Kiska, který Mariana Kotlebu odmítl pozvat do prezidentského paláce.

Regionální variabilita a uniformita volební podpory Kotleba-LSNS

Stranou s nejmenšími rozdíly v teritoriální podpoře je na Slovensku v současnosti SMER-SD, zatímco opačné konstatování platí pro „maďarské“ strany (SMK, Most-Híd).⁵ Na druhé straně i podpora středopravicových stran (SDKU-DS, KDH, SaS) vykazuje značnou míru regionální variability. Výrazný nárůst teritoriální rozrůzněnosti podpory lze pozorovat zejména v případě dříve velkých stran spolu s poklesem jejich podpory a ztrátou relevance (SDKU-DS, LS-HZDS). Naproti tomu daleko nižší míru regionalizace volební podpory dosahují výsledky nových stran, které uspěly poprvé v parlamentních volbách 2012 (OLaNO) či 2016 (#Sít, Jsme rodina).

Kotleba-LSNS se z pohledu variability regionální podpory řadila přibližně do středu stranického pole. Toto konstatování ale výrazně proměnil vstup strany do parlamentu v roce 2016, po němž se regionalizace podpory Kotleba-LSNS výrazně snížila a z hlediska rovnoměrnosti se přiblížila stranám s vyrovnanou regionální podporou. To naznačuje, že úspěch strany ve volbách 2016 byl založen na oslovení voličů na značné části Slovenska, oproti minulosti, kdy byla podpora strany koncentrována do úžeji vymezeného prostoru.

5 K variabilitě podpory slovenských stran ve volbách 1994–2010 viz Madleňák a Pink (2012).

Tabulka 1: Variabilita podpory politických stran – parlamentní volby 2010–2016 (v %)

	Kotleba-LSNS	SMER-SD	SDKU-DS	KDH	Most-Híd	SMIK	SaS	SNS	OLaNO	LS-HZDS	#Sít'	Jsme rodina
2010	69,8	30,2	43,4	54,3	146,4	226,2	36,4	46,7	–	49,2	–	–
2012	66,9	26,6	56,0	44,6	145,1	239,2	59,3	48,1	39,7	75,0	–	–
2016	31,3	28,6	79,1	56,3	112,3	240,0	54,0	33,3	28,8	–	32,3	24,0

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastní výpočet.

Pokud se pokusíme přiblížit voličskou stabilitu (uniformitu) elektorátu Kotleba-LSNS můžeme konstatovat, že vzájemná provázanost výsledků strany mezi dvojicemi po sobě následujících voleb signalizuje (na okresní úrovni) téměř perfektní korelaci pouze mezi dvojicí parlamentních voleb 2010 a 2012 (0,913). Naproti tomu úspěch strany ve volbách 2016 vedl ke značnému poklesu vzájemné provázanosti meziokresní podpory strany, která se snížila na úroveň podstatně až velmi silné korelace, a to jak mezi dvojicí voleb 2012 a 2016 (0,601), tak v celém sledovaném období 2010 a 2016 (0,582). To znovu naznačuje, že vzestup strany v roce 2016 vycházel z oslovení nemalé části voličů, kteří pro stranu v předchozích volbách nehlasovali.

Tabulka 2: Souvislost podpory Kotleba-LSNS – parlamentní volby 2010–2016 (r)

	2010	2012	2016
2010	1	0,913	0,582
2012	0,913	1	0,601
2016	0,582	0,601	1

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastní výpočet.

Zajímavou informaci nabízí srovnání uniformity voličských vzorců Kotleba-LSNS s dalšími stranami. To ukazuje, že z hlediska prostorového rozložení podpory se Kotleba-LSNS jednoznačně neřadila ani do bloku levicových, ani do bloku pravicových stran. Asociace voličských vzorců Kotleba-LSNS a dalších stran v parlamentních volbách 2010 a 2012 dosahovala většinou nízkých až středních hodnot. Pozitivní s levicovým SMER-SD, ale i pravicovým KDH a negativní s pravicovou SDKU-DS, SaS, „maďarskými“ stranami, ale překvapivě i nacionalistickou SNS, v jejímž případě se však korelace blížila téměř nule.

Jedinou výjimkou byla LS-HZDS bývalého premiéra Mečiara, v jejímž případě byla nalezena střední až podstatná pozitivní korelace.

Výrazný vzestup podpory Kotleba-LSNS ve volbách 2016 se projevil i na hodnotách korelačních koeficientů. Prostorové vzorce Kotleba-LSNS dosáhly podstatnou až velmi silnou pozitivní korelaci se zisky SNS a SMER-SD (tedy stranami, které v kampani rovněž využívaly antiimigrační volební apely) a naopak podstatnou až velmi silnou negativní korelaci s podporou Most-Híd, resp. podstatnou negativní korelaci s podporou SMK a SaS. Další hodnoty korelačních koeficientů nepřekročily střední hodnoty; stejně jako v minulosti v negativním směru s podporou SDKU-DS, resp. v pozitivním se zisky KDH. V případě nových stran došlo ke změně vztahu z pozitivního na negativní v případě OLaNO a stejný (negativní) směr (pouze v pásmu triviální až žádné korelace) doložily hodnoty korelačních koeficientů se #Sít a Jsme rodina – Boris Kollár.

Tabulka 3: Souvislost volební podpory politických stran – parlamentní volby 2010–2016 (r)

Kotleba-LSNS	SMER-SD	SDKU-DS	KDH	Most-Híd	SMK	SaS	SNS	OLaNO	LS-HZDS	#Sít	Jsme rodina
2010	0,169	-0,195	0,124	-0,236	-0,167	-0,156	-0,034	-	0,408	-	-
2012	0,170	-0,120	0,153	-0,250	-0,202	-0,186	-0,043	0,054	0,358	-	-
2016	0,510	-0,067	0,193	-0,600	-0,436	-0,421	0,605	-0,118	-	-0,037	-0,076

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastný výpočet.

Teritoriální rozložení voličské základny Kotleba-LSNS

Z hlediska analýzy teritoriálního rozložení podpory Kotleba-LSNS představuje jeden z problémů fakt, na který upozorňují Mikuš, Gurňák a Máriássyová (2016: 54), totiž, že s ohledem na marginalitu většiny slovenských krajně pravicových stran nebyly tyto, s výjimkou SNS, podrobeny důkladnější volebně geografické analýze (viz např. Szöllös 2006; Plešivčák 2011; Madleňák 2012; Madleňák – Pink 2012; Plešivčák 2013; Nestorová-Dická – Molnár 2013). Důkladnější analýzy elektorátu Kotleba-LSNS se tak objevily až v souvislosti s úspěchem strany v krajských volbách 2013 (srov. Gregor 2015; Mikuš – Gurňák – Máriássyová 2016).

Prozatím stručné výstupy analýzy podpory Kotleba-LSNS tak ukazují, že v parlamentních volbách 2010 a 2012 byla strana nejúspěšnější ve třech krajích (Banskobystrickém, Prešovském, Košickém), tedy regionech s nejvyšším počtem romských osad, zatímco nejnižší podpory dosahovala v Bratislavském, Trnavském a Žilinském kraji, a to zejména v oblastech s početnou maďarskou národnostní menšinou (Klukkanavská 2012: 20–22). Podobně Gurňák a Mikuš (2012: 21) potvrzují vysokou podporu Kotleba-LSNS v částech středního a východního Slovenska s výrazným podílem romské populace.

Tato zjištění potvrzuje i pohled na mapu regionální podpory Kotleba-LSNS ve volbách 2012 (mapa 1), která ukazuje, že nejsilnější podporu strany bylo možné nalézt v poměrně souvislém pásu okresů počínajících v okresech Zlaté Moravce a Levica (Nitranský kraj) a pokračující východním směrem, kde tato souvislá oblast zahrnuje převážnou část Banskobystrického kraje (především okresy Žiar nad Hronom, Banská Bystrica, Brezno, Revúca, Žarnovica, Krupina, Banská Štiavnica, Zvolen, Detva, Poltár) a navazujícího Košického (okresy Rožňava, Spišská Nová Ves, Gelnica, Košice-okolí) a Prešovského kraje (okresy Poprad, Kežmarok, Levoča, Stará Lubovňa, Sabinov, Vranov nad Topľou, Prešov). K této souvislé oblasti se přidávaly i okresy v dalších krajích: Hlohovec, Piešťany, Trnava (Trnavský kraj), Malacky (Bratislavský kraj), Partizánské, Ilava, Púchov (Trenčinský kraj). Naopak velmi omezenou podporu Kotleba-LSNS bylo možné identifikovat v hlavním městě Bratislavě, „maďarských“ okresech Dunajská Streda a Komárno, na severu Žilinského kraje, tj. při hranicích s Polskem (okresy Bytča, Žilina, Čadca, Náměšťovo), a na severovýchodě Prešovského kraje (okresy Svidník, Stropkov, Medzilaborce, Humenné, Snina). Současně je ale nutné zmínit, že se podpora Kotleba-LSNS v jednotlivých okresech ve volbách 2012 pohybovala mezi 0,12 % a 5,86 %, přičemž pouze ve 20 ze 79 okresů podpora překročila 2% a pouze ve dvou 5% hranici (tj. výši omezovací klauzule) – okresy Kežmarok, Brezno; ve 20 okresech podpora strany zůstala pod 1 %.

Pokud se přesuneme k parlamentním volbám 2016, je prvním zjištěním výrazný nárůst podpory Kotleba-LSNS ve všech okresech. Vzestup strany nejlépe dokumentuje fakt, že zatímco v roce 2012 překročila podpora strany 5% hranici pouze ve dvou okresech, v roce 2016 naopak zisky Kotleba-LSNS v žádném okrese neklesly pod 1% hranici a v 71 okresech (tj. 89,9 %) překročily 5% hranici. Výrazný vzestup podpory strany se výrazně promítl i do rozložení její regionální voličské základny. Jak naznačila již hodnota variačního koeficientu, došlo ve volbách 2016 k výraznému nárůstu teritoriální rovnoměrnosti podpory Kotleba-LSNS. Toto konstatování potvrzuje i pohled na mapové znázornění podpory strany, které ukazuje, že výsledkem jejího vzestupu bylo výrazné narušení souvislého území, kde strana v minulosti disponovala nejvyšší podporou, do několika menších ne zcela souvislých celků.

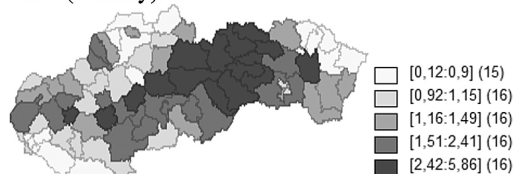
V rámci okresů, kde podpora Kotleba-LSNS převýšila 10% hranici (celkem 23 okresů), i nadále můžeme pozorovat převahu okresů v Banskobystrickém kraji

(Krupina, Brezno, Poltár, Revúca, Žiar nad Hronom, Žarnovica, Veľký Krtíš, Detva, Banská Štiavnica). Oproti roku 2012 ale došlo k jistému přesunu okresů s nejvyšší podporou z Prešovského (okresy Kežmarok, Vranov nad Topľou, Poprad, Stará Ľubovňa) a Košického kraje (Gelnica, Spišská Nová Ves) do Žilinského kraje (okresy Dolný Kubín, Tvrdošín, Kysucké Nové Město, Čadca, Ružomberok, Bytča, Námestovo), přičemž právě několik z žilinských okresů bylo těmi, kde měla strana v předchozích volbách naopak nejnižší podporu (Čadca, Bytča, Námestovo).

V o něco menší míře se proměnily oblasti, kde Kotleba-LSNS oslovuje nejméně voličů. Mezi okresy náležícími do nejnižšího kvintilu (1,29–6,38 % hlasů) nalézáme opětovně východoslovenské okresy Snina a Mezdilaborce (Prešovský kraj) a Trebišov a Košice I (Košický kraj). Všechny zbylé okresy s omezenou podporou se nacházejí na jihozápadě Slovenska: „maďarské“ okresy Dunajská Streda a Galanta (Trnavský kraj), Komárno a Nové Zámky (Nitranský kraj) a sedm okresů v Bratislavském kraji (všech pět okresů hlavního města, doplněných okresy Senec a Pezinok). Právě všechny okresy hlavního města, spolu s okresy Dunajská Streda a Komárno, přitom byly těmi, kde podpora Kotleba-LSNS nepřesáhla 5 %, resp. v případě Dunajské Stredy zůstala pod 2% hranicí (1,29 %) a v případě Komárna a Bratislavy I pod 3% hranicí (2,05 %, resp. 2,69 %).

Mapa 1: Volební podpora Kotleba-LSNS v parlamentních volbách (% hlasů – kvintily) a shlukování podpory mezi volbami (LISA)

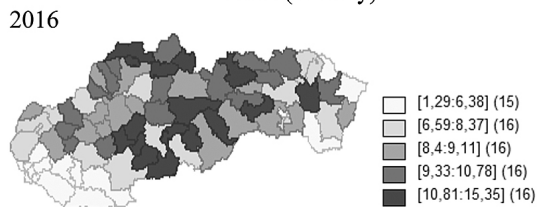
2012 (kvintily)

LISA 2010 x 2012

2016 (kvintily)

LISA 2012 x

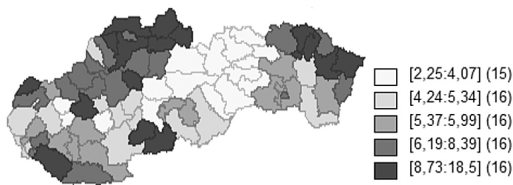
Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastné mapy.

Výše prezentovaná zjištění potvrzují i mapy bivariačních indikátorů LISA, které zobrazují shlukování podpory mezi dvojicemi parlamentních voleb 2010 a 2012, resp. 2012 a 2016. Právě ty dokládají značný úbytek kompaktnosti území vysoké podpory na středním a východním Slovensku, vymizení oblasti omezené podpory strany v příhraničních okresech na severozápadě Žilinského kraje a naopak

nárůst kompaktnosti shluků nízké podpory strany na jihozápadě Slovenska. Zajímavá zjištění nabízí i mapa zobrazující rozložení hodnot indexu voličské stability (IVS) mezi dvojicí parlamentních voleb 2012 a 2016 (mapa 2), která je de facto opakem map volební podpory strany.

Mapové zobrazení hodnot IVS ukazuje, že největší absolutní nárůst voličů Kotleba-LSNS bylo možné zaznamenat zejména v okresech, kde strana v minulosti disponovala pouze omezenou podporou, přičemž jejich teritoriální rozmístění šlo napříč celým Slovenskem. První skupinou byly nejvýchodnější slovenské okresy Prešovského kraje (Snina, Humenné, Stropkov, Svidník), kde se absolutní podpora strany navýšila devíti- až dvanáctinásobně (IVS = 9,10 [Snina] až 12,07 [Humenné]). Druhým významným zdrojem vzestupu Kotleba-LSNS byl Žilinský kraj, v rámci kterého bylo v první desítce okresů s největším nárůstem IVS celkem sedm z 11 okresů tohoto kraje (zbývající tři byly v Prešovském kraji) a absolutní podpora strany Kotleba-LSNS se v těchto okresech navýšila devíti- až osmnáctinásobně (IVS = 9,88 [Tučianské Teplice] až 18,50 [Bytča]). Výrazné nárůsty podpory ale Kotleba-LSNS zaznamenala i na jihozápadě Slovenska, kde strana dříve disponovala téměř nulovou podporou; např. v šesti okresech s nejsilnějším zastoupením maďarské národnostní menšiny navýšila strana absolutní zisky pěti- až devítinásobně: Dunajská Streda (9,43), Komárno (7,21), Nové Zámky (5,50), Galanta (5,65) Rimavská Sobota (4,29), Šala (5,64).⁶ Podobně i v pěti okresech hlavního města Bratislava se absolutní počet voličů Kotleba-LSNS navýšil přibližně pětikrát (IVS = 4,63–5,17).

Mapa 2: Index voličské stability Kotleba-LSNS – parlamentní volby 2016 vs. 2012

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastní mapa.

Srovnání míry korelace mezi hodnotami IVS 2016/2012 a národnostní strukturou populace, která byla, jak ukázaly předchozí výzkumy, významnou proměnou vysvětlující podporu strany, ukazuje, že asociace mezi podílem obyvatel s maďarskou národností okresu a hodnotami IVS byla triviální (-0,038), zatímco v případě okresů s vyšším počtem obyvatel romské národnosti naopak nalézáme negativní vliv na úroveň střední míry korelace (-0,339). To znovu potvrzuje,

⁶ Okresy s více než 30 % obyvatel maďarské národnosti, v pořadí dle počtu obyvatel maďarské národnosti; od Dunajské Stredy s 74,98 % až po Šalu s 31,37 % obyvatel maďarské národnosti.

že to primárně nebyly okresy s převahou maďarské, ale ještě méně romské, menšiny, kde by Kotleba-LSNS oslovila nejvíce nových voličů oproti roku 2012.

I výsledky voleb 2016 potvrzují, že Kotleba-LSNS stále disponovala spíše slabším voličským zázemím v okresech s početnou maďarskou menšinou. Z 15 okresů, kde počet obyvatel maďarské národnosti přesahuje 5 %, jich devět bylo mezi 20 okresy s nejnižší podporou strany,⁷ přičemž pět jich bylo v první desítku a i nalezená úroveň korelace mezi zisky strany a počtem obyvatel maďarské národnosti dosahuje podstatné korelace (-0,474) a její negativní směr dokládá značný kontextuální vliv tohoto faktoru na podporu strany. Naproti tomu pohled na 14 okresů, kde žije více než 5 % obyvatel romské národnosti, ukazuje, že pouze čtyři z nich (Kežmarok, Vranov nad Topľou, Gelnica, Revúca) byly v první dvacítku okresů s nejvyšší podporou strany, což spolu s pouze nízkou až střední mírou (přestože očekávaně pozitivní) korelace mezi těmito proměnnými (0,220) naznačuje, že ve volbách 2016 nebyla romská otázka tou hlavní, jíž by strana dokázala mobilizovat významnější počet voličů.

Determinanty voličské podpory Kotleba-LSNS

V závěrečné části textu se pokusíme odpovědět na otázku, do jaké míry lze voličský úspěch Kotleba-LSNS v roce 2016 oproti roku 2012 vysvětlit pomocí mobilizace ekonomických a etnických křivd, či dalších strukturálních znaků a vybraných charakteristik složení obyvatelstva slovenských okresů.

V případě voleb 2012 naznačují výsledky regresního modelu podporu hypotéze ekonomické mobilizace křivd (model 1). Podpora Kotleba-LSNS byla pozitivně spjata s vyšší nezaměstnaností a naopak v negativním směru působil nárůst počtu podnikatelů, přestože v pouze omezené míře. Hodnota upraveného indexu determinace, ale ukazuje, že model nebyl příliš úspěšný, protože dokázal vysvětlit pouze 14 % variability meziregionálních zisků strany. Naproti tomu model mobilizace etnických křivd (model 2) dokázal oproti modelu 1 vysvětlit více než dvojnásobek variance (32 %) a rovněž působení nezávisle proměnných potvrdilo očekávaný směr. Zatímco ale negativní vliv podílu obyvatel maďarské národnosti na podporu Kotleba-LSNS byl pouze velmi slabý, vyšší počet Romů posiloval zisky strany velmi silně.

Další modely již nebyly příliš úspěšné. V rámci modelu 3 (statusové proměnné), jenž dokázal vysvětlit pouze 9 % celkové variability, posilovaly, v souladu s očekáváním, zisky Kotleba-LSNS proměnné základní vzdělání a mládež, přestože hodnoty regresních koeficientů byly velmi nízké. Ještě slabší byl, rovněž pozitivní, vliv proměnné katolíci, který se blížil nule. Naprosto neúspěšný byl model 4 (kontextuální proměnné), který vysvětlil pouhé 2 % variance závisle proměnné, přestože i v tomto případě se potvrdil

7 Dunajská Streda, Komárno, Galanta, Nové Zámky, Šaľa, Trebišov, Levice, Lučenec, Senec.

předpokládaný vliv proměnných. Podpora Kotleba-LSNS klesala s rostoucí urbanizací i socioekonomickou úrovní okresů, přestože ve druhém případě se vliv proměnné rovněž blížil nule.

Konečně pokud vstoupí do modelu všechny proměnné (model 5), můžeme v několika případech pozorovat nejednoznačné závěry. Na jedné straně dochází ke změně směru působení některých proměnných, a na straně druhé dokázal souhrnný model vysvětlit 37 %, tedy pouze o 5 % více než samostatný model etnických křivd (model 2). Ve shodě s očekáváním posilovala zisky Kotleba-LSNS vyšší nezaměstnanost, větší počet obyvatel romské národnosti, a naopak nižší přítomnost maďarského etnika, přičemž zatímco vliv první proměnné mírně klesá, vliv dalších dvou naopak mírně roste. Vliv dalších proměnných byl již velmi omezený, stejně jako v samostatných modelech, přičemž směr jejich působení zůstává stejný (pozitivní v případě základního vzdělání, katolíků, a negativní v případě socioekonomické úrovně okresů), resp. ve dvou případech dochází ke změně směru působení proměnných. Oproti modelu 3 proměnná mládež neposiluje, ale oslabuje zisky Kotleba-LSNS, a opačně vyšší urbanizace nově (oproti modelu 4) přispívá pozitivně (přestože pouze omezeně) k úspěšnosti strany. Celkově lze konstatovat, že nejsilnějšími prediktory zisků Kotleba-LSNS v parlamentních volbách 2012 byly proměnné charakterizující etnické křivdy (počet obyvatel romské a maďarské národnosti), doplněné v menší míře nezaměstnaností (faktorem ekonomických křivd), zatímco vliv dalších proměnných byl pouze omezený nebo ne zcela jednoznačný.

Tabulka 4: Determinanty podpory Kotleba-LSNS – parlamentní volby 2012 (OLS)

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Nezaměstnanost	0,132	0,044							0,064	0,071
Podnikatelé	-0,023	0,089							0,004	0,103
Maďaři			-0,020	0,004					-0,030	0,009
Romové			0,219	0,051					0,235	0,069
Základní vzdělání					0,073	0,037			0,032	0,056
Mládež					0,077	0,068			-0,174	0,088
Katolíci					0,003	0,007			0,023	0,008
Urbanizace							-0,115	0,128	0,079	0,107
Rozvoj							-0,001	0,001	-0,000	0,001
Konstanta	0,737	0,808	1,368	0,112	-1,285	1,302	2,509	0,466	2,758	2,295
N	79		79		79		79		79	
Adjusted R ²	0,136		0,320		0,086		0,021		0,369	

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastní výpočet.

Poznámka: B – nestandardizované regresní koeficienty; SE – standardní odchylky; tučně jsou zvýrazněny koeficienty, statisticky významné na hladině $p < 0,05$.

Regresní modely pro volby 2016 identifikují několik podstatných změn oproti modelu z roku 2012. První je potvrzení platnosti hypotéz spojených s očekáváním existence ekonomických a etnických křivd v modelech 1 a 2, kde oproti roku 2012 vidíme mírné zesílení vlivu jednotlivých proměnných na zisky Kotleba-LSNS (pozitivní v případě nezaměstnanosti a počtu Romů, resp. negativní v případě podnikatelů a maďarské menšiny), ale současně mírný pokles vysvětlovací kapacity obou modelů, zejména v případě modelu 1; z 14 % na 9 % (model 1), resp. z 32 % na 27 % (model 2).

Druhou výraznou změnou je zjištění, že parlamentní volby 2016 přinesly značný nárůst vysvětlovací kapacity modelů zahrnujících statusové (model 3) a kontextuální (model 4) proměnné. Model 3 dokázal vysvětlit 29 % variance (oproti 9 % v roce 2012), přičemž stejně jako v roce 2012 všechny tři proměnné (základní vzdělání, mládež, katolíci) posilovaly zisky Kotleba-LSNS; proměnná mládež vykazovala vůbec nejsilnější vliv ze všech proměnných v samostatných modelech. Podobně vysvětlená variabilita modelu 4 dosáhla 21 % (oproti 2 % v roce 2012) a i negativní vliv obou proměnných mírně vzrostl, zejména v případě urbanizace.

I souhrnný model přinesl některá překvapivá zjištění. Celkově se model ukázal jako poměrně úspěšný, když oproti 37 % z roku 2012 dokázal v roce 2016 vysvětlit 65 % variance závisle proměnné, nicméně stejně jako v předchozích volbách jsme zaznamenali několik nejednoznačných závěrů, kde došlo k proměně směru vztahu mezi závisle proměnou a nezávisle proměnnými, v ne zcela stejném směru jako v roce 2012.

Výsledky souhrnného modelu ukazují, že úspěšnost Kotleba-LSNS výrazně narůstala v okresech s vyšší nezaměstnaností, nižší přítomností obyvatel maďarské národnosti a horší vzdělanostní strukturou populace. Tyto faktory, působící dle teoretických očekávání, doplňovalo několik faktorů, které rovněž působily v očekávaném směru, ale s nižším vlivem. Zisky Kotleba-LSNS posilovala vyšší religiozita a mladší věková struktura populace okresů a naopak nižší urbanizace a nižší socioekonomická úroveň okresů, přestože negativní vliv těchto proměnných byl velmi omezený. Stejně jako v roce 2012, i v roce 2016 došlo v souhrnném modelu ke změně směru působení proměnné podnikatelé, která působila pozitivně na podporu strany (přestože téměř na nulové hodnotě), ale překvapivě ve stejném směru nově působila i proměnná Romové, což lze do jisté míry spojit s výše prezentovanými zjištěními, že vysoká podpora Kotleba-LSNS nebyla v roce 2016 silně korelována s okresy, kde žije vysoký počet Romů.

Tabulka 5: Determinanty podpory Kotleba-LSNS – parlamentní volby 2016 (OLS)

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Nezaměstnanost	0,263	0,092							0,347	0,127
Podnikatelé	-0,051	0,245							0,014	0,184
Maďaři			-0,094	0,012					-0,128	0,016
Romové			0,237	0,080					-0,162	0,124
Základní vzdělání					0,087	0,103			0,119	0,010
Mládež					0,549	0,167			0,018	0,158
Katolíci					0,028	0,013			0,050	0,014
Urbanizace							-0,252	0,240	-0,001	0,191
Rozvoj							-0,006	0,002	-0,003	0,002
Konstanta	6,764	1,927	8,740	0,347	-6,491	2,467	12,764	0,960	3,293	4,109
N	79		79		79		79		79	
Adjusted R ²	0,087		0,265		0,293		0,205		0,646	

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastní výpočet.

Poznámka: B – nestandardizované regresní koeficienty; SE – standardní odchylky; tučně jsou zvýrazněny koeficienty, statisticky významné na hladině $p < 0,05$.

Závěr

Cílem příspěvku bylo odpovědět na otázku, zda lze voličský úspěch Kotleba-LSNS v parlamentních volbách 2016, kdy poprvé v demokratické historii samostatného Slovenska získala parlamentní zastoupení neonacistická strana, vysvětlit pomocí aplikace tzv. teorie křivd. Konkrétně byly použity (s ohledem na dostupnost dat na agregované úrovni) dva mobilizační modely teorie křivd: model mobilizace ekonomických křivd a model mobilizace etnických křivd. Výstupy regresních rovnic pro tyto modely byly v dalším kroku kontrolovány přidáním dalších nezávisle proměnných, které dřívější studie identifikovaly jako významné determinanty chování slovenských voličů. Aplikace teorie křivd byla doplněna analýzou prostorového rozložení voličské podpory Kotleba-LSNS, která měla rozšířit vysvětlení stojící za vzestupem této strany.

Na základě zjištění lze konstatovat, že úspěch strany ve volbách 2016 vedl k výraznému poklesu regionální variability podpory Kotleba-LSNS, ale současně i poklesu uniformity voličských vzorců mezi jednotlivými okresy. To nás vede k závěru, že vzestup strany v roce 2016 vycházel z oslovení nemalé části voličů, kteří stranu v předchozích volbách nevolili, což potvrdila i následná analýza geografických vzorců podpory Kotleba-LSNS. Ta ukázala, že ve volbách 2016 došlo k výraznému narušení souvislého území, kde strana v minulosti disponovala nejvyšší podporou, do několika menších ne zcela souvislých celků. Zatímco ve

volbách 2012 disponovala strana nejvyšší podporou v poměrně souvislém pásu okresů počínajících v Nitranském kraji a pokračující východním směrem, kde tato souvislá oblast zahrnuje převážnou část Banskobystrického kraje a navazujícího Košického a Prešovského kraje, a nejnižších zisků dosahovala v hlavním městě Bratislavě, okresech s výrazným zastoupením maďarské menšiny a na severovýchodě Prešovského kraje, v roce 2016 se snížení regionalizace podpory strany projevila i ve skutečnosti, že podpora strany překročila 5% hranici v 71 okresech (tj. 89,9 %), přičemž hodnoty indexu voličské stability doložily, že největší absolutní nárůst voličů Kotleba-LSNS zaznamenala zejména v okresech, kde strana v minulosti disponovala pouze omezenou podporou, a to jak např. v hlavním městě, tak i „maďarských“ okresech.

Voličská základna Kotleba-LSNS byla ve volbách 2016 z prostorového hlediska znovu soustředěna převážně do okresů Banskobystrického kraje, ale oproti roku 2012 došlo k jistému přesunu okresů s nejvyšší podporou z Prešovského a Košického do Žilinského kraje, přičemž právě několik z žilinských okresů bylo těmi, kde měla strana v předchozích volbách nejnižší podporu. Naproti tomu okresy, kde strana tradičně oslovuje pouze omezený počet voličů, zůstaly soustředěny do části východoslovenských okresů v Prešovském a Košickém kraji, ale zejména na jihozápad Slovenska, zahrnující jak hlavní město Bratislavu a její okolí, tak okresy se silnou přítomností obyvatel maďarské národnosti. Zajímavým zjištěním bylo, že zatímco korelace mezi zisky Kotleba-LSNS a přítomností maďarské menšiny potvrdila i v roce 2016 svůj negativní a podstatný vliv, podobná souvislost ve vztahu k romské menšině, nalezená v předchozích volbách, se v roce 2016 snížila až na úroveň nízké až střední míry korelace, což vybízí k hypotéze, že ve volbách 2016 nebyla romská otázka tou hlavní, jíž by strana dokázala mobilizovat významnější počet nových voličů.

Z hlediska determinantů podpory Kotleba-LSNS lze konstatovat, že v roce 2012 byla vysvětlovací kapacita mobilizačních modelů teorie křivd velmi nízká, což platí zejména v případě mobilizace ekonomických křivd, ale ještě nižší vysvětlovací kapacita byla nalezena u modelů kontrolujících vliv statusových a kontextuálních proměnných. Nejsilnějšími prediktory podpory Kotleba-LSNS byly proměnné charakterizující etnické křivdy (počet obyvatel romské a maďarské národnosti v pozitivním, resp. negativním směru), doplněné v menší míře nezaměstnaností jako faktorem ekonomických křivd (v negativním směru), zatímco vliv dalších proměnných byl pouze omezený nebo ne zcela jednoznačný.

Úspěch Kotleba-LSNS v parlamentních volbách 2016 se poté odrazil v nemalé proměně logiky fungování regresních modelů. Na jedné straně značně narostla vysvětlovací kapacita modelů testujících vliv statusových a kontextuálních proměnných, ale současně poklesla vysvětlovací kapacita obou modelů křivd, zejména ekonomických. Celkově úspěšnost Kotleba-LSNS výrazně narůstala v okresech s vyšší nezaměstnaností, nižší přítomností obyvatel maďarské národnosti a horší vzdělanostní strukturou populace, zatímco vliv dalších proměn

ných již byl sice slabší, ale v očekávaném směru působení; zisky Kotleba-LSNS posilovala vyšší religiozita a mladší věková struktura populace okresů a naopak nižší urbanizace a nižší socioekonomická úroveň okresů, přestože negativní vliv těchto proměnných byl velmi omezený. Naproti tomu stejně jako v roce 2012 i v roce 2016 došlo v souhrnném modelu ke změně směru působení proměnné podnikatelé, která působila pozitivně na podporu strany (přestože pouze velmi omezeně), ale překvapivě ve stejném směru nově působila i proměnná Romové, což lze do jisté míry spojit s výše prezentovanými zjištěními, že vysoká podpora Kotleba-LSNS nebyla v roce 2016 silně korelována s okresy, kde žije vysoký počet Romů. Bližší prozkoumání mechanismu stojícího za proměnou tohoto vztahu by si nicméně vyžadovalo další výzkum.

Výsledky regresního modelu vysvětlujících meziokresní rozdíly volební podpory Kotleba-LSNS v parlamentních volbách 2016 tak podle našeho názoru naznačují možnost konstatovat, že výrazný vzestup strany, který vyústil až v zisk parlamentního zastoupení, nebyl založen na mobilizaci ekonomických křivd a v pouze menší míře na mobilizaci etnických křivd, tedy důvodech vyplývajících z faktu, že určité sociální změny odehrávající se ve společnosti mohou vyvolat nespokojenost či pocit křivdy a ve svém důsledku ovlivnit stávající podobu stranického systému. Zejména skutečnost, že strana dokázala výrazně navýšit zisky ve valné většině slovenských okresů, spolu se značným nárůstem vlivu statusových a kontextuálních proměnných, ukazuje, že úspěch strany byl veden spíše protestním než tematickým hlasováním. Naši pracovní hypotézou tudíž je, že tento protest nebyl založen výhradně na mobilizaci ekonomických a etnických křivd, ale spíše mobilizaci vedené proti stávajícím stranám, které se v očích voličů mohly diskreditovat jak kauzou Gorila, tak dalšími skandály.

Jako výzkumné téma pro budoucí výzkum se tudíž nabízí, s ohledem na nejednoznačné výsledky modelu mobilizace ekonomických křivd či etnických křivd, snaha o nalezení dalších faktorů, které ale bude nutné hledat nejen mezi strukturálními znaky či faktory charakterizujícími pravo-levé dělení v rámci stranického systému, s jeho tradičním socioekonomickým obsahem, což může být obtížné právě na agregované úrovni. Řešením může být pokusit se aplikovat teoretický model mobilizace křivd na individuální data pocházející z výběrových šetření, kde lze použít i např. výše zmíněnou dimenzi mobilizace politických křivd, která je právě na agregované úrovni velmi obtížně, zdali vůbec, vymežitelná.

Literatura

- Anselin, L. (1995): Local Indicators of Spatial Association-LISA. *Geographical Analysis* 27 (2): 93–115.
- Beissinger, M.R. – Sasse, G. (2014): An End to „Patience“? The Great Recession and Economic Protest in Eastern Europe, in Bermeo, N. – Bartels, L.M., eds., *Mass Politics in Tough Times: Opinions, Votes and Protest in the Great Recession*. 334–370, Oxford, Oxford University Press.
- Bican, V. (2005): Křesťanskodemokratické hnutí. *Středoevropské politické studie* 4 (4).
- Cabada, L. et al. (2013): *Strany jednoho tématu ve střední Evropě*, Brno, Václav Klemm.
- Carter, E. (2005): *The extreme right in Western Europe: Success or failure?*, Manchester, Manchester University Press.
- Crossley, N. (2002): *Making Sense of Social Movements*, Buckingham, Open University Press.
- Eibl, O. – Havlík V. – Kyloušek J. – Pink M. (2009): *Krajské volby 2008*, Brno, CDK.
- Gregor, K. (2015): Who are Kotleba's Voters? Voters' Transition in the Banská Bystrica Region in 2009–2014. *Sociológia* 47 (3): 235–252.
- Gurňák, D. – Mikuš, R. (2012): Odras rómskej otázky vo volebnom správaní na Slovensku – politicko-geografická analýza. *Geographia Cassoviensis* 6 (2): 18–27.
- Hloušek, V. – Kopeček, L. (2008): Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics Between Persistence and Change. *East European Politics and Societies* 22 (3): 518–552.
- Hloušek, V. – Kopeček, L. (2010): *Politické strany*, Praha, Grada.
- Hynčica, P. (2015): Euroskepticismus v politice KDH. *Central European Journal of Politics* 1 (2): 61–70.
- Ivaresflaten, E. (2008): What Unites Right-Wing Populists in Western Europe? Re-Examining Grievance Mobilization Models in Seven Successful Cases. *Comparative Political Studies* 41 (1): 3–23.
- King, G. (1996): Why Context Should Not Count. *Political Geography* 15 (2): 159–164.
- Kluknavská, A. (2012): Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku. *Rexter* 10 (1): 1–35.
- Kluknavská, A. (2013): Od Štúra k parazitom: Tematická adaptácia krajnej pravice v parlamentných voľbách na Slovensku. *Politologický časopis* 20 (3): 258–281.
- Kopeček, L. (2006): *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*, Brno, CDK.
- Kriesi, H. (2012): The Political Consequences of the Financial and Economic Crisis in Europe: Electoral Punishment and Popular Protest. *Swiss Political Science Review* 18 (4): 518–522.
- Krivý, V. (1996): Kryštalizácia základných politických zoskupení vo vzťahu k deleniam a štiepeniam slovenskej spoločnosti. *Sociológia* 28 (2): 127–146.
- Kupka, P. – Laryš, M. – Smolík, J. (2009): *Krajní pravice ve vybraných zemích střední a východní Evropy*, Brno, Masarykova Univerzita.
- Lucardie, P. (2000): Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties. *Party Politics* 6 (2): 175–185.
- Madleňák, T. (2012): *Regionálna diferenciacia volebného správania na Slovensku (1998–2010)*, Bratislava, VEDA.

- Madleňák, T. – Pink, M. (2012): Základné priestorové vymedzenie voľičskej základne politických strán na Slovensku 1994–2010, in Pink, M.A. kol., *Volební mapy České a Slovenské republiky po roce 1993: vzorce, trendy, proměny*. 47–88, Brno, CDK.
- Maškarinec, P. – Bláha, P. (2014): For whom the Bell Tolls: Grievance Theory and the Rise of New Political Parties in the 2010 and 2013 Czech Parliamentary Elections. *Sociológia* 46 (6): 706–731.
- Mikuš, R. – Gurňák, D. – Máriássyová A. (2016): Analýza volebnej podpory Mariána Kotlebu ako reprezentanta krajnej pravice v krajských voľbách 2013. *Sociológia* 48 (1): 48–70.
- Mikušovič, D. (2007): Slovenská pospolitosť včera a dnes. *Rexter* 6 (1): 1–52.
- Milza, P. (2005): *Evropa v černých košilích*, Praha, Themis.
- Mudde, C. (2000): *The ideology of the extreme right*, Manchester, Manchester University Press.
- Naxera, V. – Krčál, P. (2016, v tisku): The Slovak National Uprising (SNU) as a national treasure? Interpretation and legacy of the SNU in Slovak political discourse and national mythology. *Annual of Language & Politics and Politics of Identity*.
- Nestorová-Dická, J. – Molnár, P. (2013): Geografické aspekty volebnej podpory politických strán na Slovensku v parlamentných voľbách 2012. *Geographia Cassoviensis* 7 (2): 50–62.
- Plešivčák, M. (2011): Postavenie regiónov Slovenska z hľadiska území volebnej podpory politických strán v parlamentných voľbách v rokoch 2002–2010. *Geografický časopis* 63 (3): 227–251.
- Plešivčák, M. (2013): Časpriestorové aspekty rurality volebnej podpory rozhodujúcich politických strán na Slovensku v celoštátnom a regionálnom kontexte v období rokov 1998–2010. *Politologický časopis* 20 (2): 176–196.
- Sikk, A. (2012): Newness as a Winning Formula for New Political Parties. *Party Politics* 18 (4): 465–486.
- Slavík, V. – Grác, R. (2009): Proces urbanizácie a migrácia obyvateľstva v kontexte vývoja sídelnej štruktúry Slovenskej republiky, in: Bleha, B., ed., *Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí. Kontinuita či nová éra?* 280–294, Bratislava, Geografika.
- Smetanková, D. (2012): Voľby 2012 na Slovensku. Pokles významu nacionalistickej konfliktnej línie? *Politologická revue* 18 (1): 95–107.
- Spurná, P. (2008): Prostorová autokorelácie – všudypřítomný jev při analýze prostorových dat? *Sociologický časopis* 44 (4): 767–787.
- Szöllös, J. (2006): Regióny volebnej podpory vybraných politických strán v parlamentných voľbách 1998, 2002 a 2006. *Geografická revue* 2 (2): 650–669.
- Švecová, A. – Rajčáková, E. (2014): Regionálne disparity v sociálno-ekonomickej úrovni regiónov Slovenska v rokoch 2001–2013, in Lauko, V. a kol., *Regionálne dimenzie Slovenska*. 257–294, Bratislava, Univerzita Komenského.
- van der Brug, W. – Fennema, M. (2003): Protest or mainstream? How the European anti-immigrant parties developed into two separate groups by 1999. *European Journal of Political Research* 42 (1): 55–76.
- Wong, D. (2009): The Modifiable Areal Unit Problem (MAUP), in Fotheringham, S.A. – Rogerson, P. A., eds., *The SAGE Handbook of Spatial Analysis*. 105–123, London, SAGE.

Pavel Maškarinec je odborným asistentem a vědeckým pracovníkem na Katedře politologie a filozofie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Specializuje se na volební geografii, prostorovou analýzu voleb a kvantitativní výzkum voličského chování a volebních systémů a jejich vlivu na konstituování a podobu stranicko-politických systémů. Kontakt: Katedra politologie a filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Pasteurova 3571/13, 400 96 Ústí nad Labem. E-mail: maskarinec@centrum.cz

Petr Bláha je vědeckým pracovníkem na Katedře politologie a filozofie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Zaměřuje se na problematiku občanské společnosti, protestního chování a krajních politických uskupení a subkultur. Kontakt: Katedra politologie a filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Pasteurova 3571/13, 400 96 Ústí nad Labem. E-mail: petr.blahaml@ujep.cz

Český stranický systém v roce 2016: personalizační tendence, populismus a anti-politické přístupy¹

LADISLAV CABADA

Abstract: *The aim of this article is to present short analysis of the development of Czech party system from the situation of semi-polarized pluralism towards the extreme and polarized pluralism since the end of 2000s. With special attention we focus on the genesis and performance of business-firm and anti-political political subjects/parties. Their development, programmatic unclearness and especially the position of the most successful of these parties – ANO 2011 – are analysed based on the concepts of challenger/new parties and anti-political/populist attitudes. Our analysis includes the attempts of liberal-conservative political camp to prevent the populist attitudes represented mainly by the ANO 2011, as well as practical consequences of anti-political rhetoric of this party after regional elections in autumn 2016.*

Key words: *Czech Republic; challenger parties; populism; anti-politics; political entrepreneur; ANO 2011*

Úvod

Nahlíženo ve střednědobé perspektivě se český stranický systém v roce 2016 nevyvíjel zásadně odlišně než v předchozích pěti až sedmi letech. Mimořádné parlamentní volby v roce 2013 potvrdily základní trendy pozorované již v letech 2009–2010, nicméně v daleko výraznější míře. Obě všeobjímající strany, jež dominovaly české politice 90. let – liberálně-konzervativní Občanská demokratická strana (ODS) a Česká sociálně demokratická strana (ČSSD), specifická mj. svým charakterem levicové strany nenavazující na dědictví komunistické strany – a svého vrcholu dosáhly v roce 2006, začaly kontinuálně ztrácet voliče. Již v roce 2010 byla tato tendence potvrzena, kdy jak ODS, tak ČSSD ztratily mezi 30 a 40

¹ Tento článek vznikl s podporou vědecko-výzkumného záměru Metropolitní univerzity Praha „Politika ve střední Evropě“, podpořeného z dotace na rozvoj výzkumné organizace (IPRVO); číslo projektu 34-15.

procenty voličů v porovnání s předchozími volbami. Se ztrátou pozice všeobjímající strany změnilo obě dosud formálně dominující stranicko-politické formace i své dosavadní koaliční chování; a očividně tato změna začala jejich situaci ještě zhoršovat. V roce 2010 přijala vládní odpovědnost společně se dvěma novými politickými stranami, ve výrazně proreformně naladěném kabinetu nicméně přenechala nejviditelnější agendy svým koaličním partnerům. Výsledkem tohoto chování, ale také krize vůdcovství ve straně, byla další výrazná ztráta voličů, jež v roce 2013 učinila z ODS po předčasných volbách malou opoziční stranu.

ČSSD přečkala tento transformační proces v lepší kondici, nicméně ani ona se o poklesu podpory v roce 2010 nedokázala vrátit na volební zisky, jež by z ní činily všeobjímající stranu dominující buď vládě, nebo opozici. Jako nejsilnější a nejviditelnější opoziční strana v období 2010–2013, kritizující nepopulární reformy a Nečasovu vládu, nebyla ČSSD schopna v předčasných volbách navýšit počet svých voličů v porovnání s rokem 2010. Ba co více, v koalici s Křesťansko-demokratickou unií – Československou stranou lidovou a novou podnikatelskou stranou ANO 2011 je schopna jen s největším vypětím udržet alespoň minimální koaliční disciplínu. Předseda strany a premiér Bohuslav Sobotka opakovaně ukazuje téměř neomezenou trpělivost a schopnost udržet koalici pohromadě, což je ale ve straně i částí veřejnosti vnímáno jako slabost. Naopak, předseda ANO 2011 Andrej Babiš se od počátku existence vlády projektuje do duální role „druhého premiéra“ a současně hlavního opozičního lídra. Jediná alternativa, tedy široká koalice „tradičních“ politických stran proti ANO 2011 a rovněž radikálním stranám, by zřejmě pouze posílila Babišovu pozici. Na druhé straně jeho vyjádření v průběhu volební kampaně pro krajské volby a třetiny senátorů na podzim 2016 naznačovaly, že si sám je již jist „optimální“ variantou osobně preferované jednostranické vlády po parlamentních volbách v roce 2017, tedy skrytou či dokonce otevřenou koalici s Komunistickou stranou Čech a Moravy (KSČM). V reakci na tato vyjádření naznačil rovněž předseda ČSSD Sobotka, že by jím vedená strana mohla s KSČM spolupracovat, pokud bude respektovat členství České republiky v Severoatlantické alianci a proevropskou orientaci vlády.² Ačkoliv se jedná zejména o předvolební rétoriku a snahu neomezit předčasně koaliční potenciál strany před veřejností, otevřenou spoluprací kterékoli z mainstreamových stran s komunisty na centrální úrovni by bylo definitivně prolomeno jedno z posledních tabu české polistopadové politiky.

V naší analýze představíme vývoj personalizované, populistické a antipolitické politiky v České republice a hlavní aktéry nabízející tento typ politiky. Proto naši dominantně empiricky a deskriptivně uchopenou analýzu zarámuje alespoň stručným představením soudobé politologické debaty o fenoménu personalizace a oligarchizace politiky.

2 Žádaná nevěsta? Po Babišovi připustil vládní koalici s KSČM také Sobotka. *Idnes*, 5. říjen 2016, http://zpravy.idnes.cz/vlada-s-komunisty-cssd-ano-sobotka-babis-fda-/domaci.aspx?c=A161005_091816_domaci_jw.

Personalizace a oligarchizace politiky

Politika v soudobých demokraciích je mj. charakterizována některými vývojovými prvky, které vytvářejí vhodné podmínky pro posilování personalizace politiky. Zmínit je jistě třeba rozvolňování tradičních konfliktních linií (*cleavage*) v západních společnostech (Inglehart 1990) spojené s individualizací ve smyslu oslabování tradičních politických identit typu třídy, pohlaví, socioekonomické pozice apod. (Beck – Beck-Gernsheim 2002, Genov 2010). Důsledkem tohoto vývoje je mj. oslabující role politických stran jako nástrojů organizace kolektivní akce a sociální preference (Kitschelt 2001), resp. zprostředkujících agent, kteří reprezentují a formují vztah mezi společnostmi a jejími částmi na straně jedné a vládními institucemi na straně druhé (Sartori 1976). Posun k personalizované politice se tak stal nedílnou součástí širšího pandánu změn v rámci zprostředkování zájmů a stranické politiky a vedl ke vzniku nových politických stran založených na pozici silného lídra. Vedle toho prošly i „tradiční“ změny poměrně často proměnou, jež v sobě zahrnuje i personalizační komponentu (Tomšič – Prijon 2015; Cabada – Tomšič 2016).

Vzestup personalizované politiky je ještě zřetelnější v rámci skupiny nových demokracií středovýchodní Evropy, kde byly nové politické strany v procesu tranzice zpravidla založeny shora a nesly tak od počátku charakteristiky „gaučových stran“ (*sofa party*) či „instantních všeobjímajících stran (Cabada 2014; Innes 2002). Ideologické vymezení takových stran je často velmi nejasné a formální, jejich programy vágní a nezahrnující mnohé aspekty politiky. Některé z těchto stran si sice udržely voličskou podporu, ale prošly přitom významnou změnou, co se týče jejich ideologického profilu, směrem k populistické opozici. Svou pozici budují na obecné kritice „etablovaných politických stran a „charakteru“ jejich lídrů (Cabada 2013a: 16–17). Podle maďarského politologa se tak z nomenklatury, charakteristické pro režimy reálného komunismu, v průběhu tranzice stala klientelistická nomenklatura (*clientura*). Ta udržela nadměrnou roli politických stran v politice i po zániku státostranických nesoutěživých systémů, když vybuodovala partitokracii bránící ostatním politickým aktérům v účasti na správě veřejných záležitostí (Ágh 1996: 55). Tato nadměrná stranickost (*overparticipation*) silně přispěla k nízké důvěře a špatné image politických stran, nehledě na jejich ideologickou orientaci. Tím byl přirozeně otevřen prostor pro odlišný, personalizovanější přístup k politické soutěži (Cabada – Tomšič 2016).

Tradiční politické strany tak byla doplněny a/nebo nahrazeny novými politickými subjekty, jež své kampaně a strategie staví na „manažerizaci politiky“, tedy na představě, že politiku je možné a dokonce nutné provádět jako obchod (řídít stát jako firmu). Druhou složkou politiky těchto podnikatelských stran je pak „moralizace politiky“, tedy proklamace morální obnovy politiky. Tyto dva přístupy, blízké populismu ve smyslu vymezení se proti politické třídě jménem „obyčejného člověka“, přirozeně nejsou exkluzivní a nemusí být nutně užity

společně. Oba nicméně zahrnují „zavržení“ politického establishmentu a jeho údajně inherentně maligních vlastností (Cabada – Tomšič 2016).

Tento vývoj otevře prostor pro strany-firmy, resp. podnikatelské strany. Jak uvádí Hloušek (2012: 324), strany-firmy jsou částečně podobné předchozím vývojovým typům politických stran, ale v některých významných aspektech se od nich liší. Ve srovnání s kartelovými stranami profitují ze soukromých finančních zdrojů, v porovnání s všeobjímajícími stranami se nezaměřují na zájmové skupiny, které by reprezentovaly konkrétní ideje. Strany-firmy jsou podobné jako jiné strany mezery, resp. výklenkové strany (*niche parties*) velmi flexibilní při vyhledávání témat a strategií, na druhé straně jsou rovněž implicitně křehké kvůli proměnlivé volební podpoře a mediální atraktivitě jak samostatných stran, tak i jejich lídrů (Hloušek 2012: 324; c.f. Carty 2004: 20–21). Olteanu a de Nève (nedatováno) diskutují specifickou pozici politických podnikatelů přicházejících z velkých, jimi vlastněných firem; autorky takové strany nazývají podnikatelské (*businessman parties*). Tyto strany vykazují „elitně-orientovanou organizační strukturu, sílu finančních prostředků jejich zakladatelů a – což je inovací – rovněž exkluzivní přístup do médií“. Vlastnictvím médií se tito političtí podnikatelé vyhýbají riziku naznačenému výše Hlouškem, tedy ztrátě zájmu médií o svou osobu a následně i podnikatelskou stranu samotnou. Jako jeden z nejviditelnějších případů podnikatelské strany uvádějí Olteanu a de Nève český subjekt ANO 2011, jemuž se přirozeně bude věnovat i naše analýza.

Český stranický systém v druhé rekonstrukci?

V průběhu 90. let a první dekády 21. století byl český stranický systém zpravidla popisován jako relativně stabilní se dvěma všeobjímajícími stranami, KSČM a KDU-ČSL jako dalšími stabilními prvky systému a pátou relevantní stranou reprezentující liberální proud (Cabada – Krašovec 2012; Cabada – Hloušek – Jurek 2013). Systém vykazoval dílčí známky personalizace, nicméně v míře, jež mohla být přisuzována rovněž specifické situaci rekonstrukce stranického systému (Kunc 1999), resp. tranzice. Lídři obou všeobjímajících stran, stejně jako prezident Havel, představovali dominantní aktéry (stranicko-)politické soutěže, nicméně jejich pozice byla výrazně slabší než je tomu v posledních deseti letech. Již Klausův nástupce v čele ODS M. Topolánek se prezentoval jako silný opoziční lídr s tendencí personalizovat stranické vedení s vlastní osobou (to bylo nicméně „vyvažováno“ přenecháním aktivity v rámci regionů/krajů lokálním lídrům, což bylo jednou z příčin hluboké vnitrostranické krize ODS). Zásadní změnu nicméně přinesl až nástup J. Paroubka do čela vlády a později i ČSSD v roce 2005. Od jeho nástupu se politický diskurz silně personalizoval kolem obou zmíněných stranických lídrů (a viditelného, nicméně s ohledem na parlamentní charakter systému nikoli dominantního, prezidenta Klause). Tento vývoj byl jasně patrný v rámci volební kampaně v roce 2006, jež vyústila v nej-

lepší volební výsledek obou všeobjímajících stran (35,4 % pro ODS a 32,3 % pro ČSSD); pochopení pro redukci volební kampaně na souboj dvou lídrů zjevně akceptovala i značná část veřejnosti (Vodička – Cabada 2011: 258–262).

Personalizace se nicméně stala ve druhé polovině prvního desetiletí nového milénia obecnějším trendem české politiky. Vedle ODS a ČSSD se objevily rovněž nové, vyzývatelské subjekty, založené na personálním základě. To byl jak případ radikálně protievropské Suverenity vedené Janou Bobošíkovou, tak i populistického hnutí podporujícího prezidentské aspirace bývalého lídra ČSSD – Strany přátel občanů Zemanovci (SPOZ). Jasně prvky personalizace nesla rovněž nově založená liberálně-konzervativní formace Tolerance – odpovědnost – prosperity 09 (TOP 09), vedená ikonickou postavou Karla Schwarzenberga.

Střet mezi Topolánkem a Paroubkem přitom paradoxně rámoval oslabování jimi vedených stran. Tato skutečnost byla potvrzena v roce 2010, kdy dvě nové politické strany vstoupily do Sněmovny – vedle TOP 09 se jednalo rovněž o populistickou mediálně-podnikatelskou formaci Věci veřejné (VV). ODS a ČSSD ztratily okolo 40 % voličů, vedle nich pak ve volbách propadli Zelení a rovněž KDU-ČSL.

I když se Věci veřejné, podřízené plně svému formálnímu lídrovi V. Bártovi, brzy zkompromitovaly a programově se nedokázaly ukotvit (srov. Bureš 2012, Hloušek 2012, Cabada 2013b), otevřely v české společnosti cestu pro další populistické a anti-politické subjekty. Část jejich témat převzal Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury, opět silně personalizovaný a současně provázaný i s bývalou strukturou VV (Bárta kandidoval na listině Úsvitu). V parlamentních volbách v roce 2013 získal Úsvit 6,88 % hlasů a 14 poslaneckých mandátů a po jeho rozpadu se vedla nástupnického Úsvitu, jenž je nyní prakticky omezen na poslanecký klub, objevil nový Okamurův subjekt Svoboda a přímá demokracii (SPO), vykazující velmi podobné rysy jako původní Úsvit.

Dalším výrazným příkladem personalizované politiky se stala SPOZ, Na počátku roku 2013 se s výraznou podporou této formace stal M. Zeman prvním přímo zvoleným prezidentem. Po rezignaci premiéra Nečase v polovině června 2013 se Zeman rozhodl změnit SPOZ v prezidentskou stranu. V rozporu se složením parlamentu kde SPOZ neměl jediného poslance a v Senátu se k němu hlásil jeden člen – Zeman jmenoval tzv. „úřednickou“ vládu J. Rusnoka, v níž byla většina členů svázána právě se SPOZ. Vláda sice nezískala důvěru Sněmovny, přesto se je prezident rozhodl ponechat v úřadu. Jedinou cestu, jak zastavit toto chování balancující na hraně ústavy, se stalo seberozpuštění Sněmovny a vypsání nových voleb (Cabada 2013b). V těch SPOZ propadala a prezident s ní formálně oslabil vztahy včetně požadavku odstranit jeho jméno z názvu strany. Mnozí členové SPOZ jej nicméně nadále obklopují a vytvářejí tak specifické mocenské centrum.

Mimořádné volby v roce 2013 nicméně zejména přivedly do Sněmovny i vlády dosud neúspěšnější novou, vyzývatelskou formaci založenou na jasně personalizované bázi – hnutí ANO 2011, resp. Akci nespokojených občanů 2011.

Subjekt, jehož definice je dosud komplikovaná – Hloušek (2016: 104) v této souvislosti přesvědčivě ukazuje, jak nejasná je definice Babišova subjektu, tedy určení, zda jde o stranu, hnutí, podnikatelský subjekt či něco jiného – bylo založen jedním z nejvýznamnějších českých podnikatelů a oligarchů A. Babišem. Tento absolvent oboru mezinárodní obchod na Vysoké škole ekonomické v době normalizace, podezřelý ze spolupráce se Státní bezpečností, po Listopadu 1989 vybudoval podnikatelské impérium, čítající na 250 firem. Uvnitř ANO 2011, jež založil a výrazně jej financuje z vlastních zdrojů, hraje klíčovou roli. Kandidáty pro jednotlivé volby přitom často získává přímo ze svých firem, případně podnikatelského prostředí, čímž dále posiluje charakter Ano 2011 jako podnikatelské strany. Ani pro volby v roce 2013 ani později ANO 2011, označované svým lídrem jako středo-pravicové, nepředstavilo skutečný a jasný program. Namísto toho Babiš nabízí směs populistické a anti-politické rétoriky kritizující všechny politiky jako kleptokraty a současně zdůrazňující, že on politikem není. Floskulí a opakovanou mantrou, jež se naposledy objevila i v rámci kampaně pro krajské volby na podzim 2016, je sdělení, že stát, resp. jeho další složky je nutné řídit jako firmu. Podobně populárním se stal slogan „Nejsme jako politici, makáme“ (Havlík et al 2014: 61). V roce 2013 obsadilo ANO 2011 ve volbách druhé místo s 18,65 % hlasů a pouze 1,8 % za vítěznou ČSSD. Společně s touto stranou a revitalizovanou KDU-ČSL vytvořilo vládu s Babišem jako prvním místopředsedou a ministrem financí. Nejen demokratická opozice přitom od počátku poukazovala, jak výrazný konflikt zájmů taková konstelace generuje.

Babiš mezitím do svého portfolia zahrnul rovněž významná média, některá již před volbami v roce 2013. Na prvním místě je třeba zmínit mediální skupiny MAFRA zahrnující mj. mainstreamové deníky DNES a Lidové noviny a také deník Metro, stejně jako internetové portály *idnes.cz* a *lidovky.cz* (Havlík et al 2014: 76). Později připojil rovněž mainstreamové rádio Impuls a internetovou televizi *playtvak.cz*. Jak zdůrazňují Havlík et al (2014: 77), významná západní media, např. *Spiegel* či *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Babiše již před volbami v roce 2013 srovnávaly se S. Berlusconim. Podobně činil i vlivný časopis *Foreign Policy*, jenž jej v dubnu 2015 označil jako “Babisconiho”.³

Ve vládě se Babiš stal dominantním aktérem. Tato skutečnost je pak posilována chováním prezidenta Zemana, který opakovaně otevřeně podpořil Babišovy ambice vést v budoucnosti jednobarevný kabinet. Lídr ANO 2011 opakovaně zdůrazňuje, že v rámci koalice není schopen prosadit svou strategii a představu o tom, že stát má být řízen jako firma; tento postoj naposledy zopakoval v rámci kampaně pro krajské volby, kdy billboardy a další reklamní materiály ANO 2011 slibovaly, že hejtmani zvolení za tuto formaci budou regiony řídit jako firmu a žádná koruna již nesmí přijít nazmar (Barner – Resl 2016).

3 *Now the Czechs have an Oligarch Problem*, <http://foreignpolicy.com/2015/04/10/now-the-czechs-have-an-oligarch-problem-too-andrej-babis/> (14. srpen 2015).

Uvnitř vlády vzniklé v roce 2013 se Babiš zpravidla chová spíše jako opoziční aktér, když své partnery kritizuje coby „tradiční strany“. Rovněž tři roky po parlamentních volbách, po nichž se sám stal členem vlády na významné pozici místopředsedy a ministra financí a členové ANO 2011 obsadili řadu dalších postů v legislativě, exekutivě i administrativě, opakuje mantru, že členové ANO 2011 včetně jeho samého, nejsou politici; současně v situacích, kdy se uvnitř hnutí objeví problémy, často označuje jejich nositele za problematické právě proto, že do ANO 2011 přišly z jiných stran, a jde tedy o „tradiční politiky“. Nehledě na logickou nesprávnost těchto tvrzení se veřejná podpora hnutí pohybuje okolo 30 %, přičemž tento trend byl v krajských volbách v říjnu 2016 potvrzen i agregovaným volebním výsledkem ANO 2011. Jak uvádí Barner a Resl (2016), „dlouhodobá strategie hnutí ANO, jež se prezentuje jako alternativa k „starému establishmentu“, funguje i po více než třech letech. Současně však průzkumy ukázaly zajímavý trend, a to posun voličské základy hnutí „doleva“, resp. ztráty směrem k formacím vnímaným vůči ANO 2011 jako napravo situovaným. Podle agentury Median tak pětina voličů, která v parlamentních volbách 2013 podpořila ANO 2011., přesměřovala v krajských volbách svou podporu k ODS a hnutí Starostové a nezávislí (STAN); tyto ztráty Babiš doplnil voliči levicových stran, tedy ČSSD, KSČM a částečně i SPO.

Populistická politika a anti-politika jako výzva pro demokratickou opozici

Pro český politický systém představuje ANO 2011 největší výzvu od demokratického přechodu v roce 1989. Navzdory jasnému konfliktu zájmů získává Babiš a jeho hnutí podporu přibližně třetiny společnosti ve svém „boji“ proti „politikům“. Vedle toho reálné politiky nabízené hnutím a zejména samotným lídrem v rámci vlády mnohdy atakují liberální politické a ekonomické prostředí. Babiš opakovaně zpochybňuje parlamentní demokracii a jeho jasné zaměření na *office-seeking* strategii jej činí koaličně zcela neomezeným, tj. připraveným ke spolupráci prakticky s jakýmkoli aktérem, včetně radikálním či na hraně extremismu balancujících formací. Mnohé kroky ministerstva financí, počínaje novou legislativou zavádějící elektronickou evidenci tržeb (EET), napadají tržní prostředí v zemi. Babiš je navíc obviňován, že nová evidence, vytvářející systém centrální evidence fakticky všech obchodních toků, by mohla být zneužita ve prospěch jím řízeného konsorcia firem. Demokratická opozice, tedy TOP09 a ODS, se tomuto vývoji snaží zejména na parlamentní půdě bránit, nicméně neúspěšně. Snaha zabránit přijetí zákona o EET formou obstrukcí ztroskotala na základě problematického rozhodnutí vedení parlamentu omezit počet a rozsah individuálních vystoupení poslanců v rozpravě. Na základě žaloby poslanců obou zmíněných opozičních stran pak Ústavní soud v květnu 2016 dospěl k verdiktu, že mu nepřísluší posoudit, zda byla práva opozičních poslanců tímto krokem zasažena.

Nejen v tomto případě obě liberálně-konzervativní strany, představující s ohledem na povolební konstelaci slabou opozici jak kvůli nízkému počtu poslanců, tak i s ohledem na rozdělení opozice do minimálně dvou táborů (demokratického a radikálního), usilovaly o koordinaci svých kroků. Jejich spolupráce je nicméně silně limitována zejména pozicí k evropským tématům – zatímco ODS se pod novým vedením posunula od eurorealismu na práh euroskepticismu a místy na již jasně protievropské pozice (na mysli zde máme zejména V. Klause mladšího), TOP09 naopak představuje mezi českými politickými stranami – snad společně s KDU-ČSL, nicméně její vedení se k evropským tématům vyjadřuje zřídka – nejvýraznější proevropský a programově ještě stále federalistický subjekt. Vytvoření efektivní a integrované liberálně-konzervativní alternativy vůči levostředové vládě se tedy od roku 2013 nezdařilo.

Na druhé straně je třeba uvést, že diskrepance v otázce evropských politik by nemusela hrát natolik významnou roli vedle jiných výzev, přirozeně zejména výzvy anti-politické politiky v podobě ANO 2011 a populistickým tendencím téhož hnutí, prezidenta Zemana i některých dalších aktérů. Již od roku 2013 ODS i TOP09 varují ostatní aktéry ve stranicko-politické soustavě před antiliberální povahou ANO 2011 jako Babišova podnikatelského subjektu. S vědomím vlastní slabosti, resp. slabosti demokratické opozice jako celku, TOP09 opakovaně jako jeden z možných „preventivních“ kroků proti posilování populismu a anti-politické politiky nabídla koalici „tradičních“ stran proti ANO 2011. Takový návrh s ohledem na velikost poslaneckých klubů přirozeně zahrnuje rovněž dvě nynější vládní strany – ČSSD a KDU-ČSL. Samozřejmě je výrazně diskutováno nebezpečí, že podobná strategie by mohla ANO 2011 ještě posílit jako „jediného bojovníka proti kartelu tradičních stran“. Na druhé straně je zjevné, že přítomnost A. Babiše v jakékoli koaliční vládě představuje narušení základních představ o fungování koalice. S Babišem jako premiérem – a zopakujme, že prezident Zeman tohoto politika zjevně vnímá jako hlavního kandidáta na tento post – by byla zkompletována kombinace oligarchizace, personalizace a prezidencializace politiky na stranické, volební a také exekutivní úrovni. Chování ostatních politických stran při stavbě krajských koalic po volbách na podzim 2016 ukazuje, že jsou si takového nebezpečí vědomy. To ostatně platí i o voličích, kteří zejména ve druhém kole senátních voleb ukázali, že chápou ANO 2011 a jeho lídra jako centrifugálního a polarizujícího aktéra.

Dodejme na závěr, že tato situace nápadně připomíná podobnou výzvu z let 2005–2006. Podobně jako J. Paroubek před volbami v roce 2006, i A. Babiš se již vidí jako jasný vítěz a jediný „reálný“ kandidát na post předsedy vlády. Podobně jako tehdejší lídr ČSSD, také on hovoří o spolupráci s komunistickou stranou a v zásadě se všemi subjekty, jež budou v parlamentu pro jeho představu jednobarevné a/nebo jím řízené vlády dostupné. Ideologie, populistická či dokonce radikální povaha těchto stran, to vše pro něj nehraje zásadní roli. Na druhé straně, rovněž většina dalších subjektů v posledním období zejména v reakci na

chování lídra ANO 2011 upravila své ideologické a *policy-seeking* strategie. Taková předvolební situace slibuje mnohé varianty, jak naznačilo skládání koalic po krajských volbách, kde vidíme téměř všechny myslitelné koalice s výjimkou vstupu ODS a TOP09 do koalic s přítomností radikálních subjektů, tedy KSČM, SPO a s tímto subjektem povětšinou koaličně spolupracujícího subjektu Svoboda a přímá demokracie – T. Okamura. Jak upozorňují Barner a Resl (2016), volební výsledek ANO 2011, jenž jen o málo přesáhl 20 % a znamená nejslabší pozici vítěze po krajských volbách od zavedení těchto samosprávných jednotek v roce 2000, naznačuje, že i po parlamentních volbách zůstane česká stranická scéna výrazně roztržštěná a predikce složení vlády po volbách je mimořádně obtížná.

Literatura

- Ágh, A. (1996): From Nomenklatura to Klientura: The Emergence of New Political Elites in East Central Europe. In Pridham, G. – Lewis, P. (eds.), *Stabilizing Fragile Democracies*, London, Routledge, 46–68.
- Balík, S. – Hloušek, V. (2016): The Development and Transformation of the Czech Party System after 1989. *Acta Politologica* 8 (2), 103–117.
- Barner, Matthias – Resl, Alena (2016): Generalprobe ein Jahr vor den Parlamentswahlen in Tschechien. *Länderbericht, Tschechien Oktober 2016*, Konrad-Adenauer-Stiftung e.V., www.kas.de/tschechien (23. říjen 2016).
- Beck, U. – Beck-Gertnsheim, E. (2002): *Individualization*. London: Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Bureš, Jan (2012): Volby 2010 v České republice: fenomén nových stran TOP09 a VV. *Politics in Central Europe* 8 (2): 141–151.
- Cabada, Ladislav (2014): Strany mezery v České republice a ve střední Evropě: náčrt možností a limitů politologického výzkumu. In Kubát, Michal – Lebeda, Tomáš et al., *O komparativní politologii a současné české politice*, Praha, Karolinum, 105–122.
- Cabada, Ladislav (2013a): Strany jednoho tématu ve střední Evropě—možnosti a perspektivy politologického výzkumu. In Cabada, Ladislav et al., *Strany jednoho tématu ve střední Evropě*, Aleš Čeněk, Pilsen, 5–20.
- Cabada, Ladislav (2013b): Strany jednoho tématu v českém stranickém systému. In Cabada, Ladislav et al., *Strany jednoho tématu ve střední Evropě*, Aleš Čeněk, Pilsen, 21–43.
- Cabada, Ladislav (2013c): ‘Parties with No Members?’: How to Ensure Political Participation in East Central Europe, In Demetriou, K.N. (ed.), *Democracy in Transition. Political Participation in the European Union*, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer, 77–94.
- Cabada, Ladislav – Krašovec, Alenka (2012). Podobnost institucionálních výběrů a podobnost výsledků? Příklad Slovinska a České republiky. *Politics in Central Europe* 8 (2): 52–80.

- Cabada, Ladislav – Tomšič, Matevž (2016): The rise of person-based politics in the new democracies: the Czech Republic and Slovenia. *Politics in Central Europe*, 12 (2), 29–50.
- Carty, R.K. (2004): Parties and Franchise Systems. *Party Politics* 10 (1): 5–24.
- Genov, N. (2010): *Global Trends in Eastern Europe*. Farnham, Burlington: Ashgate.
- Havlík, Vlastimil – Voda, Petr (2016): The Rise of New Political Parties and Re-Alignment of Party Politics in the Czech Republic. *Acta Politologica* 8 (2), 119–144.
- Havlík, Vlastimil et al. (2014): *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Brno: IIPS and Muni Press.
- Hloušek, Vít (2012): Věci veřejné: politické podnikání strany typu firmy. *Politologický časopis / Czech Journal of Political Science* 19 (4): 322–340.
- Inglehart, R. (1990): *Cultural Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Innes, A. (2002): Party Competition in Postcommunist Europe: The Great Electoral Lottery. *Comparative Politics* 35 (1): 85–104.
- Kitschelt, H. (2001): Divergent Paths of Postcommunist democracies. In Diamond, L. – Gunther, R. (eds.), *Political parties and Democracy*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 299–323.
- Newell, J. L. (2010): *The Politics of Italy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Now the Czechs have an Oligarch Problem*, <http://foreignpolicy.com/2015/04/10/now-the-czechs-have-an-oligarch-problem-too-andrej-babis/> (14. srpen 2015).
- Olteanu, Tina – de Nève, Dorotheé (nedatováno): Business Firm or rather Businessman Parties? Political Entrepreneurs in Action, available at http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_33739.pdf (2. květen 2016).
- Sartori, G. (1976) *Parties and party systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tomšič, M. – Prijon, L. (2015): Person-based politics in Italy and Slovenia: comparing cases of leadership's individualization. *International Social Science Journal* 64 (213/214): 237–248.
- Vodička, Karel – Cabada, Ladislav (2011): *Politický systém České republiky*. Portál: Prague.
- Žádaná nevěsta? Po Babišovi připustil vládní koalici s KSČM také Sobotka. *Idnes*, 5. říjen 2016, http://zpravy.idnes.cz/vlada-s-komunisty-cssd-ano-sobotka-babis-fda-/domaci.aspx?c=A161005_091816_domaci_jw (5. říjen 2016).

Ladislav Cabada je docent politologie, prorektor pro akademický rozvoj a garant oborů *Humanitní studia (Bc.) a Politologie (Mgr. a, Ph.D.)* na *Metropolitní univerzitě Praha*. V akademickém roce zastává pozici *International Chair na Národní univerzitě veřejné správy (Nemzeti Közszoalati Egyetem)* v Budapešti. Od roku 2012 je prezidentem *Středoevropské asociace pro politické vědy (CEPSA)*. Jeho výzkum se zaměřuje na komparativní politologii středovýchodní Evropy, zejména volební procesy, politické aktéry a instituce a analýzu politik, regionalismus se zaměřením na střední a jihovýchodní Evropu a politickou antropologii. E-mail: ladislav.cabada@mup.cz

Strany mezery a parlamentní demokracie

JÁN LIĐÁK A VLADIMÍR SRB

Abstract: *Transformation of political system in Czechoslovakia, Czech Republic and Slovak Republic, brought renewal of parliamentarism. Parliament became the main institution of the political system. However gradually some political parties especially those subjects, which are not ideologically clear, represent tendency to establish elements of direct democracy or to reduce parliamentary model. Many politicians (for instance Andrej Babiš) use parliamentary dictionary with no problems, even though many times it is not so far from rhetoric of totalitarian political systems. The etude studies relationships of these political parties and parliamentary democracy in Czech Republic and Slovak Republic.*

Key words: *parliamentarism, political parties, transition, democracy*

Přechod k demokracii a parlamentní model

Zásadní proměny československého politického systému mezi listopadem 1989 a červnem 1990 přinesly tehdy jeden zcela nezpochybnitelný výsledek: nové politické uspořádání Československa se vrátí k hlavním principům politického systému našeho státu z let 1918 – 1938, tedy k principům parlamentní demokracie. Již první prohlášení Občanského fóra z 26. 11. 1989 říká: „Musíme nově vytvořit nebo obnovit demokratické instituce a mechanismy, které umožní skutečnou účast všech občanů na řízení věcí veřejných a zároveň se stanou účinnou zábranou proti zneužívání politické moci“ (Dokumenty doby 1990: 23) Žádná relevantní politická strana neměla ve svém programu před prvními parlamentními volbami v roce 1990 návrh na jiný typ demokracie, případně na model ústavního systému, kde by československý parlament (Federální shromáždění) nebyl hlavní institucí politického systému. Zároveň se Československo vrátilo k volebnímu systému poměrného zastoupení, který byl používán po roce 1918 pro volby do obou komor Národního shromáždění.

V prvních letech transformace se parlament a parlamentarismus staly běžnou součástí života Československa a následně České republiky. Ústavní právník Vladimír Klokočka mohl v roce 1995 na akademické půdě spolehlivě prohlásit,

že navzdory nižší důvěře v parlament, která ale provází i společnosti ve stabilních demokratických systémech Evropské unie, „rozpad komunistických režimů střední a východní Evropy je vesměs provázen právě renesancí parlamentarismu a většinou i parlamentního systému vlády. Parlament byl rychle objeven a sociálně psychologicky internalizován jako klasický ústavní orgán institucionizace reprezentativní demokracie. Je až fascinující, jak rychle a snadno byly v procesu demokratizace opouštěny koncepce konkordantně – demokratické a různé plebiscitně – demokratické varianty vládní formy“ (Klokočka 1995: 9). Po dvaceti letech je patrné, že počáteční dojem politiků i expertů, že parlament se stal nedílnou součástí politického života, je nezpochybnitelnou institucí ústavního pořádku a jiné formy (například přímá demokracie) byly společností zavrženy, dnes již neplatí.

Petr Just v práci Česká demokracie po roce 1989 píše, že „Česká republika splňuje ústavním vymezením postavení a pravomocí jednotlivých institucí na centrální úrovni vládnutí parametry klasického parlamentarismu“ (Just 2012: 153). A Vladimír Klokočka ještě dodává, že přes všechny výhrady je kredit parlamentní vlády u voličů zřetelně vyšší než úroveň věrohodnosti parlamentů v průzkumech veřejného mínění. Politický význam hlasování do parlamentu tak logicky uznává i mnohem více lidí než kolik jich deklaruje v uvedených průzkumech (Klokočka 1995: 11). Oproti většině českých teoretiků (například právě zmíněného Vladimíra Klokočky) nebyli slovenští autoři ohledně stability parlamentního systému tak optimističtí. Například v roce 1995 napsal politolog Peter Kulašik: „Disraeli kdysi řekl, že vládnout je možné jen mečem nebo tradicí. Slovensko nedisponuje demokratickými politickými tradice, ani zkušenostmi s realizací vlastních státních a národních zájmů. Po desetiletích autoritativního systému absolutizujícího represivní stránku politiky se podařilo vytvořit křehké základy občanské společnosti a labilní, avšak přeci jen ústavní základy veřejné činnosti. Důležité bude přesvědčit občany, co za ně může udělat vláda a politici a co musí udělat sami, protože nejhorší alternativou politického režimu na Slovensku by byl autoritativismus bez autority“ (Kulašik 1995: 31). Pomineme – li častokrát opakovaný omyl, daný pouze subjektivním pohledem autorů na minulost, že Slovensko nedisponuje demokratickými politickými tradicemi a realizací vlastních státních zájmů, je zajímavé, že uvnitř slovenské odborné komunity se někteří autoři na stabilitu parlamentarismus dívali v době, kdy čeští teoretici považovali systém parlamentní demokracie za stabilizovaný, mnohem obezřetněji. Tento fakt může být ale způsoben komplikovanějším vývojem bezprostředně po vzniku Slovenské republiky, obdobím, které je zejména z žurnalistických prací známé jako tzv. mečiarismus.

Česká i slovenská odborná veřejnost se však dívá velmi rozporuplně na stabilitu výsledků politické transformace. Asi nejuvštějněji to vyjádřil Jan Bureš v již citované publikaci o vývoji české demokracie po roce 1989, když se vyhnul odpovědi na otázku, do jaké míry je naše společnost konsolidovaná. „Striktní

odpověď však není tak hodnotná jako akademická a veřejná diskuse, která k tomuto tématu probíhá. (...) Dvořáková správně podotýká, že konsolidovaná demokracie' nevyovídá nic o své hloubce či kvalitě“ (Bureš 2012: 152).

Ještě před několika lety tak většina odborné veřejnosti považovala zejména české prostředí za konsolidované, s nezpochybnitelnými institucemi parlamentní demokracie. Nyní se však ukazuje, že díky výrokům a aktivitám představitelů tzv. stran mezery nemusí být míra identifikace občanů s parlamentarismem tak silná, obdobně jako ve Slovenské republice. Co je příčinou toho jevu a z jakého důvodu právě ideologicky nevyhraněné politické strany kritizují parlamentní systém, je obsahem tohoto článku, který rozhodně není vyčerpávající studií na toto téma, pouze se snaží nastínit některé problémy, které s tématem vztahu stran mezery a parlamentní demokracie souvisejí. Autoři jsou si vědomi, že v českém a slovenském prostředí dosud neexistuje žádný výstup kvalitativního výzkumu, který by téma podrobně zpracovával, a proto jsou si vědomi i jistých omezení, která při psaní textu měli. Budou však rádi, pokud se článek stane předmětem další odborné či společenské diskuse.

Strany mezery a proměny politického systému od rozdělení federace

Od rozdělení československé federace vzniklo na území bývalého Československa již několik politických stran a hnutí, která se nedají klasifikovat klasickým ideologickým členěním, volič nezíská pohledem do politických programů takových subjektů srozumitelnou představu o převažujících hodnotách, které chce strana nebo hnutí prosazovat. Během existence První republiky se při dělení či vzniku nových politických stran politici hlásili k ideologiím i proto, že nabídkou jasně artikulovaných nových myšlenek, majících pevný základ v určitém světonázorovém komplexním pohledu, mohli lépe získat voliče. Když v roce 1919 nabyla skupina sociálních demokratů pod vedením Františka Modráčka přesvědčení, že v samotné sociálně demokratické straně začínají převažovat politici s komunistickým myšlením, skupina stranu opustila, aby se do ní opět vrátila poté, co se komunisté jasně ideologicky i systémově vyčlenili z Československé sociálně demokratické strany dělnické. Sociální demokraté i komunisté se nepokoušeli získat hlasy voličů rozostřováním pojmů, názorů či postojů, ale spíše naopak jejich jasnou deklarací a artikulací. Frustrace z politiky, politické korupce a negativních projevů parlamentní demokracie se projevovala snahou přesvědčit voliče, že jiná, nová nebo inovovaná ideologie je tím správným lékem na řešení stávajících politických problémů, nikoliv politika bez ideologického rozměru. V tomto ohledu lze konstatovat, že v letech 1918 – 1938 bylo nedílnou součástí každého stranicko-politického subjektu jasná a rychlá přihlášení se ke konkrétní politické ideologii, s cílem získání co největšího počtu voličů. Kvalifikovaný volič se rozhodoval nejen podle kvality politických aktérů, ale

i podle kvality programu politických stran. Bez artikulace hodnotové orientace by politické strany První republiky neměly příliš šanci na volební úspěch. K srozumitelnému vyjádření programů a cílů přispěla bezpochyby a široká míra politické svobody, umožňující prezentovat i takové politické či volební programy, které byly v rozporu s principy zastupitelské, případně jakékoliv, demokracie a možnost přihlásit se beztrestně k návrhům na likvidaci existujícího demokratického politického systému.

Po vzniku České a Slovenské republiky začal i do stranicko-politických systémů nových evropských demokracií pronikat fenomén tzv. catch-all party (více např. Klíma 1998). Pro tento typ politických stran není podstatou jasná artikulace ideologického programu, který by volební strana chtěla po úspěšných volbách realizovat, ale především snaha po získání co největšího počtu hlasů voličů, bez ohledu na jejich názory a postoje, s cílem získání co největšího podílu na moci. V českém a slovenském prostředí nahrává omezování ideologické příslušnosti i zkušenost Čechů a Slováků s obdobím před rokem 1989 a dosud nepřilí úspěšně prováděná reforma výchovy k občanství tak, aby již od základních škol byla žákům a studentům předkládána podstata parlamentní demokracie jako systému, který dokáže nejspolehlivěji reflektovat zájmy a potřeby většiny občanů státu. Součástí kvalitní výchovy k občanství, která by dokázala spolehlivě připravit nové občany na jejich roli v našem typu politického systému, by měla být i přirozená výchova k politickému stranictví tak, aby nový občan nebyl od dětství přesvědčován o tom, že politika není pro slušné lidi a politické strany jsou sdružením ambiciózních zkorumpovaných lobbyistů, ale naopak, že politické strany jsou běžnou a nezbytnou součástí zastupitelské demokracie. (Na tomto místě stojí za zmínku německý či nizozemský model politického vzdělávání, ve Spolkové republice Německo reprezentovaný například Spolkovou centrálou pro politické vzdělávání, který významně přispívá nejen k omezení politického radikalismu a extremismu, ale i k reálnému pochopení principů parlamentní demokracie u voličů).

Nekvalitní edukační proces, ale i mnoho jiných příčin, přispívá k popularitě nových aktérů parlamentní demokracie, které nelze jednoznačně ideologicky identifikovat. Již v roce 1990 bylo hlavním heslem českého Občanského fóra „Strany jsou pro straníky, Občanské fórum je pro všechny!“ Mnohem větší míra vzniku neideologicky zaměřených subjektů se objevila nejprve na Slovensku, což lze přisuzovat zejména pro parlamentní demokracii nepřilí standardnímu období let 1993 – 1998, kdy byl v čele slovenské vlády (s výjimkou půlročního období v roce 1994) Vladimír Mečiar. Zejména zásahy do podstaty zastupitelské demokracie ze strany vládních elit – především v tzv. kauze Gaulieder (poslanec Národní rady Slovenské republiky František Gaulieder, zvolený za Hnutí za demokratické Slovensko podepsal jako všichni ostatní poslanci HZDS na začátku funkčního období rezignační dopis, který měl být použit v případě vystoupení poslance z poslaneckého klubu hnutí; dopis byl použit v roce 1996; i když sám

poslanec Gaulieder veřejně na schůzi NR SR prohlásil, že se mandátu nevzdává, většinová koalice odhlasovala, že přijímá písemnou rezignaci svého kolegy), přinesly vznik ideologicky velmi pestré Slovenské demokratické koalice, kde byli soustředěni konzervativci, liberální i socialisté. A následně, po parlamentních volbách 1998, začala na Slovensku kulminovat vlna vzniku nových stran bez jasného ideologického programu. Většinou šlo o subjekty, jejichž hlavním cílem bylo prosadit do mocenských pozic jednoho konkrétního člověka (či skupinu lidí) – v tom je současná vlna rozmachu stran mezery v České republice nápadně podobná té slovenské z doby před dvaceti lety. Slovenské ideologicky neidentifikovatelné stranicko-politické subjekty slavily v tomto svém hlavním cíli úspěch: prezidentem republiky se stal Rudolf Schuster, předseda Strany občanského porozumění a později se předseda Strany Směr Robert Fico stal předsedou slovenské vlády. Strana Směr totiž po svém vzniku v roce 1999 nechtěla sdělit jasné stanovisko, ke které ideologii se hlásí, používala heslo „Nejdeme vlevo ani vpravo, ale kupředu.“

Politická strana Směr Roberta Fica je však také příkladem, že přihlášení se ke konkrétní ideologii nemusí politické straně uškodit, ale spíše naopak, dokáže ujasnit voličům jejich rozhodování. Po roce 2002 se Směr sloučil se sociální demokracií a dnes se jasně vymezuje v rámci Socialistické internacionály. Strana mezery Směr využila stav, kdy po volbách v roce 2002 nebyla v Národní radě Slovenské republiky zastoupena žádná socialistická politická strana, pouze strany, hlásící se ke konzervativně-liberálním postojům a komunisté. S jasným ideologicky specifikovaným programem se následně straně Směr – sociální demokracie podařilo v roce 2006 zvítězit ve volbách a v roce 2012 získat od voličů i více než 50 % mandátů v Národní radě Slovenské republiky. Přesto do dnes nelze říci, že by politici Směru byli vyprofilovanými socialisty a ve straně přetrvává snaha po získávání hlasů i od příznivců jiných ideologií.

Nedávné slovenské parlamentní volby v roce 2016 ukázaly, že i v současnosti mohou získat podporu i politické strany bez ideologického a jasně vymezeného programu, ale i bez jasných témat, kterým se chce strana věnovat. Subjekt Jsme rodina podnikatele Borise Kollára se stal parlamentním subjektem, nikdo nemůže vědět, a to ani žádný volič této strany, jak budou poslanci strany hlasovat o návrzích zákonů atd. Faktem však zůstává, že předseda strany zatím nepoužil ani jeden výrok, který by kritizoval parlamentní demokracii či parlamentarismus, naopak, jako opoziční politik deklaroval několikrát snahu pracovat právě na parlamentní půdě ve prospěch svých voličů.

V České republice bylo dělení politických stran a vznik stran nových (např. Občanská demokratická strana / Unie svobody v roce 1998) spojeno s jasnou deklarací hodnotové orientace. Až do voleb v roce 2006 měl volič programově (a ve většině případů i reálně) možnost spolehlivě identifikovat ideologické a hodnotové záměry kandidujících politiků, politické strany samy sebe dokázaly ideologicky zařadit. U některých politických stran nemuselo jít o jednoznačné

politické vymezení (například u ODS našel volič prvky konzervatismu i liberalismu, Komunistická strana Čech a Moravy se k principům komunismu oficiálně hlásí již jen názvem), ale v parlamentních volbách neuspěla žádná volební strana, která by v programu nepředložila voličům jasné hodnotové vymezení.

Jak uvádí Michal Klíma (2015: 37), s rozvojem, klientelistické demokracie, „kdy došlo k systémovému propojení politických stran s netransparentním byznysem, ale i se státní správou“, se však na politické scéně České republiky objevily subjekty, které potlačily jasný příklon k jednomu ideologickému názoru a daly přednost definici cíle, kterého chtějí dosáhnout. Tento cíl se obvykle týká odstranění klientelistických vazeb, omezení korupce a obnovení státních institucí. Michal Klíma vidí několik příčin vzniku klientelistické demokracie:

1. dědictví nadstandardního propojení politické a ekonomické sféry,
2. dědictví nadměrného zasahování politiky, respektive bývalé státostrany, do fungování státní správy,
3. dědictví neexistence dělby moci a systému brzd a protivah v politické sféře,
4. setrvačnost poddanské politické kultury a významu osobních konexí a síťových vazeb,
5. absence silných středních vrstev a občanské společnosti,
6. nedostatek imunity vůči predátorským a parazitickým skupinám majícím na počátku transformace výhody v podobě držení finančního, sociálního, případně i zpravodajského kapitálu,
7. kontext ekonomické transformace a zejména bezprecedentní rozsah privatizace, vyvolávající u politických stran strategii zaměřenou na vyhledávání renty (Klíma 2015: 37).

Zejména dědictví nadměrného zasahování politiky KSČ do fungování státní správy a setrvačnost poddanské politické kultury a pokračování osobních vazeb a sítí lze bezpochyby považovat i za hlavní příčiny vzniku českých stran mezery, zejména takových, které vznikají velmi rychle (Michal Klíma je označuje za tzv. bleskové strany; Klíma 2015: 48). A právě nedostatečná prezentace síly parlamentarismu a selhávání parlamentní demokracie v boji s korupcí a klientelismem vedly zcela jistě i ke vzniku výroků o parlamentní demokracii, parlamentech a parlamentarismu ze strany politiků stran mezery.

České strany mezery a parlamentarismus

V České republice se subjekty, které nelze k dosud popsaným ideologiím jasně přiřadit, staly parlamentními až v posledních šesti letech. Proti politickým ideologiím obecně vystoupil několikrát předseda Věcí veřejných a zároveň po nějaký čas i nejpoblábnější český politik Radek John, označoval je za přežitek minulosti. Sám však po krátkém čase v Parlamentu ČR i ve vládě poznal, že jakmile není strana jasně ideologicky ukotvena, je její rozkol a pád mnohem

jednodušším než konec politických stran s programovým zázemím. Věci veřejné byly politickou stranou, která však přímo necílila na parlamentarismus či principy zastupitelské demokracie, ale především na tradiční a názorově čitelné politické strany. Cílem tohoto útoku bylo získání většího počtu nespokojených voličů. Jedním z hlavních hesel strany před volbami v roce 2010 bylo „konec politických dinosaurů“ (Novinky.cz 2010), tedy jasný útok na politiky etablovaných politických stran. Krátce po volbách, ve kterých se Věci veřejné získaly mandáty v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR, se však strana spojila do vládní koalice právě s těmi politiky, které v předvolebním období nejvíce kritizovala. Následných několik krizí uvnitř strany a jejím rozpad ukončily vzestup této první parlamentní strany mezery v českém zákonodárném sboru.

Mnohem úspěšnějším je v politické praxi hnutí ANO 2001. Jeho zakladatel, slovenský podnikatel Andrej Babiš, druhý nejbohatší občan České republiky, opakovaně prezentoval své důvody ke vstupu do politiky. „Nechci si nikdy vyčítat, že jsem nic neudělal pro to, aby se tato země pohnula“ (Aktualne.cz 2013), uvedl například v roce 2013 jeden z údajných důvodů. Díky profesionálně vedené kampani, frustrace lidí z projevů klientelistické politiky a díky výrazně vysokému množství finančních prostředků, které jeho hnutí mohlo investovat do volební kampaně, se hnutí ANO 2011 stalo parlamentním subjektem a zároveň po volbách 2013 i součástí české vládní koalice.

Současný nejpoblárnější předseda české parlamentní politické strany (STEM 2016). Andrej Babiš se svým odmítáním některých principů parlamentní demokracie netají. V roce 2014 například řekl: „Pro mě ten Parlament není, vlastně jsem se chtěl jako poslanec vzdát, ale klub mi to zakázal“ (Ministerstvo financí ČR 2014). Poslaneckou práci nebere Andrej Babiš příliš vážně, jeho ignorování Parlamentu ČR si všímají velmi často i novináři. Například v květnu 2016 se odmítl účastnit interpelací, s odkazem na svůj zdravotní stav, který mu brání přijít. Jak však uvedl server Novinky.cz, ve stejný den a téměř ve stejnou hodinu, kdy v PS PČR probíhaly interpelace, se Babiš účastnil diskuse se studenty Vysoké školy ekonomické. Na dotaz novinářů pouze řekl, že studenti by akci zrušili a Sněmovna že může jednat i bez jeho přítomnosti (Novinky.cz 2016). Zpravodajský server Denik.cz upozornil v květnu 2016 na to, že předseda vládního hnutí ANO 2011 má nejvyšší absenci v průběhu poslaneckých interpelací (Denik.cz 2016).

Andrej Babiš nepřilíš respektuje i hlavní zásadu parlamentní demokracie, kdy poslanci kontrolují vládu, nikoliv naopak. Obdobný despekt k principům parlamentarismu nacházíme i u dalších ministrů Babišova hnutí ANO 2001. Například hned svůj první projev ve vládní pozici zahájila současná ministryně pro místní rozvoj Karla Šlechtová slovy: „Vy jste všichni zákonodárci. Domnívala jsem se, že fungujete jinak. Domnívala jsem se, že máte vzájemný respekt, že tady nejsou žádné vulgarity, že tu fungujete opravdu jako Poslanecká sněmovna“ (Poslanecká sněmovna PČR 2014).

Někteří významní politici hnutí ANO 2011 se občas vyjadřují i s velkým despektem k obecným zásadám právního státu, plurality a demokracie. Když v srpnu 2016 zorganizoval odpůrce islámu Martin Konvička v Praze akci, která vylekala turisty, neboť šlo o sehranou okupaci Prahy muslimy, komentovala schválení akce svým úřadem, který nemohl zákonně postupovat jinak, primátorka hlavního města Prahy Adriana Krnáčová takto: „Pan Konvička je asociální blázen a jemu bych žádnou akci nepovolila“ (Lidovky.cz 2016). Přímo učebnicovým příkladem porušování parlamentních tradic proslula v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR především její místopředsedkyně za ANO 2011 Jaroslava Jermanová. V roce 2014 s odstupem dokonce veřejně přiznala, že při řízení jedné ze schůzí Sněmovny porušila jednací řád, který je zákonem. Svým zdůvodněním v televizním pořadu Otázky Václava Moravce však zcela otevřeně připustila, že ona sama chápe moc od voličů jako nadřazenou zákonům a parlamentním pravidlům, když řekla: „My jsme byli dotlačeni do situace, kdy nám nic jiného nezbylo, protože jednací řád přežil svoji dobu. Je tam spousta děr, kterých se dá využít a zneužít a v tuto chvíli je zneužíváno. My se na to díváme z hlediska toho, že jsme dostali od voličů právo vést tuto zemi, snažíme se to dělat a menšina nám v tom brání“ (Reflex 2015). V prosinci 2015 představilo hnutí ANO 2011 návrh na omezení vystupování poslanců v rozpravě k návrhům zákonů, což i komunistický deník Haló noviny označil za omezení demokratické diskuse politiků a ironicky dodal: „Hnutí ANO je nespokojeno s projednáváním vládních norem ve zvanírně, pardon – ve sněmovně. ‚Nekecáme! Makáme!‘ bylo heslo Babišova týmu před volbami. Nelíbí se mu parlamentní rozpravy ani opoziční obstrukce. Proto chce omezit čas na projednávání zákonů. Počátkem příštího roku proto chce přijít se změnou jednacího řádu sněmovny, zákona, podle kterého se řídí práce dolní komory. Tím, že ani po dvou letech se mnozí jeho poslanci nenaučili pár desítek stránek, o čemž svědčí jejich neustálé přešlapy a trapné chyby při jednání ve sněmovně i ve výborech, se Babišovi poslanci netrápí. Nyní přišli s tím, že čas na projednání zákonů je třeba omezit a rozdělit ho mezi poslanecké kluby podle jejich velikosti“ (Haló noviny 2015). Proti takovému návrhu se postavila celá opozice, mnohdy poukazující na hlavní princip demokracie, jak ji chápal zakladatel československé demokracie T. G. Masaryk – na princip svobodné diskuse.

Politolog Petr Fiala, který je však v současnosti zejména v roli předsedy opoziční politické strany ODS, již několikrát Andreji Babišovi připomněl, že jeho rétorika se začíná podobat nacistickému slovníku. V říjnu 2015 například Petr Fiala řekl: „To, co říkal Andrej Babiš – Parlament je zvanírna nebo něco podobného a zbytečné a zdržuje to – to už jsme v historii slyšeli a slyšeli jsme to v historii několikrát a například tohle říkal Adolf Hitler, ono to vždy začíná nenápadně. On ten parlamentarismus se dá lehce odbourat“ (České noviny 2015). Je nepochybné, že pro zachování parlamentarismu jsou výroky proti parlamentní demokracii a návrhy na její omezení nebezpečné, i když s největší pravděpodobností velmi populární u významné části voličů.

Nabízí se otázka, jaký bude další vývoj stran mezery v našem systému parlamentní demokracie. Příklad slovenské strany Směr ukazuje, že aby politická strana nebyla jen tzv. stranou na jedno použití, tedy na efekt úspěchu u jediných parlamentních voleb, je třeba dát straně či hnutí jasný politický program se zaměřením na konkrétní ideologii. V České ani Slovenské republice zatím ani jedna politická strana bez ideologického zakotvení neuspěla ve volbách dvakrát po sobě. České hnutí ANO 2011 zatím vede volební preference i nyní, poté, co jeho předseda již několik let řídí jedno z klíčových českých ministerstev a opakovaně se vyjádřil velmi kriticky k práci českého nejvyššího zastupitelského orgánu.

Velmi problematický je postoj i dalších stran mezery, či obecně ideologicky nejasných subjektů, k systému zastupitelské demokracie. Zatím se ukazuje, že se uvedené subjekty občas pokoušejí omezit některá demokratická pravidla, jako zmíněný například Andrej Babiš a jeho hnutí. Ještě dál jde Tomio Okamura, který upřednostňuje přímou demokracii, můžeme tak spekulovat, zda jeho názory a vyjádření nejsou hrozbou pro samotné principy české parlamentní demokracie. Hned úvodní bod programu jeho současné politické strany, Strany přímé demokracie, totiž říká: „Chceme radikální změnu politického systému, chceme přímou demokracii, referendum a odvolatelnost politiků“ (Strana přímé demokracie 2016). Odlišně od Andreje Babiše se však ukazuje, že Okamurova popularita pomalu končí a jeho subjekt již potřebnou pětiprocentní hranici hlasů pro získání mandátů v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky nezíská.

Jak už bylo naznačeno, specifickým projevem současných diskusí o parlamentní demokracii je fakt, že všechny stávající politické strany, které se hlásí k nějaké konkrétní ideologii, a to včetně Komunistické strany Čech a Moravy, se velmi výrazně zasazují za zachování demokratických parlamentních principů, ideologicky neukotvené politické subjekty mají tendence více experimentovat a nabízet v zastupitelské demokracii netradiční návrhy, které mohou samotné principy zastupitelské demokracie destruovat. Záleží na voličích, jak se k možné destrukci budou stavět, současná snaha po politice efektivní, jasné a důrazné tak může postupně přinést snahy po omezení pomalé, méně efektivní a nerazantní demokracii parlamentní.

Již dnes však můžeme identifikovat politickou situaci jako novou, proměňující předchozí systém, etabloující se v České republice od roku 1989. Michal Klíma k tomu dodává, že „s nástupem Sobotkova kabinetu v lednu 2014 nastala nová etapa restrukturalizace stranického a politického systému. I když rozpor mezi levicí a pravicí má své nezastupitelné místo, přesto přinejmenším dočasně vede dominantní dělicí linie mezi starými a novými stranami“ (Klíma 2015: 47) Dá se souhlasit s Michalem Klímou i v tom, že pouze pokud dojde k omezení vlivu klientelistických struktur, může dojít k revitalizaci klasického ideologického dělení politických stran. Pouze není jasné, zda nové stranické subjekty nenahradí v klientelistickém systému strany staré, v takovém případě by zcela jistě

došlo k vážnému ohrožení parlamentní demokracie, neboť by stále více voličů bylo přesvědčeno, že parlamentarismus není dobrým politickým systémem.

Kritika parlamentarismu a teorie demokracie

Samotný pojem „parlament“ vychází z latinského či francouzského výrazu pro mluvení či řečnění (Theimer 1973: 63). Původní význam parlamentů měl být právě v prezentaci názorů, ale i dnes je svobodná diskuse a střet názorů v centru parlamentní práce. Právě ze svobodné diskuse se mají v moderních legislativních orgánech států rodit zákonné předpisy, odpovídající společenské situaci a poptávce většiny obyvatel. Zmíněná kritika parlamentu jako žvanírny se tak obvykle v minulosti objevovala právě ze strany politiků, snažících se odstranit vliv a roli parlamentu jako hlavního zákonodárného sboru státu, kritizující politici se snažili nahradit tuto roli jiným orgánem (výnosy Vůdce, rozhodnutí stranických orgánů apod.). Kritika parlamentů a zastupitelské demokracie se objevovala i v době vážných krizí na našem území, například v období tzv. Druhé republiky, postupně demontující principy parlamentní demokracie (stále více politiků užívalo mezi Mnichovskou konferencí a vznikem Protektorátu Čechy a Morava pojem „autoritativní demokracie“; více např. Rataj 1997).

Kritika práce parlamentů však není vlastní pouze totalitním hnutím, stranám nebo režimům. Giovanni Sartori popisuje ve své Teorii demokracie rozdíl mezi politickými realisty a racionalisty. Za typické realisty v politické teorii považuje Sartori zástupce klasické teorie elity, ale konstatuje, že „Mosca, Pareto a Michels se však mýlili, když tvrdili nebo předpokládali, že realita protirečí demokracii“ (Sartori 1993: 51). Právě tím, říká Sartori, že demokratická společnost obvykle odmítá uznat názory demokratických realistů, vzniká situace, kdy jsou realisté vyčleněni z demokratického společenství a přidávají se k antidemokratům.

Sartori nabízí i odpověď na otázku po snaze ukotvit v politickém systému takové strany či hnutí, která nabízejí nepříliš demokratická řešení problémů. I když politici z protestních stran a hnutí (a tedy i tzv. stran mezery) hledají realistická řešení, Sartori označuje jejich snahy za idealistické, neboť protestní chování vyplývá z deziluze ze stávajících poměrů a fungování demokratických institucí. „Deziluze navozuje idealismus, ne realismus. Pokud by realismus působil včas, zabránil by jí. A tak je třeba vzít především v úvahu, že realismus má antidemokratické sklony v tom, že se někdy projevuje jako opožděný realismus. Následuje po deziluzi, navozené příliš idealistickými plány, namísto toho, aby deziluzi předcházel a pokoušel se jí zabránit“ (Sartori 1993: 51). Sartori dále dělí demokratické chování na empirické a racionalistické. Zatímco empirické vědomí setrvává uprostřed dění, chce si politické dění ověřit, vyzkoušet či prohlédnout, racionalistické vědomí se nachází „nad věcí“, od faktů příliš vzdáleno. Rozdíl je i ve vnímání teorie a praxe – pokud získá empirik dojem, že jakýkoliv program selže v praxi, musí být chyba v teorii, racionalista se domnívá, že je

chybná praxe. Empirismus, dle Sartoriho, se snaží poučit ze zkušenosti a opakovaně ověřuje postupy, racionalismus postupuje bez ověřování. „Nakonec se ukáže, že empirik je spíše rozumný než racionální, zatímco racionalista nadevše vyzdvihuje logickou přesnost, a proto je racionální dokonce za cenu nerozumnosti.“ A ještě dodává: „Racionalisti se soustřeďují na vytváření modelů a na hledání definitivních řešení. Chtějí realitu zrekonstruovat v souladu s la raison, což vlastně znamená, že racionalismus je nedostatečně vybaven na řešení praktických problémů a že se vyznačuje antirealistickým či přinejmenším nerealistickým postojem“ (Sartori 1993: 53). A konečně, Sartori je přesvědčený, že dysfunkční demokracie vzniká právě z toho, že je příliš racionální. Racionalistické demokracie se mohou stát imaginárními, příliš odtrženými od reality a jako takové nemohou zvládat problémy skutečného světa.

Sartoriho úvahy lze bezpochyby naplnit praktickými příklady. Politici, zakládající strany mezery, touží po racionalismu a rychlém praktickém řešení všech společenských, ekonomických a politických problémů. Politická strana s jasným ideologickým zázemím musí trpělivě vysvětlovat své cíle, často mnoho let či desetiletí, než získá výraznější podíl na moci. Takový čas racionalisté nemají. Je tedy přirozené, že zakladateli „neideologických“ politických stran a hnutí jsou lidé, u nichž je racionalismus nutný pro úspěch v hlavním předmětu jejich životního zájmu, v podnikání (Silvio Berlusconi, Boris Kollár, Andrej Babiš atd.). Konečně, sám Andrej Babiš v předvolebním období roku 2013 několikrát prohlásil, že stát je třeba řídit jako firmu, přičemž nespécifikoval, kdo je ve firmě „Česká republika“ správním orgánem, kdo dozorcím, kdo akcionářem a kdo zákazníkem. Parlamentní rozhodování je pomalé, z pohledu podnikatelského sektoru není příliš efektivní a navíc, parlamenty jsou schopny přijímat i taková rozhodnutí, která nemusí být v zájmu právě úzké vládní elity.

Ještě výraznějším kritikem parlamentní demokracie, než byli Sartorim citovaní sociologové, patřící ke klasické škole teorie elity, byl teoretik davu Gustave Le Bon. V jeho zakladatelské práci *Psychologie davu* uvádí velmi podobné argumenty proti parlamentům, jako užívá například Andrej Babiš, například: „Politická shromáždění jsou místem, kde se lesk génia uplatňuje nejméně. Zde se hledí jen na výmluvnost, která je přizpůsobena době a místu, a na služby, které byly prokázány ne vlasti, ale stranám“ (Le Bon 1994: 139). Nicméně je třeba zároveň s touto myšlenkou připomenout i druhou část názorů Le Bona na parlamentarismus, který již s názory vůdců stran mezery příliš v korelaci není: „Přes všechny obtíže svého provozu jsou parlamentní shromáždění přece jen to nejlepší, co lidé vynalezli pro svou vládu a na ochranu před jhem osobních tyraní. Jsou jistě ideálem vlády alespoň pro filozofy, myslitele, spisovatele, umělce a vědce, zkrátka pro všechny, kteří tvoří vrchol civilizace“ (Le Bon 1994: 146). A v souvislosti s naším textem je zajímavé varování Le Bona před jedinými dvěma riziky, která představují parlamenty pro občany: plýtvání penězi a – především – postupné omezování osobních svobod. Obzvláště před

omezováním svobod varuje Gustave Le Bon důrazně, neboť to nebývá tak zjevné, ale má pro demokracii mnohem horší důsledky. Tento směr může parlamentu projít při nízké politické participaci obyvatel. Jak Le Bon dodává: „Se vzrůstající lhostejností a bezmocností občanů roste nezadržitelně význam vlády. Vlády pak musí mít iniciativu a podnikavost, které jednotlivec ztratil; ony musí všechno podnikat, vše řídit a chránit. Stát se tak stává všemohoucím bohem; naštěstí nás zkušenost poučuje, že moc takových bohů nebyla nikdy ani trvalá ani příliš silná“ (Le Bon 1994: 150).

Závěr

Hodnotit, zda politici stran mezery budou s kritikou parlamentní demokracie pokračovat či nikoliv, nelze nyní predikovat. Pokud ano, bude záležet na názorech většiny obyvatel, zda budou chtít systém parlamentní demokracie odstranit či ponechat. Pokud by – podobně jako v prvních dvaceti letech po listopadu 1989 – byli voliči nadále s tímto modelem pevně ztotožnění, nezbyvalo by politikům stran mezery nic jiného, než prostřednictvím právě tohoto modelu usilovat o přístup k moci. I zakladatelé České a Slovenské republiky, Václav Klaus a Vladimír Mečiar, se při předčasném a nepřilíh přehledném odstavení z funkce předsedy vlády (v SR v roce 1994 a v ČR v roce 1997/98) dokázali díky důslednému dodržování pravidel parlamentní demokracie za pomoci hlasů voličů do nejvyšších politických funkcí vrátit. Je ovšem otázkou, zda si politici stran mezery uvědomují dosah svých výroků a zda by, v případě krize, byli schopni – podobně jako jimi kritizovaní politici klasických politických stran – využít a pracovat s modelem parlamentní demokracie. To však může ukázat pouze budoucí politická praxe.

Literatura

Aktualne.cz (2013): Mezi Stropnickým aBerlusconim, dostupné na <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nazory-a-komentare/andrej-babis-ano-2011-mezi-stropnickym-a-berlusconim/r~e976380a041511e38b280025900fea04/?redirected=1472396003> (4. 4. 2016)

Bureš, Jan et al.: Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému. Praha: Grada

České noviny (2015): Bělobrádek kritizuje Babiše za porušování demokratických pravidel, dostupné na <http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/belobradek-kritizuje-babise-za-porusovani-demokratickych-pravidel/1268415> (4. 4. 2016)

Denik.cz (2016): Při interpelacích ve Sněmovně má nejhorší účast Babiš a Chovanec, dostupné na http://www.denik.cz/z_domova/pri-interpelacich-ve-snemovne-ma-nejhors-i-ucast-babis-a-chovanec-20160501.html (20. 8. 2016)

Dokumenty doby (1990)

Gbúrová, Marcela ed. (1995): Parlamentná demokracia a formovanie občianskej spoločnosti. Prešov: UPJŠ

Haló noviny (2015): babiš chce omezit demokratickou diskusi poslanců, dostupné na <http://www.halonoviny.cz/articles/view/42042986> (25. 8. 2016)

Klíma, Michal (1998): Volby a politické strany v moderních demokraciích. Praha, Radix

Klíma, Michal (2015): Od totality k defektní demokracii: privatizace a kolonizace politických stran netransparentním byznysem. Praha: Slon

Klokočka, Vladimír (1995): Vývojové tendence evropského parlamentarismu. – Šimíček, Vojtěch ed. Aktuální problémy parlamentarismu. Brno: Masarykova univerzita

Le Bon, Gustave (1994): Psychologie davu. Praha: Kra

Lidovky.cz (2016): Naprosté selhání úředníka kvůli Konvičkově akci, dostupné na http://www.lidovky.cz/naproste-selhani-urednika-kvuli-konvicke-akci-vyvodim-dusledky-rika-krnacova-gfk/zpravy-domov.aspx?c=A160822_153853_ln_domov_sk (25. 8. 2016)

Ministerstvo financí ČR (2014): Rozhovor s ministrem financí ČR Andrejem Babišem, dostupné na (<http://www.mfcr.cz/cs/aktualne/v-mediich/2014/rozhovor-s-ministrem-financi-andrejem-ba-17509>) (4. 4. 2016)

Novinky.cz (2010): Věci veřejné začaly kampaň výstřelem na Strakovu akademii, dostupné na <http://www.novinky.cz/domaci/198058-veci-verejne-zacaly-kampan-vystrelem-z-dela-na-strakovu-akademii.html> (4. 4. 2016)

Novinky.cz (2016): Mám zápal plic, ve Sněmovně nebudu, omluil se Babiš. Pak šel debatovat se studenty, dostupné na <https://www.novinky.cz/domaci/402667-mam-zapal-plic-ve-snemovne-nebudu-omluvil-se-babis-pak-sel-debatovat-se-studenty.html> (20. 8. 2016)

Poslanecká sněmovna PČR (2014): Stenoprotokol z 19. schůze PS PČR, dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/019schuz/s019070.htm> (4. 4. 2016)

Rataj, Jan (1997): O autoritativní národní stát. Praha: Karolinum

Reflex (2015): Jermanová z Babišova hnutí připustila porušení jednacního řádu Sněmovny, dostupné na <http://www.reflex.cz/clanek/zpravy/69333/jermanova-z-babisova-hnuti-ano-pripustila-poruseni-jednaciho-radu-snemovny-u-eet.html> (25. 8. 2016)

Sartori, Giovanni (1993): Teória demokracie. Bratislava: Archa

STEM (2016): Popularita politických osobností – květen 2016, dostupné na <https://www.stem.cz/popularita-politicky-ch-osobnosti-v-kvetnu-2016-2/> (8. 7. 2016)

Strana přímé demokracie (2016): Program Strany přímé demokracie, dostupné na <http://spd.cz/program/> (25. 8. 2016)

Styckow, Petra (2007): Vergleich politischer Systeme. Paderborn: Wilhelm Fink

Theimer, Walter (1973): Geschichte der politischen Ideen. Bern: Francke Verlag.

Prof. PhDr. Ján Lidák, CSc. je v současné době rektorem Vysoké školy politických a společenských věd v Kutné Hoře, začátkem 90. let 20. století byl prvním vedoucím katedry politologie na území dnešní Slovenské republiky. Specializuje se především na otázky migrace a mezinárodních vztahů.

Doc. PhDr. Vladimír Srb, Ph.D. je prorektorem Vysoké školy politických a společenských věd v Kutné Hoře, věnuje se především politickým systémům ČR, SR a v evropských mikrostátech. Za svou práci o rozdělení ČSFR získal prestižní Bolzanovu cenu.

Labilita stranických systémů v postkomunistickém prostoru EU. Příčiny, důsledky, souvislosti

KAREL VODIČKA

Abstract: *This article focuses on the labil party systems in postcommunist countries within EU. Author searches for causes of the lability in economic indexes. Next question is focused on consequences caused by labil party systems specific in the postcommunist area within EU member states. Article highlightes context why labil party systems emerges and how they influences states themselves. Author uses analogies and shows structural similarities of chosen countries.*

Key words: *EU postcommunist area, deficits in process of consolidation, lability of party system*

Postkomunistický prostor v EU

Postkomunistický prostor v Evropské unii sestává z východních zemí Spolkové republiky Německo a z východních států Evropské unie. Pro celý tento prostor jsou typické určité strukturální podobnosti a analogické vývojové trendy, které jej markantně odlišují jak od etablovaných demokracií v EU na straně jedné, tak od ostatních zemí bývalého východního bloku na straně druhé.

Od zavedených středoevropských demokracií v EU (např. Rakousko, Nizozemsko a západní Německo) se postkomunistické země EU liší traumatickou zkušeností s komunistickou diktaturou, která zpusťovala morální hodnoty předtotalitní éry a hluboce deformovala politickou kulturu obyvatelstva. V důsledku toho trvají ve východní části Evropské unie rozličné systémové nedostatky na úrovni zastupování zájmů (zejména labilní stranické systémy), na úrovni aktérů (náchyllost ke korupci) a na úrovni občanské společnosti (slabší podpora demokracie a nedostatečná ochota k politické angažovanosti). Hospodářsky se postkomunistický prostor v EU odlišuje od vysoce rozvinutých tržních ekonomik EU nižšími příjmy obyvatelstva a nižším hrubým domácím produktem na hlavu, stejně tak vyšší mírou nezaměstnanosti (Vodička, Heydemann 2013: 319n.).

Na druhé straně, od ostatních bývalých zemí východního bloku, se postkomunistické země v EU odlišují tím, že se jednoznačně nachází v procesu politické a hospodářské konsolidace. Zaujímají v mezinárodních komparacích renomovaných agentur (Bertelsmann-Transformations-Index; Freedomhouse Ranking) špičkové pozice mezi transformačními zeměmi – coby do značné míry upevněné demokracie s tržní ekonomikou. V žádné z postkomunistických zemí v EU nedošlo k návratu autoritativního režimu. To je zcela fundamentální rozdíl oproti ostatním zemím bývalého východního bloku, kterým se privilegia vstupu do EU nedostalo. Ty jsou hodnoceny jako silně deficitní demokracie či přímo jako autokracie (Vodička, Heydemann 2013: 319n.).

Příčiny a důsledky labilitý stranických systémů

Obecně

Obyvatelstvo východní části EU je poznamenáno jak čtyřiceti lety komunistické diktatury, tak 26 lety transformačních zlomů. Stav společnosti, která právě setřásla jho diktatury, popsal v roce 1990 výstižně Václav Havel: „*Jsmo morálně nemocní, neboť jsmo si zvykli, něco říkat a něco jiného myslet. Naučili jsmo se v nic nevěřit, být k sobě navzájem lhotejní a starat se pouze sami o sebe.*“ (Vodička 1990, S. A 248 ff.). 26 let transformace po implozi komunistických režimů, s jejími zmatky, nespravedlnostmi, nejistotami a rostoucími sociálními rozdíly, nemohly tuto nemoc vyléčit; často se to spíše zhoršilo. Pro angažovanou občanskou společnost, efektivní hospodářství a korektní politiku jsou nezbytně potřebné společenské zásoby **důvěry a morálky**. Ty jsou ovšem v postkomunistickém prostoru zoufale nedostatkovým zbožím. Mezi mentálním nastavením a hodnotovými prioritami občanů, politickou kulturou a reálnou kvalitou demokracie existují těsné vazby. Jak se ukazuje, představuje postupná změna mentality ústřední problém transformace (Vodička, Heydemann 2013: 377n.).

Většina občanů v postkomunistickém prostoru EU se považuje za poražené při změně systému, nedůvěruje politickým stranám a tuto nedůvěru spojuje se zásadní skepsí k politice. Politické strany jsou v obyvatelstvu zakotveny pouze povrchně: mají málo členů, voličská přelétavost je značná, většina stranických systémů je proto nestabilní. V důsledku labilitý stranických systémů pak padají často předčasně vlády, neboť se drobí a přeskupují strany, které jim mají v parlamentu zajišťovat většinovou podporu. V těch zemích, ve kterých obyvatelstvo chová nejnižší důvěru k politickým stranám a demokratickým institucím, jsou lidé se svou demokracií také nejvíce nespokojeni. Nevěří, že by svých chováním mohli reálnou politiku změnit a tudíž se zřídka angažují. A v těchto zemích je korupce rozšířená jak mor, neboť skeptičtí, od politického dění odvrácení občané nekontrolují dostatečně politiky, třímající kormidlo moci (srov. Vodička, Heydemann 2013: 356n.; Plasser, Ulram, Waldrauch 1997; Ismayr 2010a: 9n.;

Jakobs 2004; Pickel, Jakobs 2006; Pickel Gert, Pickel Susanne 2006; Pickel 2009; Backes 2007: 49; Jesse 2011: 359).

Vytvoření a upevnění vitální, svéprávné a politicky angažované občanské společnosti bude zjevně ještě trvat desetiletí. Samostatnost v myšlení a jednání a občanská angažovanost se nedají nařídít shora, musí se rozvíjet a uzrávat zdola, a mnohé nasvědčuje, že se naplní prognóza německého sociologa Dahrendorfa (1991), že pro dozrání občanské společnosti bude potřeba dvou generací či dokonce šedesáti let.

Hluboká nedůvěra k politickým stranám

Nedůvěra v politické strany je jedním z esenciálních demokratických deficitů v postkomunismu. Podíváme se na graf: v Holandsku důvěřuje politickým stranám 41% obyvatel. Ve Slovinsku 5%. To znamená, že 95% Slovinců nevěří politickým stranám. V České republice důvěřuje politickým stranám 14%, nedůvěřuje rovněž převážná většina 86% obyvatel.¹

Důvod? Lidé vyrůstali za komunismu v podmínkách nepřetržité lživé propagandy. A protože právě všemocná komunistická strana byla pramenem těch nejpodlejších lží, bylo obyvatelstvo ke straně – zcela právem – obzvláště nedůvěřivé. A nedůvěra k politickým stranám zůstává v postkomunistických společnostech ještě po 26 letech od revolucí mimořádně vysoká, dosahuje dramatických 80 % – 95 % obyvatel. Otázka: mohou být parlamentní demokracie, kde drtivá většina obyvatel nedůvěřuje politickým stranám, považovány za konsolidované?

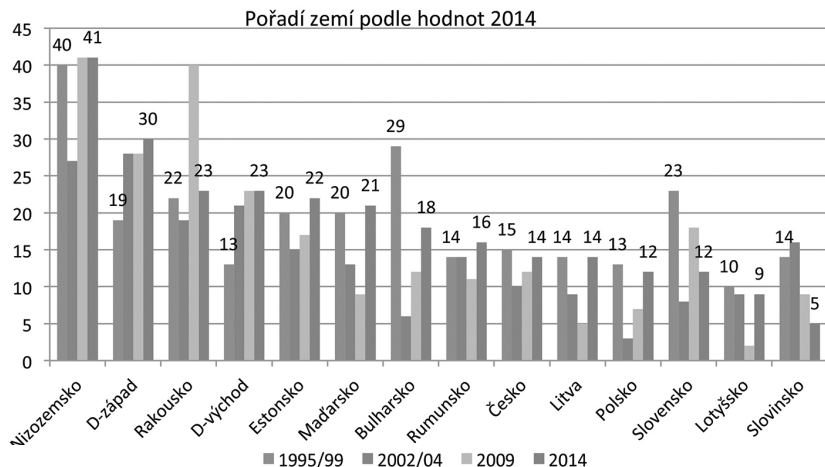
Nedůvěra k demokratickým institucím

V parlamentech zasedají zástupci politických stran. S nedůvěrou k politickým stranám souvisí tudíž i nedůvěra k politickým institucím. Nedůvěra převažuje v postkomunistickém prostoru EU permanentně nad důvěrou, a to jak k parlamentu, tak k vládě a justici. Rozdíly mezi západními a východními zeměmi EU jsou propastné. V Rakousku požívá parlament důvěry 55% obyvatelstva, u nás v ČR to je 15%, v Lotyšsku 6%. Jako u většiny jiných výzkumů veřejného mínění jsou hodnoty ve východním Německu odlišné od západního Německa, zato ale podobné s hodnotami ostatních zemí transformujících se zemí středovýchodní Evropy.²

1 Pramen: viz v dalším údaje ke grafice „Důvěra k politickým stranám“.

2 Pramen: viz údaje k dané grafice.

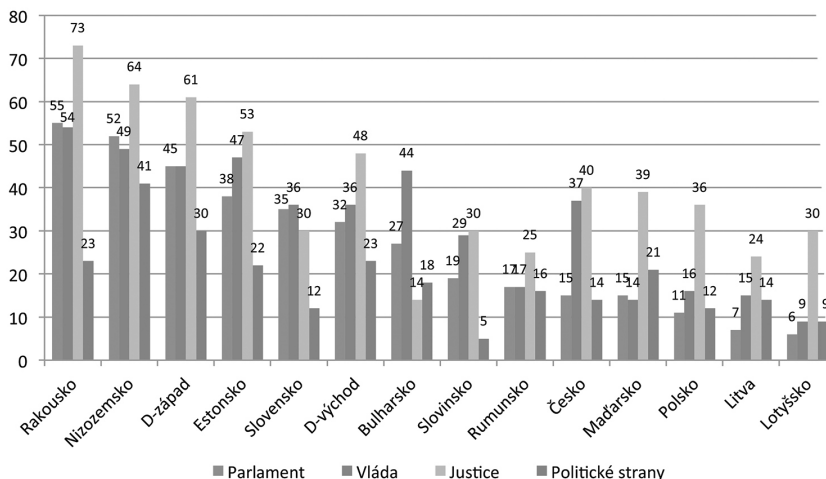
Obrázek 1: Důvěra politickým stranám

Pozn.: Nizozemsko, D-západ a Rakousko jako referenční země

Zdroj: *Pramen*: Údaje ke grafice „Důvěra k politickým stranám“: 1996/99 = WVS 1995/98, pro referenční země Eurobarometer 51 (1999); 2002/04 = Eurobarometer 61 (2004) pro Německo západ a Německo východ Allbus 2002; 2009 = Democracy Index na bázi Eurobarometer 2009; pro NL a A Eurobarometer 71; pro D-West a D-Ost Allbus 2008. U WVS 1995/98 = čtyři odpovědi na výběr (velmi důvěřuje, spíše důvěřuje/nepřilíží důvěřuje, vůbec nedůvěřuje); u Eurobarometer 51 = dvě předlohy odpovědi; při Allbus 2002 = stupnice se sedmi stupni důvěry (vlastní výpočet – jako důvěra byly hodnoceny hodnoty od 3,5 do 7), 2014=Eurobarometer 81 S. 67; Pro hodnoty D-Ost 2013, studie BPB (Bundeszentrale für Politische Bildung).

Obrázek 2: Důvěra v parlament, vládu, justici a politické strany 2014 v %

Pořadí zemí dle důvěry v parlament A, NL a D-západ jako referenční země³

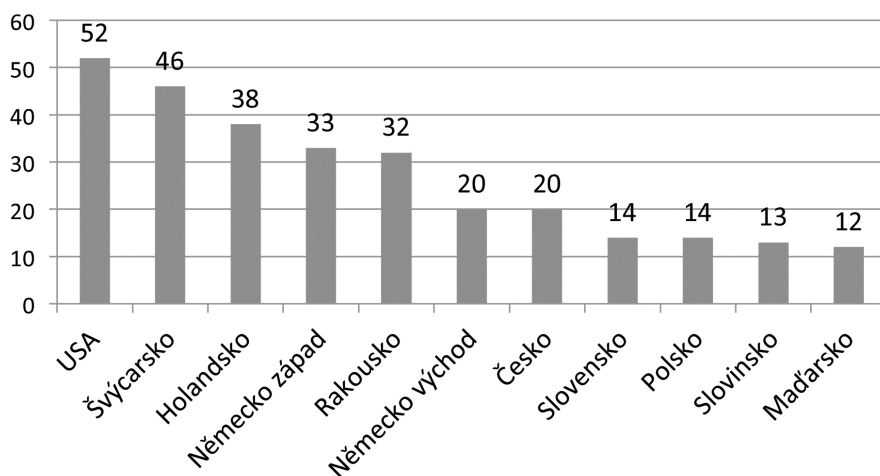
³ *Pramen*: Důvěra v parlament, vládu a politické strany, Basis Eurobarometer 81/2014, str. 67; hodnoty důvěry v justiční systém Flash Eurobarometer 385/2013, str. 14. Hodnoty pro politické strany: viz údaje ke grafice, Důvěra v politické strany“.

Vnímání možností ovlivňovat politiku

S nedůvěrou k politickým stranám a politickým institucím souvisí rovněž pochyby ohledně možností běžného občana ovlivňovat politiku. Obyvatelstvo ve východní části Evropské unie je ve vztahu ke svým možnostem ovlivňovat politiku velmi skeptické. Méně než 20 % občanů věří, že lidé jako oni mohou mít vliv na to, co dělá vláda. Ve Spojených státech či ve Švýcarsku je to přibližně polovina občanů.

Obrázek 3: Vnímání možností politické participace

„Lidé jako já nemají žádný vliv na to, co dělá vláda.“

Odmítnutí v %

USA, Švýcarsko, Holandsko, Německo, západ a Rakousko jako referenční země

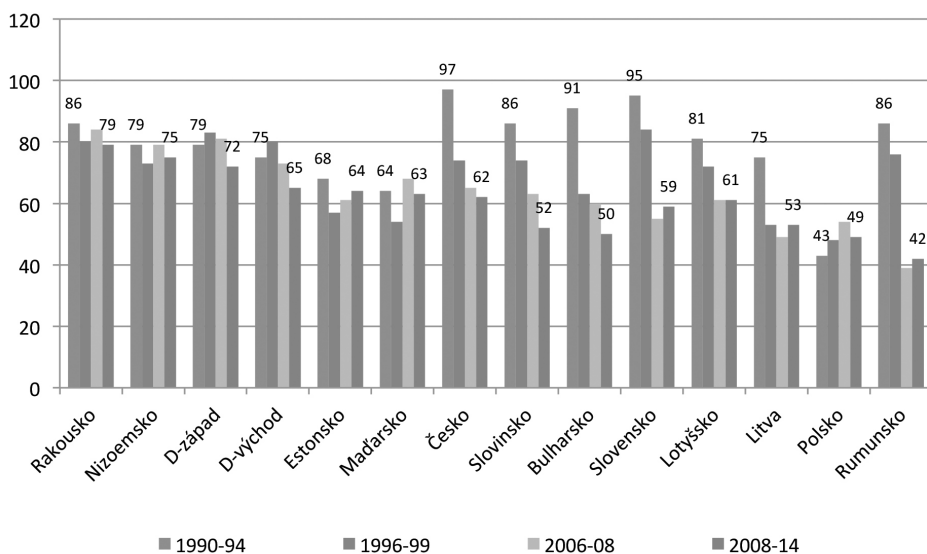
Zdroj: *Pramen: Plasser, Ulram, Waldrauch, 1997, S.166*

Nízká volební účast

Občané nedůvěřují politickým stranám, ani politickým institucím. Nemyslí, že by svým chováním – zejména svým voličským chováním – mohli zásadně ovlivnit vládní politiku. Důsledek: volební účast je ve východních zemích Evropské unie, stejně jako ve východním Německu, permanentně nižší než v etablovaných demokraciích. V etablovaných demokraciích je volební účast pravidelně nad 70%. V postkomunistickém prostoru se obvykle pohybuje pod 60%.⁴

4 *Pramen: viz údaje v grafice „Volební účast při parlamentních volbách“.*

Obrázek 4: Volební účast při parlamentních volbách (v %) zemí dle poslední volební účasti⁵

A, NL a D-západ jako referenční země

Při prvních svobodných volbách po pokojných revolucích pozdravilo obyvatelstvo střední a východní Evropy nadšeně nově získanou svobodu volby, otvírající se po nekonečně dlouhé době komunistické diktatury. Voliči však byli záhy hluboce zklamáni reálnou demokracií všedního dne a sociálními otřesy, které způsoboval přechod od centrálně řízené ekonomiky k tržnímu hospodářství. Původní euforie byla vystřídána skepsí. Proto volební účast v následujících volebních obdobích klesala (Vodička, Heydemann 2013: 330).

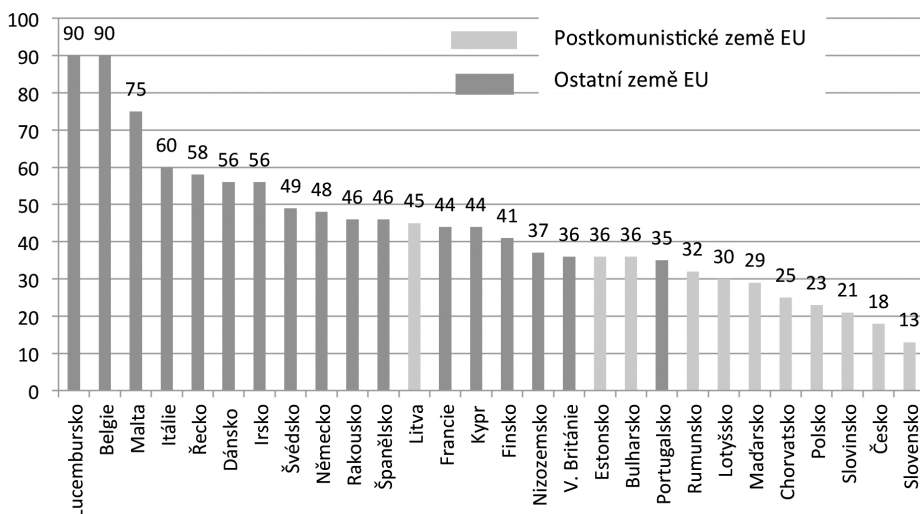
Nízká volební účast při volbách do Evropského parlamentu

Uvedený trend nízké volební účasti v postkomunistickém prostoru je na první pohled patrný z následující grafiky „*Volby do Evropského parlamentu 2014*“. Rovněž ve volbách do Evropského parlamentu byla volební účast v postkomunistických zemích výrazně nižší než v etablovaných demokraciích. Lucembursko a Belgie (účast 90%) nelze z hlediska volební účasti bez dalšího srovnávat, neboť tam panuje volební povinnost, volební neúčast je sankcionována. Ostatní země již srovnávat lze. Na Maltě volilo do Evropského parlamentu 75 % oprávněných voličů, v Německu 48%, ve všech postkomunistických zemích (s výjimkou Litvy)

⁵ *Pramen:* European Election Database (http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country, 28. 5. 2015; pro D-West und D-Ost: Deutscher Bundestag, (<https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/ImFokus/Sonstiges/DeutscheEinheitWahlverhaltenOstWest.html>, 15. 7. 2015).

to bylo méně než 36 %. V České republice to bylo dokonce pouhých 18 %. Tedy pouze každý pátý občan České republiky, disponující demokratickým volebním právem, se jal volit do ústředního zastupitelského orgánu Evropské unie – do nejvyššího mocenského orgánu Evropy, jehož složení může bezprostředně ovlivnit. Hlasy voličů v menších zemích mají přitom při volbách do Evropského parlamentu větší váhu – pro zvolení poslance EP je v menších zemích potřebný menší počet voličských hlasů. Například v Německu připadá na jeden poslanecký mandát v EP přibližně o polovinu více oprávněných voličů než v ČR.⁶ Na mezinárodních konferencích podotýkám: Naštěstí máme bratry Slováky, kteří jako jediní jsou s volební účastí 13 % ještě horší, než my Češi.

Obrázek 5: Volby do Evropského parlamentu 2014 (volební účast v %)

Pozn.: Údaje odděleně pro východní a západní Německo nebyly k dispozici.

Zdroj: Pramen – údaje grafiky: Mladá fronta dnes, 22. 10. 2013, s. A/12.

Podíl členů vládních stran na obyvatelstvu (v promile)

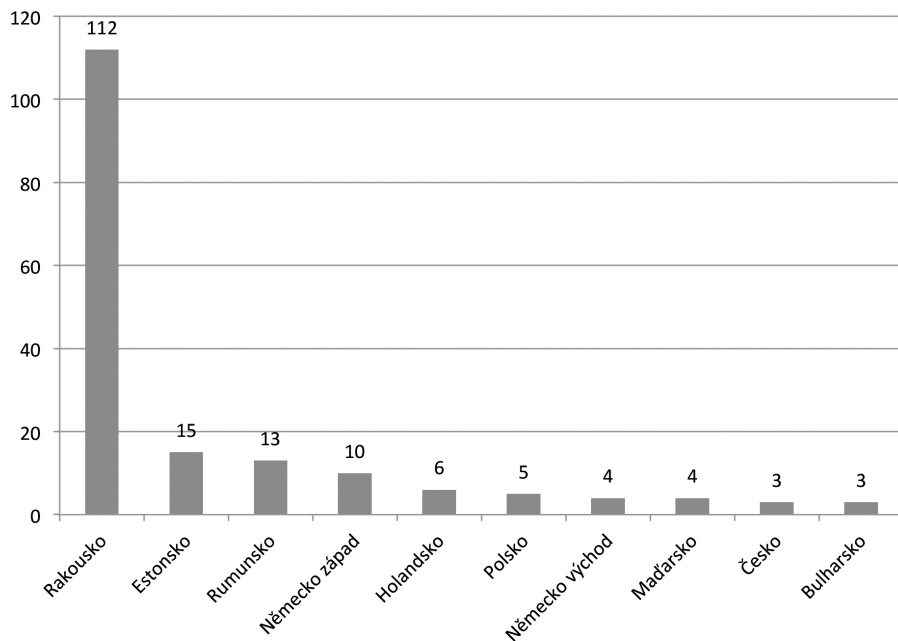
Jiným možným způsobem měření politické angažovanosti občanů může být podíl členů vládních stran na obyvatelstvu: Podíl členů vládních stran na obyvatelstvu činí v Rakousku 112 promile, v České republice či Bulharsku 3 promile; ve Spolkové republice Německo jsou to na západě 10 promile, na východě 4 promile.

Jak srovnání ukazuje, politické strany v postkomunistickém prostoru EU se opírají zpravidla o malou členskou základnu a jsou ve společnosti jen mělce zakotveny. To vede k jisté sociální izolaci stranických vedení od přání a zájmů

⁶ V SRN je 64,4 milionu oprávněných voličů, kteří volí celkem 96 poslanců EP za Německo, čili připadá 671 tisíc oprávněných voličů na jeden mandát v EP. V ČR je 8,4 milionu oprávněných voličů, kteří volí celkem 21 poslanců EP za ČR, čili připadá 400 tisíc oprávněných voličů na jeden mandát v EP.

občanů. Vedoucí funkcionáři politických stran mohou činit rozhodnutí ve svých exekutivních či parlamentních funkcích, aniž by přitom příliš museli brát na zřetel přání a přesvědčení členů dané politické strany. Tím se strany často stávají hříčkou v rukách mocných, finančně silných zájmových skupin.

Obrázek 6: Podíl členů vládních stran na počtu obyvatel (v promile)

Poznámka: Nadprůměrně vysoký počet členů vládních stran v Rumunsku vzniká tím, že jedna vládní strana, Demokratická unie Maďarů v Rumunsku, s přibližně 85 tisíci členů, je stranou na etnické bázi a zároveň kulturním sdružením.

Zdroj: *Prameny:* webové stránky jednotlivých stran v jazyce dané strany; pro Holandsko: Konrad-Adenauer-Stiftung; pro D-Ost und D-West: Oskar Niedermayer, *Parteimitglieder in Deutschland: Version 2011* (http://www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/forschung/systeme/empsz/schriften/Arbeitshefte/Oskar_Niedermayer-Parteimitglieder_in_Deutschland__Version_2011.pdf; stav k 23. 03. 2012).

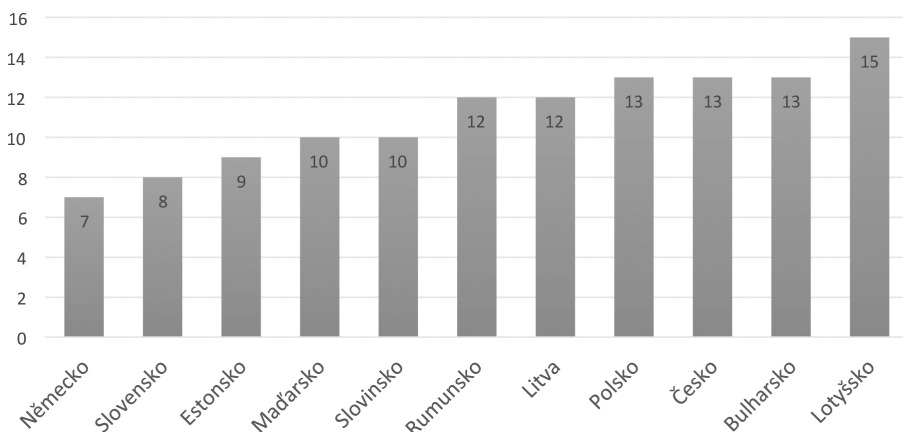
Častá změna vlád

V Německu došlo v období 1990–2014 sedmkrát ke změně vlády, vždy po ukončení regulérního volebního období. V Lotyšsku se vyměnila vláda za stejnou dobu více než dvakrát častěji, 15x. V České republice podobně, 13x.

Příčina? Politické strany jsou v obyvatelstvu zakotveny pouze povrchně: mají málo členů, voličská přelétavost je značná, většina stranických systémů je proto nestabilní. Labilita stranických systémů způsobuje turbulence v parlamentárním procesu. V důsledku nestability stranických systémů padají často předčasně

vlády, neboť se drobí a přeskupují strany, které jim mají v parlamentu zajišťovat většinovou podporu. Průměrná doba jedné vlády obnáší ve východních zemích EU pouze 2,4 roku. Přitom některé analýzy ukazují, že skutečně produktivní a užiteční pro svůj resort se stávají ministři až po třetím roce svého působení (Vodička, Heydemann 2013, s. 339n.; Grotz, Müller Rommel, Hg., 2006, s. 220).

Obrázek 7: Stabilně – labilní stranický systém. Počet změn vlád v postkomunistickém prostoru EU 1990–2014

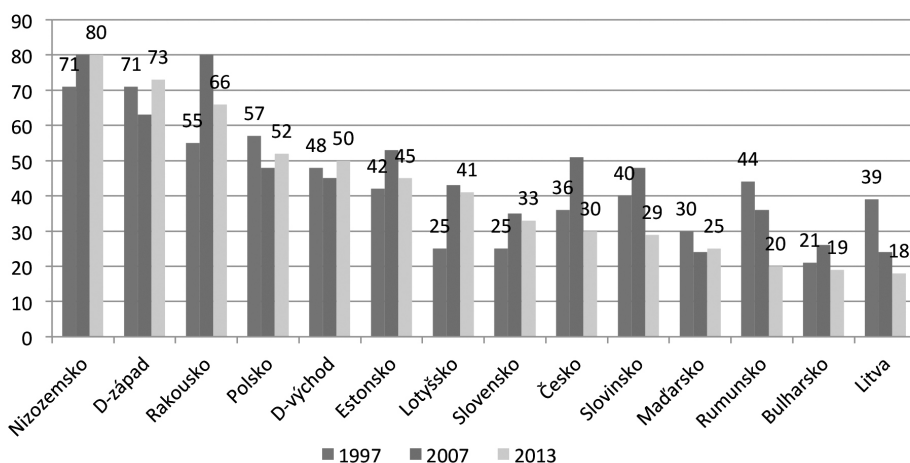
Zdroj: Grotz, Müller Rommel (Hg.) 2006, S. 370–372; vlastní propočty.

Nespokojenost s reálnou demokracií

Obyvatelstvo, strádající po čtyři desetiletí pod komunistickou diktaturou, spojovalo vysoká očekávání s pokojnou revolucí v jejich zemi. O co větší byla euforie v době masových povstání, o to hlubší bylo zklamání, které se pak dostavilo při konfrontaci s reálnou – čili nikoli ideální – demokracií, stejně jako se sociálními důsledky přechodu k tržnímu hospodářství. Šokové terapie při změně systému od státní k tržní ekonomice postihly drastickým způsobem široké vrstvy obyvatelstva. Radikální změny systému, zejména (objektivně nutné) šokové terapie privatizací státního majetku a liberalizací cen, se projevily u malé hrstky obyvatel rychlým zbohatnutím, naproti tomu u širokých vrstev obyvatelstva na počátku procesu transformace vysokou nezaměstnaností a masovým zchudnutím. Tyto negativní jevy způsobují rozšířenou nedůvěru obyvatelstva k demokracii a tržnímu hospodářství. Systémová podpora demokracii a tržní ekonomice zůstává – i po 26 letech – významně nižší, než je tomu v etablovaných demokraciích. V etablovaných demokraciích je takřka ve všech průzkumech veřejného mínění většina obyvatelstva s reálnou demokracií ve své zemi více či

méně spokojena. V postkomunistické části EU je naopak většina obyvatelstva s realitou demokracie ve své zemi – permanentně – nespokojena.

Obrazek 8: Spokojenost s reálnou demokracií 1997–2013

Pořadí zemí dle hodnoty 2013

NL, A a D-západ jako referenční země

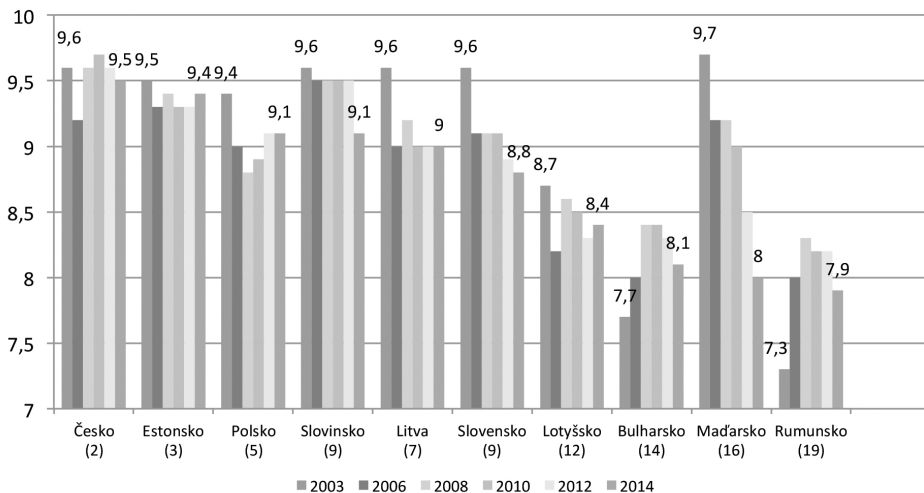
Otázka zněla: „Jste velmi spokojen, popř. celkem spokojen / jste spíše nespokojen, respektive naprosto nespokojen se způsobem, jak funguje demokracie ve Vaší zemi?“

Zdroj: *Prameny*: 1997 = Central and Eastern Europe Eurobarometer 8; údaje pro A a NL z Eurobarometer 48; pro D-West a D-Ost z WVS (1996); 2007 = Eurobarometer surveys; 2013 = Standard Eurobarometer 81, str. 131; 2013 spokojenost s fungováním demokracie v Německu, BPB 2013 (<http://www.bpb.de/nachschlagen/datenreport-2013/demokratie-und-politische-partizipation/174077/zufriedenheit-mit-der-demokratie>, 20. 7. 2015)

Míra konsolidace v ČR 2014 v evropském srovnání

V předchozích subkapitolách bylo poukázáno na reálně existující, prokazatelné deficity demokracií v postkomunistickém prostoru EU, které jsou patrné zejména při srovnání s etablovanými demokraciemi. V tomto kontextu je ovšem nutno zároveň zdůraznit to nejpodstatnější: postkomunistické země EU urazily za uplynulých 26 let obrovský, úctyhodný kus cesty na namáhavé pouti k demokracii a tržní ekonomice. V Bertelsmannově transformačním indexu (BTI), který analyticky srovnává 129 transformačních zemí z celého světa, získaly postkomunistické země EU v roce 2014 kvalitou demokracie a tržního hospodářství špičkové pozice. Patří k malé skupině nejúspěšnějších transformačních zemí, které jsou v BTI hodnoceny jako „velmi pokročilé“. Východoněmecké spolkové země nejsou v indexu BTI hodnoceny, jinak by nesporně patřily taktéž k nejúspěšnějším.

Obrázek 9: Míra transformace v tržní demokracii 2003–2014

BTI Status-Index, Pořadí zemí podle hodnot 2014⁷

Číslo v závorce (x): Pořadí dané země v BTI- Status Index 2014

* **Vyšší hodnota = vyšší úroveň konsolidace; BTI-žebříček:** 8 – 10 konsolidující se demokracie; 6 – 7,9 defektní demokracie; 5 – 5,9 silně defektní demokracie; 4 – 4,9 umírněné autokracie; pod 4 tvrdé autokracie.

Časové pořadí hodnocení v indexu BTI od roku 2003 však nesvědčí o žádném jednodimenzionálním vítězném tažení demokracie v postkomunistickém prostoru EU, spíše o diferencovaném a částečně rozporuplném procesu. Jak grafika znázorňuje, zůstaly hodnoty pro Českou republiku, Slovinsko, Estonsko a Lotyšsko v období 2003 – 2014 v zásadě stejné a na poměrně vysoké úrovni, na Slovensku se lehce, v Maďarsku povážlivým způsobem zhoršily. Naproti tomu Bulharsko a Rumunsko, které původně vycházely z nízkých hodnot, si podstatně polepšily, a to zejména v období intenzivních přístupových jednání a reformem před vstupem do EU v roce 2007; po vstupu do EU jejich snaha poněkud opadla, ale pokles nebyl tak radikální, jak tomu bylo (a je) v Maďarsku.

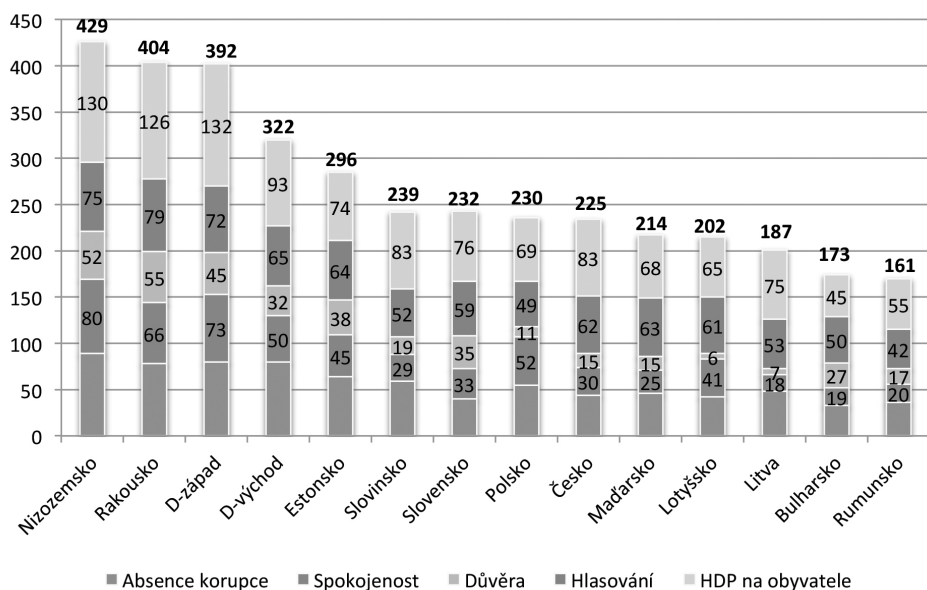
Stav konsolidace ve srovnání

Následující grafika znázorňuje stav konsolidace postkomunistických zemí ve srovnání s etablovanými demokraciemi střední Evropy. Vyšší hodnota znamená vyšší míru konsolidace. Při porovnání postkomunistických zemí EU s etablova-

7 Průměrná hodnota z výsledků v následujících segmentech transformace: „Politická transformace“ (státnost, politická participace, právní stát, stabilita demokratických institucí, politická a společenská integrace) a „ekonomická transformace“ (úroveň sociálně- ekonomického vývoje, tržní a konkurenční řád, stabilita měny a cen, ochrana soukromého vlastnictví, sociální uspořádání, výkonnost národního hospodářství, udržitelnost). *Pramen:* Bertelsmann-Transformations-Index (BTI), hodnoty v kolonce Status-Index pro daný rok.

nými demokraciemi v EU jsou deficity v postkomunistickém prostoru evidentní. V tomto grafu jsou spojeny dohromady různé aspekty: První položka znamená absenci korupce, druhá spokojenost s reálnou demokracií, třetí důvěru k politickým institucím, čtvrtá volební účast, poslední – horní – kolonka v každém sloupcu je HDP na obyvatele v procentech průměru EU. V předkládané grafice nejsou ukazatelé politické a hospodářské konsolidace předmětem subjektivního posouzení. Jsou zobrazeny pouze na základě změřených hodnot.

Obrázek 10: Od východního bloku k EU

Společnost, hospodářství, politika: Stav konsolidace 2014 ve srovnání NL, A a D-západ jako referenční země

Vyšší hodnota = větší úspěch konsolidace; NL, A a D-West jako referenční země.

Indikátory konsolidace: Absence korupce pro konsolidaci chování politických aktérů; spokojenost s reálnou demokracií a důvěra v demokratické instituce pro konsolidaci občanské společnosti; volební účast pro angažovanou občanskou společnost; HDP na hlavu v % průměru EU pro hospodářskou konsolidaci.⁸

Grafika „Od východního bloku k EU“ zřetelně ilustruje signifikantní rozdíly mezi referenčními a transformačními zeměmi. Z transformačních zemí jsou jednoznač-

⁸ Pramen: absence korupce: hodnoty CPI 2014 (hodnoty do 10 pro VERY CLEAN, toto bylo hodnoceno jako 100 procent; aby bylo dosaženo srovnatelnosti s ostatními indikátory vyjádřenými v % multiplikováno faktorem 10); spokojenost s reálnou demokracií: srovně údaje ke grafice „spokojenost s reálnou demokracií“; důvěra v demokratické instituce: srovně údaje ke grafice „důvěra v parlament, vládu a politické strany; volební účast: European Election Database (k nahlédnutí online pod webovou stránkou: http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/; pro D-West a D-Ost: Deutscher Bundestag (Spolkový sněm), <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/ImFokus/Sonstiges/DeutscheEinheitWahlverhaltenOstWest.html>, stav: 15. 7. 2015; HDP na hlavu: srovně údaje ke grafice „BIP na hlavu“, údaje za rok 2014.

ně nejdále východoněmecké spolkové země, následované Estonskem, Slovinskem a Českou republikou. Slovensko, Polsko a Maďarsko se umístily uprostřed. Bulharsko, Lotyšsko, Litva a Rumunsko se nacházejí při přechodu od východního bloku k EU na konci pelotonu. Pořadí zemí v procesu transformace v grafu »Od východního bloku k EU« je podobné jako výsledky jednotlivých zemí v mezinárodních srovnávacích analýzách, které byly prezentovány v předchozích subkapitolách.

Při pohledu na graf je evidentní: jednotlivé ukazatele konsolidace jsou úzce propojeny. Méně důvěry způsobuje nižší volební účast, menší angažovanost občanů zvětšuje prostor pro korupci, občané jsou pak více nespokojeni a mají ještě větší nedůvěru v politické instituce a politické strany: kruh se uzavírá.

Rizika pro demokracii

S ohledem na výše zmíněné demokratické deficity se nedá zcela vyloučit, že transformační proces v některých postkomunistických zemích v EU ustrne na současné neuspokojivé úrovni s nedostatečnou kvalitou demokracie a omezenou funkčností systému, a popřípadě, že dojde po určitý čas k dílčím zhoršením. Toto by se mohlo projevit v následujících problémových komplexech:

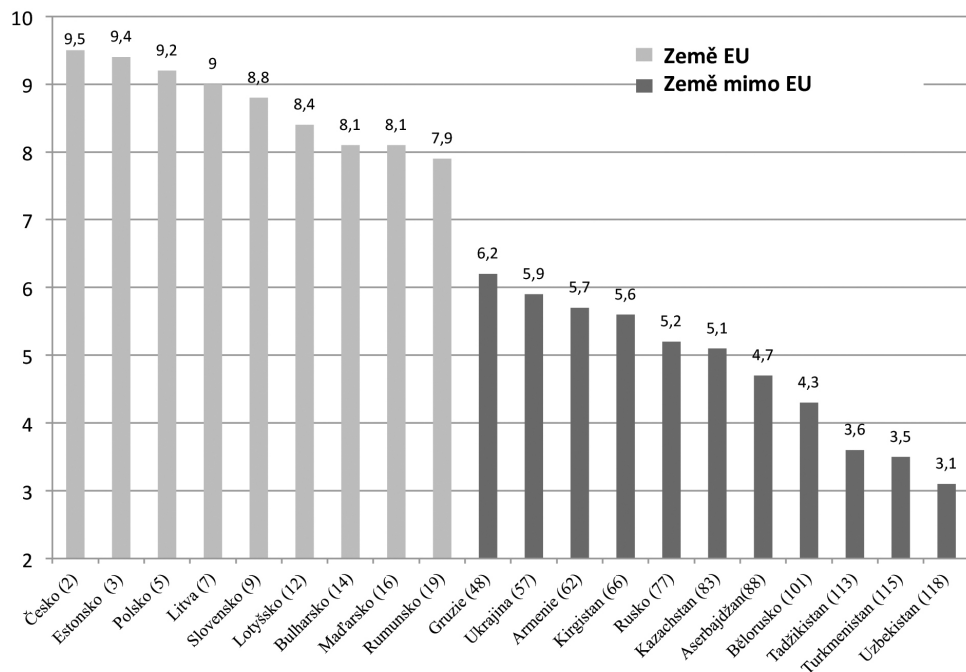
- Zásadní ovládnutí politiky finančně silnými, často dubiózními zájmovými skupinami (tzv. kmotři či oligarchové), kteří financují politické strany a nezřídka též přímo stranické funkcionáře a profitují z toho ve formě zákonů šitých na míru a navýšených veřejných zakázek;
- Masivně rozšířená až endemická korupce;
- Minimální politická angažovanost a nízká důvěra občanů, znechucených politikou;
- Relativně silné populistické strany;
- Relativně silné pravicově a levicově extremistické strany a skupiny;
- Neefektivní veřejná správa a justice, nedostatečné prosazení práva;
- Nízká úroveň veřejných služeb jako bezpečnost, vzdělávání, zdravotnictví, věda a základní výzkum, doprava a ochrana životního prostředí;
- V důsledku výše uvedených deficitů redukováná konkurenční schopnost hospodářství.

Nobelova cena míru pro EU: plně zasloužená

Z komparace všech postkomunistických zemí z hlediska úrovně transformace k demokracii a tržní ekonomice vyplývá jeden zcela esenciální poznatek: Přístupový proces a členství v EU byly a jsou hybným momentem v demokratické konsolidaci těch postkomunistických zemí, které se staly členy EU. Srovnají-li se mezi sebou země bývalého východního bloku – ty které jsou členy EU s těmi které nejsou členy EU – je to zcela evidentní: Evropská unie si Nobelovu cenu

míru z roku 2012 plně zaslouží! Kromě jiného za zásluhy při demokratizaci postkomunistického prostoru v EU. To dokládají veškerá mezinárodní srovnání a žebříčky úspěšnosti, které se zabývají hospodářským a politickým procesem konsolidace v transformačních zemích.

Obrázek 11: Úroveň transformace k tržní demokracii

Bývalé země východního bloku ve srovnání, BTI 2014

Číslo v závorce (x): Pořadí zemí v BTI- Status Index 2014⁹.

* **Vyšší hodnota = vyšší úroveň konsolidace; BTI-žebříček:** 8 – 10 konsolidující se demokracie; 6 – 7,9 defektní demokracie; 5 – 5,9 silně defektní demokracie; 4 – 4,9 umírněné autokracie; pod 4 tvrdé autokracie.

K nejrenomovanějším ratingovým agenturám patří Bertelsmann-Transformations-Index, který srovnává 129 transformačních zemí z celého světa. Ty země bývalého východního bloku, které jsou členy EU, zaujímají v transformačním indexu BTI 2014 špičkové pozice. Obsadily při hodnocení úspěchů v zavádění demokracie a tržního hospodářství pořadí mezi 2 místem (Česká republika) a 19 místem (Rumunsko) a jsou – všechny bez výjimky – označovány mezinárodními experty za konsolidující se tržní demokracie. Všechny ostatní

9 Pramen: Bertelsmann-Transformations-Index (BTI), Status-Index 2014. „Politická transformace“ (státnost, politická participace, právní stát, stabilita demokratických institucí, politická a společenská integrace) a „ekonomická transformace“ (úroveň sociálně- ekonomického vývoje, tržní a konkurenční řád, stabilita měny a cen, ochrana soukromého vlastnictví, sociální uspořádání, výkonnost národního hospodářství, udržitelnost).

země bývalého východního bloku se naproti tomu pohybují buď v oblasti silně defektních demokracií, nebo jsou dokonce odborníky označovány za autokracie a obsazují v žebříčku místa mezi 48 až 118 ze 129 hodnocených zemí, čímž se řadí mezi nejhorší režimy světa (viz graf).

Shrnutí

Lidé v postkomunistickém prostoru EU podali v posledních 26 letech historický výkon při přechodu od komunistické diktatury k demokratickému ústavnímu státu a od plánovaného k tržnímu hospodářství. Při upevňování demokracie a zavádění tržního hospodářství hrál mimořádně důležitou roli přístupový proces, stejně jako pozdější členství v EU. Podstatným faktorem demokratické konsolidace byly také politicko-kulturní tradice ve středovýchodní Evropě – předtotalitní zkušenosti obyvatelstva s demokracií. Občané i přes nastalé potíže považovali demokracii dále za něco, za co stojí usilovat; viděli druhý břeh (Špidla 2013, str. 7 násl).

Komunistická diktatura v minulosti zpusťovala do značné míry morální hodnoty společnosti a hluboce deformovala politickou kulturu. Soustavné přetvařování a lež ve veřejném prostoru, stejně jako drobné úplatkářství, byly běžným prostředkem potřebným pro zajištění nahé existence. Též období postkomunistického přechodu, které bylo a je poznamenáno značnými sociálními nejistotami a rostoucími sociálními rozdíly, institucionálními zmatky a jinými negativními jevy, typickými pro radikálně a hluboce se proměňující společenský systém, společnost hluboce poznamenalo. V důsledku těchto skutečností přetrvává v postkomunistických zemích EU nedůvěra občanů v politické strany a demokratické instituce, vysoká míra korupce, slabší podpora demokracie a nedostatečná ochota občanů ke společenské, zejména politické angažovanosti. Nedostatečná angažovanost občanů, jen mělké zakotvení politických stran ve společnosti a vysoká volatilita voličů způsobují labilitu v systému politických stran. Labilita stranických systémů do jisté míry snižuje stabilitu systému demokratických institucí, zejména parlamentu a vlády. Labilita stranických systémů a pouze křehká stabilita demokratických institucí jsou tak jedním z hlavních deficitů nových demokracií v postkomunistickém prostoru EU.

Údolím slz však již obyvatelstvo východních zemí EU prošlo: ve společenské, hospodářské a politické oblasti je pro budoucnost možno předpokládat v tendenci převážně pozitivní vývoj. V transformačním procesu 1990 – 2016 se stabilita a efektivita hospodářského i politického systému zvýšily. Riziko radikálního zvratu demokratizace v případě krize je v postkomunistické části EU vzhledem k institucionálnímu uspořádání a ke konstelaci politických sil možno považovat spíše za nízké. Zcela vyloučit je zatím nelze. Vnější rámcové podmínky, obzvláště členství v EU a NATO, jsou proto nadále zcela esenciálním stabilizačním faktorem pro mladé a dosud křehké demokracie, kterého bude ještě dlouho potřeba.

Literatura

- Backes, Uwe (2007): Probleme der Demokratiekonsolidierung im östlichen Deutschland. in: Besier Gerhard, Stoklosa Katarzyna, Hg., *15 Jahre deutsche Einheit. Was ist geworden?* Berlin, 41–56.
- Backes, Uwe; Jaskulowski, Tytus; Polese, Abel, Hg. (2009): *Totalitarismus und Transformation. Defizite der Demokratiekonsolidierung in Mittel- und Osteuropa*, Göttingen.
- Bos, Elen, Segert Dieter, hg. (2008): *Osteuropäische Demokratien als Trendsetter? Parteien und Parteiensysteme nach dem Ende des Übergangsjahrzehnts*, Opladen & Farmington Hills.
- Beyme, Klaus von (2010): *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland. Eine Einführung*. Wiesbaden.
- Besier, Gerhard (2007): Das Ost-West-Verhältnis in Deutschland. Ein Volk mit unterschiedlichen Einstellungen, Verhaltensweisen und Kulturen? in: Besier, Stoklosa, Hg., *15 Jahre deutsche Einheit*, a.a.O., 25–39.
- Besier, Gerhard; Stoklosa, Katarzyna (2007): *15 Jahre deutsche Einheit. Was ist geworden?* LIT-Verlag, Berlin.
- Brusis, Martin (2009): Ostmittel- und Südeuropa. In: BTI - Transformationsindex 2010, Gütersloh, 125–143.
- BTI (2014): Bertelsmann Transformation Index 2014. Politische Gestaltung im internationalen Vergleich. Gütersloh.
- Dahrendorf, Ralf (1991): *Betrachtungen über die Revolution in Europa*, Stuttgart, DVA 1991.
- Eckert, Florian (2008): *Vom Plan zum Markt*, Wiesbaden.
- Falter, Jürgen W.; Gabriel, Oscar W.; Rattinger, Hans; Schoen, Harald Hg. (2006): *Sind wir eine Volk?* München.
- Freedomhouse (2014): www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2009&country=7594
- Gabriel, Oscar W. (2005): Politische Einstellungen und politische Kultur. In: Gabriel Oscar, W, Holtmann, Everhard, Hg., *Politisches System der Bundesrepublik Deutschland. Handbuch*, München, 459–522.
- Gabriel, Oscar W. (2005a): Wächst zusammen was zusammen gehört? In: Gabriel/Falter/Rattinger Hg., *Wächst zusammen, was zusammen gehört?*, a.a.O., 385–423.
- Gabriel, Oscar W. (2007): Bürger und Demokratie im vereinigten Deutschland. *PVS* 48 (3): 532–548.
- Grotz, Florian, Müller-Rommel, Ferdinand (Hrsg.) (2006): *Regierungssysteme in Mittel- und Osteuropa, Die neuen EU-Staaten im Vergleich*, Wiesbaden.
- Heitmeyer, Wilhelm (2009): Deutsche Zustände. Folge 7, Frankfurt/M., 13–49.
- Heydemann, Günther (2010): Die Revolution nach der Revolution. Wie wirtschaftliche und soziale Transformation in Sachsen – Erfolge und Probleme. In: Hermann, Konstantin, Hg., *Sachsen seit der friedlichen Revolution*. Tradition, Wandel, Perspektiven, Dresden, 249–266.

- Heydemann, Günther, Vodička, Karel (2013): *Vom Ostblock zur EU. Systemtransformationen 1990–2012 im Vergleich*, Göttingen.
- Ismayr, Wolfgang, (2009): Das politische System Deutschlands. In: Ismayr Wolfgang, Hg., *Die politischen Systeme Westeuropas*, Wiesbaden, 515–565.
- Ismayr, Wolfgang, Hg. (2010): *Die politischen Systeme Osteuropas*. Wiesbaden.
- Ismayr, Wolfgang (2010a): Die politischen Systeme Osteuropas im Vergleich. In: Ismayr Hg. *Die politischen*, a.a.O. 9–78.
- Jakobs Jörg (2004): *Tücken der Demokratie. Antisystemeinstellungen und ihre Determinanten in sieben post-kommunistischen Transformationsländern*. VS Verlag, Wiesbaden.
- Jesse, Eckhard (2011): *Die demokratische Konsolidierung der neuen Bundesländer*. In: Vollnhals Clemens, Hg., *Die friedliche Revolution in der DDR 1989/90. Transition im ostmitteleuropäischen Vergleich*, Göttingen.
- Kießling, Andreas (1999): *Politische Kultur und Parteien im vereinten Deutschland*. München.
- Maćków, Jerzy (2005): *Totalitarismus und danach. Einführung in den Kommunismus und die postkommunistische Systemtransformation*. Nomos, Baden-Baden.
- Mareš, Miroslav (2011): Rechtsextremistische Parteien in Ostdeutschland, Tschechien, Polen und Russland. In: Backes Uwe, Jaskulowski Tytus, Polese Abel (Hg.): *Totalitarismus und Transformation. Defizite der Demokratiekonsolidierung in Mittel- und Osteuropa*, Göttingen.
- Merkel, Wolfgang (1999): *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*, Opladen.
- Merkel, Wolfgang u.a. Hg. (2006): *Defekte Demokratie*. Bd. 2: Regionalanalysen, Wiesbaden.
- Merkel, Wolfgang (2007): Gegen alle Theorie? Die Konsolidierung der Demokratie in Ostmitteleuropa. *Politische Vierteljahresschrift*, 48 (3): 413–433.
- Merkel, Wolfgang (2010): *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*, Wiesbaden.
- Müller, Olaf u.a. (2006): Die osteuropäischen Demokratien in der Bevölkerungsmeinung. In: Pickel u.a. *Osteuropas Bevölkerung auf dem Weg in die Demokratie*, Wiesbaden 2006, 155–164.
- Neller, Katja (2006): *DDR Nostalgie*, Wiesbaden.
- Neller, Katja (2006a): Getrennt vereint? Ost-West-Identitäten, Stereotypen und Fremdheitsgefühle nach 15 Jahren deutscher Einheit. In: Falter u.a. Hg. 2006: a.a.O., 13–36.
- Pickel, Gert; Jacobs, Jörg (2001): *Einstellungen zur Demokratie und zur Gewährleistung von Rechten und Freiheiten in den jungen Demokratien Mittel- und Osteuropas*. Frankfurter Institut für Transformationsstudien, Studie Nr. 9/01.
- Pickel, Gert u.a. Hg. (2006): *Europas Bevölkerung auf dem Weg in die Demokratie*, Wiesbaden.
- Pickel, Gert; Jakobs, Jörg (2006): der soziokulturelle Unterbau der neuen Demokratien Osteuropas. In: Pickel Gert u.a. Hg. 2006: *Europas Bevölkerung auf dem Weg in die Demokratie*, Wiesbaden.
- Pickel, Gert, Pickel Susanne (2006): *Demokratisierung im internationalen Vergleich. Neue Erkenntnisse und Perspektiven*, Wiesbaden.

- Pickel, Gert (2009): Die subjektive Verankerung der Demokratie in Osteuropa – Die Legitimität der Demokratie in der Bevölkerung als Faktor demokratischer Stabilität und Qualität. In: Backes, Jaskulowski, Polese Hg., 2009: a.a.O., 261–282.
- Plasser Fritz, Ulram Peter, Waldrauch Harald (1997): *Politischer Kulturwandel in Ost-Mitteleuropa. Theorie und Empirie demokratischer Konsolidierung*. Leske + Budrich, Opladen.
- Rattinger, Hans u.a. (2011): *Zwischen Langeweile und Extremen: die Bundestagswahl 2009*, Baden-Baden.
- Rudzio, Wolfgang (2011): *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden.
- Sozialreport (2008): *Sozialwissenschaftliches Forschungszentrum* (Hrsg.), Sozialreport 2008, Berlin 2008.
- Špidla, Vladimír (2013): Vorwort, in: Heydemann, Vodička, *Vom Ostblock zur EU*.
- Tuchscheerer, Heike (2010): *20 Jahre vereinigtes Deutschland: eine „neue“ oder „erweiterte Bundesrepublik“?* Nomos, Baden-Baden.
- Vodička, Karel (1990): Wir sind moralisch krank geworden, in: Osteuropa/Dokumentation 4/1990, S. A 248 ff.
- Vodička, Karel (2004): Political Systems of the Czech and Slovak Republics: A Comparison of Risks and the Consolidation Process. In: Mesežnikov Grigorij/Gyárfášová Ol'ga, *Slovakia: Ten years of independence and a year of reforms*. Bratislava, 27–48.
- Vodička, Karel (2005): *Das politische System Tschechiens*. Wiesbaden.
- Vodička, Karel (2010): Das politischen System Tschechiens. In: Ismayr, Hg. *Die politischen*, a.a.O. 275–315.
- Vodička, Karel, Cabada Ladislav (2011): *Politický systém České republiky*, Praha.
- Vodička, Karel, Heydemann Günther (2013): Postkommunistischer EU-Raum: Konsolidierungsstand und Perspektiven, in: Heydemann, Vodička, *Vom Ostblock zur EU*, a.a.O., 319–380.
- Völkl, Kerstin (2006): Überwiegt die Verdrossenheit oder die Unterstützung? Die Einstellungen der West- und Ostdeutschen zur Demokratie, zu politischen Institutionen und Politikern. In: Falter u.a. 2006: *Sind wir ein Volk?* a.a.O., 57–81.
- Wessels, Bernhard, Wagner Aiko (2011): Regionale Differenzierung des Wahlverhaltens. In: Rattinger 2011, a.a.O., 119–130.
- Widmaier, Ulrich/Gawrich Andrea/Becker Ute (1999): *Regierungssysteme Zentral- und Osteuropas*. Opladen.
- Ziemer, Klaus (2003), Wahlen in postsozialistischen Staaten. In: ders. (Hg.), *Wahlen in postsozialistischen Staaten*, Opladen, 9–28.

JUDr. Karel Vodička, ukončil studium na PF UK, v roce 1985 odešel s rodinou do exilu. prauje jako věd. prac. HAIT Dresden, přednáší též na UJEP Ústí n. L. Ve svých politologických analýzách se zabývá zejména problematikou transformace. Hlavní publikace: *Politický systém České republiky*, s L. Cabadou, Portál 2011; *Vom Ostblock zur EU, Systemtransformationen 1990–2012 im Vergleich*, s G. Heydemannem,

Vandenhoeck & Ruprecht 2014 (kniha analyzuje komparativně úspěchy a deficity konsolidace ve všech postkomunistických zemích EU, včetně východního Německa); Zündfunke aus Prag, s Hans-Dietrichem Genscherem, dtv 2014 (zásadní úloha Čechů v pádu Berlínské zdi – kniha 2014 německým bestsellerem).

GUIDELINES FOR AUTHORS

POLITICS IN CENTRAL EUROPE publishes original, peer-reviewed manuscripts that provide scientific essays focusing on issues in comparative politics, policy analysis, international relations and other sub-disciplines of political science, as well as original theoretical or conceptual analyses. All essays must contribute to a broad understanding of the region of Central Europe.

Manuscripts should be submitted in electronic version via e-mail to ladislav.cabada@mup.cz, preferably in Word format.

Presentation of the paper

Each issue the *Politics in Central Europe* focuses on one main topic or theme. This theme is indicated in advance, at the latest in the previous issue. Besides essays focused on the current issue, essays with other themes are welcomed too.

Essays should be written in English (preferably British English).

Essays should not normally exceed 12,000 words in length.

When submitting the essay, please also attach:

- an abstract of 150–200 words, in English, stating precisely the topic under consideration, the method of argument used in addressing the topic, and the conclusions reached
- a list of up to six keywords suitable for indexing and abstracting purposes
- a brief biographical note about each author, including previous and current institutional affiliation
- a full postal and e-mail address, as well as telephone and fax numbers of the author. If the manuscript is co-authored, then please provide the requested information about the second author.

All essays are checked by a referee; they undergo a double-blind peer review. At least two external referees review manuscripts. *Politics in Central Europe* reserves the right to reject any manuscript as being unsuitable in topic, style or form, without requesting an external review.

In order to ensure anonymity during the peer-review process, the name(s), title(s), and full affiliation(s) of the author(s) should only appear on a separate cover sheet, together with her/his preferred mailing address, e-mail address, telephone and fax numbers.

POLITICS IN CENTRAL EUROPE reserves the right to edit or otherwise alter all contributions, but authors will receive proofs for approval before publication.

Style Guidelines

Below are some guidelines for in-text citations, notes, and references, which authors may find useful when preparing manuscripts for submission.

Manuscript style guidelines

Authors are urged to write as concisely as possible, but not at the expense of clarity. Descriptive or explanatory passages, necessary for information but which tend to break up the flow of text, should appear in footnotes. For footnotes please use Arabic numbers. Footnotes should be placed on the same page as the text reference, with the same number in the essay.

Dates should be in the form of 1 November 2005; 1994-1998; or the 1990 s.

References in the text

In the text, refer to the author(s) name(s) (without initials, unless there are two authors with the same name) and year of publication. Unpublished data and personal communications (interviews etc.) should include initials and year. Publications which have not yet appeared are given a probable year of publication and should be checked at the proofing stage on an author query sheet. For example:

Since Bull (1977) has shown that. This is in results attained later (Buzan – Jones – Little 1993: 117). As contemporary research shows (Wendt 1992), are states the.

Publications by the same author(s) in the same year should be identified with a, b, c (2005a, 2005 b) closed up to the year and separated by commas. Publications in references that include different authors should be separated by a semicolon: (Miller 1994a: 32, 1994 b; Gordon 1976). If the year of first publication by a particular author is important, use the form: (e.g. Bull 1977/2002: 34). If there are two authors of a publication, separate the names by ‘-’ (not ‘and’ or ‘&’). If there are more than two authors, put the name of the first author followed by ‘*et al.*’, or write all names separated with ‘-’ (four authors maximum).

References to unauthorized data from periodicals may be given in brackets in the text together with the exact page(s). For example: ‘(quoted in *International Security* (Summer 1990: 5).’ If such a reference is included in the reference list, the title of the contribution referred to must be provided, and a short title without inverted commas and a year of publication is used for in-text-referencing (e.g. short title year). As a general rule, an exact web address of a particular article can be substituted for its exact page(s).

List of References

References are placed in alphabetical order of authors. Examples of correct forms of references for alphabetical style:

BOOKS:

Single author books:

Diehl, Paul F. (1994): *International Peacekeeping. With a new epilogue on Somalia, Bosnia, and Cambodia*, The Johns Hopkins University Press.

Two or more authors:

Degnbol-Martinussen, John – Engberg-Pedersen, Poul (1999): *Aid. Understanding International Development Cooperation*, Zed Books, Mellempfolkeligt Samvirke, Danish Association for International Cooperation, Copenhagen.

EDITED VOLUMES:

Rittberger, Volker, ed. (1993): *Regime Theory and International Relations*, Clarendon Press.

CHAPTERS FROM MONOGRAPHS:

George, Alexander L. (2004): Coercive Diplomacy, in Art, Robert J. – Waltz, Kenneth N., eds., *The Use of Force. Military Power and International Politics*. Sixth Edition, 70-76, Rowman and Littlefield Publishers.

JOURNAL ARTICLES:

Printed journals:

Haas, Ernst B. (1961): International Integration. The European and the Universal Process. *International Organization* 15 (4): 5–54.

Online editions of journals:

Judt, Tony (2002c): Its Own Worst enemy, *The New York Review of Books*: available at <http://www.nybooks.com/articles/15632> (15 August 2002).

NEWSPAPER ARTICLES:

Printed editions:

Excerpts From the Pentagon's Plan: Prevent the Re-Emergence of a New Rival (1992) *The New York Times* (9 March).

Online editions:

Cooper, Robert (2002): Why We Still Need Empires, *The Guardian Unlimited* (7 April): available at <http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4388915,00.html> (2 November 2003).

RESEARCH REPORTS AND PAPERS FROM CONFERENCE PROCEEDINGS:

Waisová, Šárka (2005): Czech Security Policy – Between Atlanticism and Europeanization, Bratislava: Ministry of Defence, Working Paper No. 05/2.

Illustrations and tables

Supply tables, figures and plates on separate sheets at the end of the article, with their position within the text clearly indicated on the page where they are introduced. Provide typed captions for figures and plates (including sources and acknowledgements) on a separate sheet. Electronic versions should be saved in separate files with the main body of text and should be saved preferably in Jpeg format.

Authors are asked to present tables with the minimum use of horizontal rules (usually three are sufficient) and to avoid vertical rules except in matrices. It is important to provide clear copies of figures (not photocopies or faxes) which can be reproduced by the printer and do not require redrawing. Photographs should be preferably black and white gloss prints with a wide tonal range.

Book Reviews and Review Essays – Guidelines for Contributing Authors

POLITICS IN CENTRAL EUROPE welcomes reviews of recently published books (i.e. those published in the year in which the current issue of *Politics in Central Europe* was published or in the previous year). Authors should submit reviews of works relating to political science and other social sciences with the themes focused on (East) Central European issues.

POLITICS IN CENTRAL EUROPE encourages authors to submit either of two types of reviews: a book review or a review essay.

When submitting a book review, authors should abide by the following requirements:

- A book review should not exceed 1,500 words
- State clearly the name of the author(s), the title of the book (the subtitle, if any, should also be included), the place of publication, the publishing house, the year of publication and the number of pages.
- If the reviewed book is the result of a particular event (a conference, workshop, etc.), then this should be mentioned in the introductory part of the review
- Review authors should describe the topic of the book under consideration, but not at the expense of providing an evaluation of the book and its potential contribution to the relevant field of research. In other words, the review should provide a balance between description and critical evaluation. The potential audience of the reviewed work should also be identified
- An exact page reference should be provided for all direct quotations used in reviewing the book.

Contributors of review essays should meet the following requirements:

- A review essay should not exceed 6,000 words. It should also comply with all of the above requirements for book reviews
- Authors may either review several books related to a common topic, or provide a review essay of a single book considered to provide an exceptional contribution to the knowledge in a given field of research
- While a review essay should primarily deal with the contents of the book(s) under review, *Politics in Central Europe* encourages authors to use the reviewed material as a springboard for their own ideas and thoughts on the subject.

